ॐ नमः परमात्मने, श्री महागणपतये नमः श्री गुरुभ्यो नमः,
हरिः ॐ

2 कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीय

Contents

2.1 द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः - अग्निहोत्रब्राह्मणम् **2**

2.2 द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः - होतृब्राह्मणम् **18**

2.3 द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः - होतृब्राह्मणशेषः **38**

2.4 द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः - उपहोमाः **52**

2.5 द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः - उपहोमशेषः **73**

2.6 द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः - सौत्रामणिः कौकिली होत्रं च **86**

2.7 द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः - सवा एकाहविशेषाः **115**

ॐ नमः परमात्मने, श्री महागणपतये नमः श्री गुरुभ्यो नमः, हरिः ॐ
2 कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टकं

2.1 द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः - अग्निहोत्रब्राह्मणम्

2.1.1 अनुवाकं 1 - अग्निहोत्रस्योपोद्घातः

TB 2.1.1.1

अङ्गिरसो वै सत्रमासत । तेषां पृश्निर्-घर्मधुगासीत् । सर्जीषेणाजीवत् । तेऽब्रुवन् । कस्मै नु सत्रमास्महे । येऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति । ते दिवो वृष्टि-मसृजन्त । यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त । तावतीरोषधयो ऽजायन्त ॥ ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन् **1**

TB 2.1.1.2

तासां जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत् । तेऽब्रुवन् । क इदमित्थ-मकरिति । वयं भागधेय-मिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन् । किं वो भागधेयमिति । अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्य-ब्रुवन् । तेभ्य एतद्-भागधेयं प्रायच्छन् । यद्धुत्वा निमार्ष्टि । ततो वै त ओषधीर-स्वदयन् ॥ य एवं वेद **2**

TB 2.1.1.3

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः । ते वथ्समु-पावासृजन् । इदं नो हव्यं प्रदापयेति । सोऽब्रवीद्वरं वृणै । दश मा रात्रीर्जातं न दोहन् । आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति । तस्माद्-वथ्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति । आसङ्गवं मात्रा सह चरति । वारेवृतꣳह्यस्य । तस्माद्-वथ्सꣳ सꣳसृष्टधयꣳ रुद्रो घातुकः ( ) । अति हि सन्धां धयति । **3**

(अ॒लि॒म्प॒न् - वेद॒ - घातु॑क॒ एकं॑ च) **(A1)**

2.1.2 अनुवाकं 2 - अग्निहोत्रनिरूपणम्

TB 2.1.2.1

प्र॒जाप॑ति-र॒ग्नि-म॑सृजत । तं प्र॒जा अन्व॑सृज्यन्त । तम॑भा॒ग उपा॑स्त । सो॑ऽस्य प्र॒जाभि॒-रपा॑क्रामत् । तम॑व॒रुरु॑थ्-समा॒नोऽन्वै॑त् । तम॑व॒रुधं॒ नाश॑क्नोत् । स तपो॑ ऽतप्यत । सो॑ऽग्नि-रुपा॑रम॒तातापि॒ वै स्य प्र॒जाप॑ति॒रिति॑ । स र॒राटा॒दुद॑मृष्ट **4**

TB 2.1.2.2

तद्-घृ॒तम॑भवत् । तस्मा॒द्यस्य॑ दक्षिण॒तः केशा॒ उन्मृ॑ष्टाः । तां ज्ये॑ष्ठल॒क्ष्मी प्रा॑जाप॒त्येत्या॑हुः । यद्-र॒राटा॑दु॒दमृ॑ष्ट । तस्मा॑द्-र॒राटे॒ केशा॒ न स॑न्ति । तद॒ग्नौ प्रागृ॑ह्णात् । तद्व्य॑चिकि॒त्थ्सत् । जु॒हवा॒नी(3) मा हौ॒षा(3)मिति॑ । तद्-वि॑चिकि॒त्थ्सायै॒ जन्म॑ ॥ य ए॒वं वि॒द्वान्. वि॑चि॒किथ्स॑ति **5**

TB 2.1.2.3

वसी॑य ए॒व चे॑तयते ॥ तं वाग॒भ्य॑वद-ज्जु॒हुधीति॑ । सो॑ऽब्रवीत् । कस्त्वम॒सीति॑ । स्वैव ते॒ वागित्य॑ब्रवीत् । सो॑ऽजुहो॒थ्-स्वाहेति॑ । तथ्स्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॑ ॥ य ए॒वꣳ स्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॒ वेद॑ । क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्य॑म् ॥ यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वाहाका॒रेण॒ जुह्व॑ति **6**

TB 2.1.2.4

भोगा॑यै॒वास्य॑ हु॒तं भ॑वति ॥ तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑ष-मसृजत । द्वि॒तीय॑-मजुहोत् । सोऽश्व॑-मसृजत । तृ॒तीय॑-मजुहोत् । स गा॑मसृजत । च॒तु॒र्थ-म॑जुहोत् । सोऽवि॑मसृजत । प॒ञ्च॒म-म॑जुहोत् । सो॑ऽजाम॑सृजत **7**

TB 2.1.2.5

सोऽग्नि-रबिभेत् । आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति । स प्रजापतिं पुनः प्राविशत् । तं प्रजापति-रब्रवीत् । जायस्वेति । सोऽब्रवीत् । किं भागधेयमभि जनिष्य इति । तुभ्यमेवेदꣳ हूयाता इत्यब्रवीत् । स एतद्-भागधेयमभ्यजायत । यदग्निहोत्रम् **8**

TB 2.1.2.6

तस्मादग्निहोत्र-मुच्यते ॥ तद्ध्रूयमान-मादित्योऽब्रवीत् । मा हौषीः । उभयोर्वै-नावेतदिति । सोऽग्नि-रब्रवीत् । कथं नौ होष्यन्तीति । सायमेव तुभ्यं जुहवन्न् । प्रातर्मह्य-मित्यब्रवीत् । तस्मादग्नये सायꣳ हूयते । सूर्याय प्रातः । **9**

TB 2.1.2.7

आग्नेयी वै रात्रिः । ऐन्द्रमहः । यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात् । उभयमेवाग्नेयꣳ स्यात् । उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति । तथाऽग्नये सायꣳ हूयते । सूर्याय प्रातः ॥ रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते । अह्ना प्रति तिष्ठन्ति । यथ्सायं जुहोति **10**

TB 2.1.2.8

प्रैव तेन जायते । उदिते सूर्ये प्रातर्-जुहोति । प्रत्येव तेन तिष्ठति ॥ प्रजापतिर-कामयत प्रजायेयेति । स एतदग्निहोत्रं मिथुन-मपश्यत् । तदुदिते सूर्येऽजुहोत् । यजुषा ऽन्यत् । तूष्णीमन्यत् । ततो वै स प्राजायत । यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति **11**

TB 2.1.2.9

प्रैव जायते । अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति । तादृगेव तत् ॥ अथो खल्वाहुः । यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः । यस्तयोरन्यꣳ राधयत्यन्यं न । उभौ वाव स तावृच्छतीति । अग्निं वावादित्यः सायं प्रविशति । तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे ।उभे हि तेजसी सपद्येते **12**

TB 2.1.2.10

उ॒द्यन्तं॒ वावादि॒त्य-म॒ग्निरनु॑ स॒मारो॑हति । तस्मा॑द्धू॒म ए॒वाग्नेर्दिवा॑ ददृशे । यद॒ग्नये॑ सा॒यं जु॑हु॒यात् । आ सूर्या॑य वृश्च्येत । यथ्सूर्या॑य प्रा॒तर्-जु॑हु॒यात् । आऽग्नये॑ वृश्च्येत । दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दद्ध्यात् । अ॒ग्निर्ज्योति॒र्-ज्योतिः॒ सूर्यः॒ स्वाहेत्ये॒व सा॒यꣳ हो॑त॒व्य॑म् । सूर्यो॒ ज्योति॒र् ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेति॑ प्रा॒तः । तथो॒भाभ्याꣳ॑ सा॒यꣳ हू॑यते **13**

TB 2.1.2.11

उ॒भाभ्या॑ं प्रा॒तः । न दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दधाति ॥ अ॒ग्निर्ज्योति॒रित्या॑ह । अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः ॥ प्र॒जा ज्योति॒रित्या॑ह । प्र॒जा ए॒वास्मै॒ प्र ज॑नयति ॥ सूर्यो॒ ज्योति॒रित्या॑ह । प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु॒ रेतो॑ दधाति ॥ ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेत्या॑ह । प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां प्रति॑ष्ठापयति । **14**

TB 2.1.2.12

तू॒ष्णीमुत्त॑रा॒-माहु॑तिं जुहोति । मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै ॥ यदुदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्-जु॑हु॒यात् । यथाऽति॑थये॒ प्रद्रु॑ताय शू॒न्यायाव॑स॒था-या॑हा॒र्यꣳ हर॑न्ति । ता॒दृगे॒व तत् ।क्वाह॒ तत॒स्तद्-भव॒तीत्या॑हुः । यथ्स न वेद॑ । यस्मै॒ तद्धर॒न्तीति॑ । तस्मा॒द्-यदौ॑ष॒सं जु॒होति॑ । तदे॒व स॑प्रं॒ति ( ) । अथो॒ यथा॒ प्रार्थ॑मौष॒सं प॑रि॒ वेवे॑ष्टि । ता॒दृगे॒व तत् । **15**

(अ॒मृ॒ष्ट॒ - वि॒चि॒किथ्स॑ति॒ - जुह्व॑ - त्य॒जाम॑सृज - ताग्निहो॒त्रꣳ - सूर्या॑य प्रा॒तर् - जु॒होति॒ - जुह्व॑ति - स॒पद्ये॑ते - हूयते - स्थापयति - संप्र॒ति द्वे च॑) **(A2)**

2.1.3 अनुवाकं 3 - उपयोक्ष्यमाणस्य हविषः संस्कारः

TB 2.1.3.1

रु॒द्रो वा ए॒षः । यद॒ग्निः । पत्नी॑ स्था॒ली । यन्मद्ध्ये॒ऽग्ने-र॑धि॒श्रये॑त् । रु॒द्राय॒ पत्नी॒मपि॑ दद्ध्यात् । प्र॒मायु॑का स्यात् । उदी॒चोऽङ्गा॑रान्नि॒रूह्याधि॑ श्रयति । पत्नि॑यै गोपी॒थाय॑ ॥ व्य॑न्तान् करोति ।

तथा॒ पत्न्य-प्र॑मायुका भवति । **16**

TB 2.1.3.2

घ॒र्मो वा ए॒षोऽशा॑न्तः । अह॑रह॒ः प्रवृ॑ज्यते । यद॑ग्निहो॒त्रम् । प्रति॑षिञ्चेत् प॒शुका॑मस्य । शा॒न्तमि॑व॒ हि प॑शा॒व्य॑म् ॥ न प्रति॑षिञ्चेद्-ब्रह्मवर्च॒सका॑मस्य । समि॑द्धमिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॒सम् ॥ अथो॒ खलु॑ । प्र॒ति॒षिच्य॑मे॒व । यत्-प्र॑तिषि॒ञ्चति॑ **17**

TB 2.1.3.3

तत्-प॑शा॒व्य॑म् । यज्जु॒होति॑ । तद्ब्र॑ह्मवर्च॒सि । उ॒भय॑मे॒वाक॑ः ॥ प्रच्यु॑तं॒ वा ए॒तद॒स्मा-ल्लो॒कात् । अग॑तं देवलो॒कम् । यच्छृ॒तꣳ ह॒विरन॑भिघारितम् । अ॒भिघो॑तयति । अ॒भ्ये॑वैन॑द्धारयति । अथो॑ देव॒त्रैवैन॑द्-गमयति । **18**

TB 2.1.3.4

पर्य॑ग्नि करोति । रक्ष॑सा॒-मप॑हत्यै ॥ त्रिः पर्य॑ग्नि करोति । त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः । अथो॑ मेद्ध्य॒त्वाय॑ ॥ यत्-प्रा॒चीन॑-मुद्वा॒सये॑त् । यज॑मानꣳ शु॒चा ऽप॑येत् । यद्-द॑क्षि॒णा । पि॒तृ॒दे॒व॒त्यꣳ॑ स्यात् । यत्-प्र॒त्यक् **19**

TB 2.1.3.5

पत्नीꣳ॑ शु॒चा ऽप॑येत् । उ॒दी॒चीन॒-मुद्वा॑सयति । ए॒षा वै दे॑वमनु॒ष्याणाꣳ॑ शा॒न्ता दिक् । तामे॒वैन॒दनूद्-वा॑सयति॒ शान्त्यै॑ ॥ वर्त्म॑ करोति । य॒ज्ञस्य॒ संत॑त्यै ॥ निष्ट॑पति । उपै॒व तथ्स्तृ॑णाति ॥ च॒तुरुन्न॑यति । चतु॑ष्पादः प॒शव॑ः **20**

TB 2.1.3.6

प॒शूने॒वा-व॑रुन्धे ॥ सर्वा॑न्-पू॒र्णानुन्न॑यति । सर्वे॒ हि पुण्या॑ रा॒द्धाः ॥ अ॒नूच॒ उन्न॑यति । प्र॒जाया॑

अनूचीनत्वाय । अनूच्येवास्य प्रजा ऽर्द्धुका भवति ॥ सं मृशति व्यावृत्त्यै ॥ नाहोष्यन्नुप सादयेत् । यदहोष्यन्नुप सादयेत् । यथा ऽन्यस्मा उपनिधाय **21**

TB 2.1.3.7

अन्यस्मै प्रयच्छति । तादृगेव तत् । आऽस्मै वृश्च्येत । यदेव गार्हपत्येऽधिश्रयति । तेन गार्हपत्यं प्रीणाति ॥ अग्निरबिभेत् । आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति । स एताꣳ समिध-मपश्यत् । तामाऽधत्त । ततो वा अग्नावाहुतयोऽद्धियन्त **22**

TB 2.1.3.8

यदेनꣳ समयच्छत् । तथ्समिधः समित्त्वम् । समिधमादधाति । समेवैनं यच्छति । आहुतीनां धृत्यै । अथो अग्निहोत्रमेवेद्ध्मवत्-करोति । आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै ॥ ब्रह्मवादिनो वदन्ति । यदेकाꣳ समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति । अथ कस्याꣳ समिधि द्वितीया-माहुतिं जुहोतीति **23**

TB 2.1.3.9

यद्-द्वे समिधावादद्ध्यात् । भ्रातृव्यमस्मै जनयेत् । एकाꣳ समिधमाधाय । यजुषा ऽन्यामाहुतिं जुहोति । उभे एव समिद्धती आहुती जुहोति । नास्मै भ्रातृव्यं जनयति ॥ आदीप्तायां जुहोति । समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम् । अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परिवेवेष्टि । तादृगेव तत् ( ) ॥ चतुरुन्नयति । द्विर्जुहोति । तस्माद्-द्विपा-च्चतुष्पादमत्ति । अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति । **24**

(भवति - प्रतिषिञ्चति - गमयति - प्रत्यक् - पशव - उपनिधा - याद्धियन् - तेति - तच्चत्वारि च) **(A3)**

2.1.4 अनुवाकं 4 - उपयुक्तस्य हविषः संस्कारः

TB 2.1.4.1

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः । अवाचीमसुराः । ततो देवा अभवन् । पराऽसुराः । यं कामयेत वसीयान्थ् स्यादिति । कनीयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा । उत्तरं भूयो जुहुयात् । एषा वा उत्तरावत्याहुतिः । तां देवा अजुहवुः । ततस्तेऽभवन् **25**

TB 2.1.4.2

यस्यैवं जुह्वति । भवत्येव ॥ यं कामयेत पापीयान्थ् स्यादिति । भूयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा । उत्तरं कनीयो जुहुयात् । एषा वा अवाच्याहुतिः । तामसुरा अजुहवुः । ततस्ते पराऽभवन् । यस्यैवं जुह्वति । परैव भवति । **26**

TB 2.1.4.3

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय । अथो व्यावृत्त्यै ॥ गार्हपत्यं प्रतीक्षते । अननुद्ध्यायिन-मेवैनं करोति ॥ अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति । तं य ऋच्छेत् । यज्ञस्थाणुमृच्छेत् । एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः । यत्-पूर्वाऽऽहुतिः । तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात् **27**

TB 2.1.4.4

यज्ञस्थाणु-मृच्छेत् । अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति । यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति । अथो भ्रातृव्यमेवास्वा ऽतिक्रामति ॥ अवाचीनꣳ सायमुप मार्ष्टि । रेत एव तद्-दधाति । ऊर्द्ध्वं प्रातः । प्र जनयत्येव तत् ॥ ब्रह्मवादिनो वदन्ति । चतुरुन्नयति **28**

TB 2.1.4.5

द्विर्जुहोति । अथ क्व द्वे आहुती भवत इति । अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात् । एष वा अग्निर्वैश्वानरः । यद्ब्राह्मणः । हुत्वा द्विः प्राश्नाति । अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति ॥ द्विर्जुहोति । द्विर्निमार्ष्टि । द्विः प्राश्नाति **29**

TB 2.1.4.6

षट्थ् संपद्यन्ते । षड्वा ऋतवः । ऋतूनेव प्रीणाति । ब्रह्मवादिनो वदन्ति । किं देवत्य-मग्निहोत्रमिति । वैश्वदेवमिति ब्रूयात् । यद्-यजुषा जुहोति । तदैन्द्राग्नम् । यत्-तूष्णीम् । तत्-प्राजापत्यम् **30**

TB 2.1.4.7

यन्निमार्ष्टि । तदोषधीनाम् । यद्द्वितीयम् । तत्-पितॄणाम् । यत्-प्राश्नाति । तद्-गर्भाणाम् । तस्माद्-गर्भा अनश्नन्तो वर्द्धन्ते । यदाचामति । तन्मनुष्याणाम् ॥ उदङ्पर्यावृत्याचामति **31**

TB 2.1.4.8

आत्मनो गोपीथाय ॥ निर्णेनेक्ति शुद्ध्यै ॥ निष्टपति स्वगाकृत्यै । उद्-दिशति । सप्तर्षीनेव प्रीणाति ॥ दक्षिणा पर्यावर्तते । स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते । तस्माद्-दक्षिणोऽर्द्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः । अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते ॥ हुत्वोप समिन्धे **32**

TB 2.1.4.9

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै ॥ न बर्हिरनु प्र हरेत् । असꣳस्थितो वा एष यज्ञः । यदग्निहोत्रम् । यदनु प्रहरेत् । यज्ञं विच्छिन्द्यात् । तस्मान्नानु प्रहृत्यम् । यज्ञस्य सन्तत्यै ॥ अपो नि नयति । अवभृथस्यैव रूपमकः ( ) । **33**

(अभवन् - भवति - जुहुयान् - नयति - मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति - प्राजापत्य - माचामती - न्धे - ऽकः) **(A4)**

2.1.5 अनुवाकं 5 - काम्यानि होमद्रव्याणि

TB 2.1.5.1

ब्रह्मवादिनो वदन्ति । अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः । किं प्रायण-मग्निहोत्रमिति । वथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम् । अग्निहोत्रं यज्ञानाम् ॥ तस्य पृथिवी सदः । अन्तरिक्ष-माग्नीद्धम् । द्यौर्-हविर्द्धानम् । दिव्या आपः प्रोक्षणयः । ओषधयो बर्हिः **34**

TB 2.1.5.2

वनस्पतय इद्ध्मः । दिशः परिधयः । आदित्यो यूपः । यजमानः पशुः । समुद्रोऽवभृथः । समॅवथ्सरः स्वगाकारः । तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्य दत्तं भवति । यथ् सायं जुहोति । रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते । यत्-प्रातः **35**

TB 2.1.5.3

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते । यत्-ततो ददाति । सा दक्षिणा ॥ यावन्तो वै देवा अहुतमादन्न् । ते पराऽभवन्न् । त एतदग्निहोत्रꣳ सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः । तस्मादाहुः । अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृति-मपश्यन्निति । यथ्-सायं जुहोति । रात्रिया एव तद्धुताद्याय **36**

TB 2.1.5.4

यजमानस्या-पराभावाय । यत्-प्रातः । अह्न एव तद्धुताद्याय । यजमानस्या-पराभावाय । यत्-ततोऽश्नाति । हुतमेव तत् ॥ द्वयोः पयसा जुहुयात्-पशुकामस्य । एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम् । य एवं वेद । प्र प्रजया पशुभिर्-मिथुनैर्-जायते **37**

TB 2.1.5.5

इमामेव पूर्वया दुहे । अमूमुत्तरया । अधिश्रित्योत्तरमा नयति । योनावेव तद्-रेतः सिञ्चति प्रजनने ॥ आज्येन जुहुयात्-तेजस्कामस्य । तेजो वा आज्यम् । तेजस्व्येव भवति । पयसा पशुकामस्य । एतद्वै पशूनाꣳ रूपम् । रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे **38**

TB 2.1.5.6

प॒शु॒मानेव भवति । द॒द्धेन्द्रि॒य का॑मस्य । इ॒न्द्रि॒यं वै दधि॑ । इ॒न्द्रि॒या॒व्येव॑ भवति । य॒वा॒ग्वा॑ ग्राम॑कामस्यौष॒धा वै म॑नु॒ष्याः॑ । भा॒ग॒धेये॑नै॒वास्मै॑ सजा॒तानव॑-रुन्धे । ग्रा॒म्येव॑ भवति ॥अय॑ज्ञो॒ वा ए॒षः । यो॑सा॒मा **39**

TB 2.1.5.7

च॒तुरुन्न॑यति । चतु॑रक्षरꣳ रथन्त॒रम् । र॒थ॒न्त॒रस्यै॒ष वर्णः॑ । उ॒परी॑व हरति । अ॒न्तरि॑क्षं वामदे॒व्यम् । वा॒म॒दे॒व्यस्यै॒ष वर्णः॑ । द्विर्जु॑होति । द्व्य॑क्षरं बृ॒हत् । बृ॒ह॒त ए॒ष वर्णः॑ । अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व तथ् साम॑न्वत्-करोति । **40**

TB 2.1.5.8

यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॒ वेद॑ । उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति । वि॒न्दत॑ उपस॒त्तार॑म् । उ॒न्नीयोप॑ सादयति । पृ॒थि॒वीमे॒व प्री॑णाति । हो॒ष्यन्नुप॑ सादयति । अ॒न्तरि॑क्षमे॒व प्री॑णाति । हु॒त्वोप॑ सादयति । दिव॑मे॒व प्री॑णाति । ए॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑ **41**

TB 2.1.5.9

य ए॒वं वेद॑ । उपै॑न-मुप॒सदो॑ नमन्ति । वि॒न्दत॑ उपस॒त्तार॑म् ॥ यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितं प्र॒त्याश्रा॑वितꣳ होता॑रं ब्र॒ह्माणं॑ वषट्का॒रं वेद॑ । तस्य॒ त्वेव॑ हु॒तम् । प्रा॒णो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितम् । अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम् । मनो॒ होता॑ । चक्षु॑र्-ब्र॒ह्मा । नि॒मे॒षो व॑षट्का॒रः **42**

TB 2.1.5.10

य ए॒वं वेद॑ । तस्य॒ त्वेव॑ हु॒तम् ॥ सा॒यं॒ यावा॑नश्च॒ वै दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चा-ग्निहो॒त्रिणो॑ गृ॒हमाग॑च्छन्ति । तान्. यन्न त॒र्पये॑त् । प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॒र्वि ति॑ष्ठेरन्न् । यत्त॒र्पये॑त् । तृ॒प्ता ए॑नं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयेयुः ॥ स॒जूर्दे॒वैः सा॒यं यावा॑भि॒रिति॑ सा॒यꣳ सं मृ॑शति । स॒जूर्दे॒वैः प्रा॒तर्यावा॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः । ये चै॒व

दे॒वाः सा॑यं॒ यावा॑नो॒ ये च॑ प्रात॒र्यावा॑णः **43**

TB 2.1.5.11

ताने॒वोभयाꣳ॑ स्तर्पयति । त ए॑नं तृ॒प्ताः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑ स्तर्पयन्ति ॥ अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः । अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒वाहꣳ सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्रं॒ भ्रातृ॑व्येभ्यः॒ प्र ह॑रामि । तस्मा॒न्-मत्पापी॑याꣳसो॒ भ्रातृ॑व्या॒ इति॑ । च॒तुरुन्न॑यति । द्विर्जु॑होति । स॒मिथ्-स॑प्त॒मी । स॒प्तप॑दा॒ शक्व॑री । शा॒क्व॒रो वज्रः॑ ( ) । अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व तथ्सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्रं॒ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्र ह॑रति । भव॑त्या॒त्मना॑ । परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति । **44**

(ब॒र्हिः - प्रा॒तर् - हु॒ताद्या॑य - जायते - रुन्धे - ऽसा॒मा - क॑रो - त्ये॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑ प॒सदो॑ - वषट्का॒र - श्च॑ प्रात॒र्यावा॑णो॒ - वज्र॒स्त्रीणि॑ च) **(A5)**

2.1.6 अनुवाकं 6 - अभ्युद्रवणं, होमाभावप्रतीकारश्च

TB 2.1.6.1

प्र॒जाप॑ति-रका॑मय-तात्म॒न् वन्मे॑ जाये॒तेति॑ । सो॑ऽजुहोत् । तस्या॑त्म॒न् वद॑जायत । अ॒ग्निर्-वा॒युरा॑-दि॒त्यः । ते॑ऽब्रुवन्न् । प्र॒जाप॑ति-रहौषी-दात्म॒न्-वन्मे॑ जाये॒तेति॑ । तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि । जाय॑तां न आत्म॒न्-वदिति॒ ते॑ऽजुहवुः । प्रा॒णाना॑म॒ग्निः । त॒नुवै॑ वा॒युः **45**

TB 2.1.6.2

चक्षु॑ष आदि॒त्यः । तेषाꣳ॑ हु॒ताद॑जायत॒ गौरे॒व ॥ तस्यै॒ पय॑सि॒ व्याय॑च्छन्त । मम॑ हु॒ताद॑जनि॒ ममेति॑ । ते प्र॒जाप॑तिं प्र॒श्नमा॑यन्न् । स आ॑दि॒त्यो॑ऽग्नि-म॑ब्रवीत् । य॒त॒रो नौ॒ जया॑त् । तन्नौ॑ स॒हास॒दिति॑ । कस्यै कोऽहौ॑षी॒दिति॑ प्र॒जाप॑ति-रब्रवी॒त्-कस्यै क॒ इति॑ । प्रा॒णाना॑म॒हमित्य॒ग्निः **46**

TB 2.1.6.3

त॒नुवा॑ अ॒हमिति॑ वा॒युः । चक्षु॑षो॒ऽहमित्या॑दि॒त्यः । य ए॒व प्रा॒णाना॒महौ॑षीत् । तस्य॑ हु॒ताद॑ज॒नीति॑ ।

अग्नेर्. हुतादजनीति । तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम् । गौर्वा अग्निहोत्रम् । य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति । प्राणापानाभ्यामेवाग्निꣳ समर्द्धयति । अव्यर्द्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति **47**

TB 2.1.6.4

य एवं वेद ॥ तौ वायुरब्रवीत् । अनु मा भजतमिति । यदेव गार्.हपत्येऽधिश्रित्या-हवनीय-मभ्युद्रवान् । तेन त्वां प्रीणानित्य-ब्रूताम् । तस्माद्-यद्-गार्.हपत्येऽधि-श्रित्याहवनीय-मभ्युद्रवति । वायुमेव तेन प्रीणाति ॥ प्रजापतिर्-देवताः सृजमानः । अग्निमेव देवतानां प्रथम-मसृजत । सोऽन्यदालम्-भ्यमविंत्त्वा **48**

TB 2.1.6.5

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत । स मृत्यो-रबिभेत् । सोऽमुमादित्य-मात्मनो निरमिमीत । तꣳहुत्वा परोऽङ्पर्यावर्तत । ततो वै स मृत्युमपाजयत् । अप मृत्युं जयति । य एवं वेद ॥ तस्माद्-यस्यैवं विदुषः । उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्वति । हुतमेवास्य भवति ( ) । असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम् । **49**

(तनुवै वायु - रग्निर् - भव - त्यविंत्त्वा - भवत्येकं च) **(A6)**

2.1.7 अनुवाकं 7 - हविषः सर्वदेवतासंबन्धेन प्रशंसा

TB 2.1.7.1

रौद्रं गविं । वायव्य-मुपसृष्टम् । आश्विनं दुह्यमानम् । सौम्यं दुग्धम् । वारुणमधिश्रितम् । वैश्वदेवा भिन्दवः । पौष्णमुदन्तम् । सारस्वतं विष्यन्दमानम् । मैत्रꣳ शरः । धातुरुद्वासितम् ( ) । बृहस्पतेरुन्नीतम् । सवितुः प्रक्रान्तम् । द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम् । ऐन्द्राग्न-मुपसन्नम् । अग्नेः पूर्वा ऽऽहुतिः । प्रजापतेरुत्तरा । ऐन्द्रꣳ हुतम् । **50**

(उद्वासितꣳ सप्त च) **(A7)**

2.1.8 अनुवाकं 8 - दोहनप्रकारोऽग्निहोत्रहोत्रश्च

TB 2.1.8.1

दक्षिणत उप सृजति । पितृलोकमेव तेन जयति ॥ प्राचीमावर्तयति । देवलोकमेव तेन जयति । उदीचीमावृत्य दोग्धि । मनुष्यलोकमेव तेन जयति ॥ पूर्वौ दुह्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य । यो वा गतश्रीः स्यात् । अपरौ दुह्यात्-कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य । यो वा बुभूषेत् । **51**

TB 2.1.8.2

न सं मृशति । पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै ॥ वायव्यं वा एतदुपसृष्टम् । आश्विनं दुह्यमानम् । मैत्रं दुग्धम् । अर्यम्ण उद्वास्यमानम् । त्वाष्ट्र-मुन्नीयमानम् । बृहस्पते-रुन्नीतम् । सवितुः प्रक्रान्तम् । द्यावापृथिव्यः ह्रियमाणम् । **52**

TB 2.1.8.3

ऐन्द्राग्नमुप सादितम् । सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति । योऽग्निहोत्रं जुहोति ॥ यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति । एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति । तृप्यति प्रजया पशुभिः । प्रसुवर्गं लोकं जानाति । पश्यति पुत्रम् । पश्यति पौत्रम् । प्र प्रजया पशुभिर्-मिथुनैर्-जायते ( ) । यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति । य उ चैन देवं वेद । **53**

(बभूषे- द्ह्रियमाणं - जायते द्वे च) **(A8)**

2.1.9 अनुवाकं 9 - अग्निहोत्रस्यासंसृष्टहोममन्त्रौ

TB 2.1.9.1

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन् । तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्र-मजुहोत् । द्विरेकः । सकृदेकः । तेषां यस्त्रिरजुहोत् । स ऋचाऽजुहोत् । यो द्विः । स यजुषा । यः सकृत् । स तूष्णीम् **54**

TB 2.1.9.2

यश्च यजुषा ऽजुहोद्यश्च तूष्णीम् । तावुभावार्द्धुताम् । तस्माद्-यजुषा ऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या । तूष्णीमुत्तरा । उभे एवर्द्धी अवरुन्धे । अग्निर्-ज्योतिर् ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति । रेत एव तद्-दधाति । सूर्यो ज्योतिर्-ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः । रेत एव हितं प्र जनयति ॥ रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते **55**

TB 2.1.9.3

यस्याग्निहोत्रमहुतꣳ सूर्योऽभ्युदेति । यद्-यन्ते स्यात् । उन्नीय प्राङुदाद्रवेत् । स उपसाद्यातमितो-रासीत । स यदा ताम्येत् । अथ भूः स्वाहेति जुहुयात् । प्रजापतिर्वै भूतः । तमेवो-पासरत् । स एवैनं तत उन्नयति । नार्तिमार्च्छति यजमानः ( ) । **56**

(तूष्णीं - जायते - यजमानः) **(A9)**

2.1.10 अनुवाकं 10 - वह्नेरवस्थाविशेषानुसारेण होमः

TB 2.1.10.1

यदग्नि-मुद्धरति । वसवस्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । वसुष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति ॥ निहितो धूपायञ्छेते । रुद्रास्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति ॥ प्रथममिद्ध्ममर्चिरा लभते । आदित्यास्तर्ह्यग्निः **57**

TB 2.1.10.2

तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति ॥ सर्व एव सर्वश इद्ध्म आदीप्तो भवति । विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । विश्वेष्वेवास्य देवेष्वग्निहोत्रꣳ हुतं भवति ॥ नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति । इन्द्रस्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्.

यस्य तथाविधे जुह्वति । इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति । **58**

TB 2.1.10.3

अङ्गारा भवन्ति । तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति । प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति ॥ शरोऽङ्गारा अद्ध्यूहन्ते । ब्रह्म-तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति ॥ वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु ( ) । इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन् । अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति । यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति । य उ चैन देवं वेद । **59**

special korvai

(यदग्निं निहितः प्रथमꣳ सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्मवसुष्वष्टौ)
(आदित्यास्तर्ह्यग्निर् - इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति - देवेषु चत्वारि च) **(A10)**

2.1.11 अनुवाकं 11 - कालभेदेन समन्त्रकं परिषेचनम्

TB 2.1.11.1

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति । सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः । अग्निर्वा ऋतम् । असावादित्यः सत्यम् । अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति । अग्निना ऽऽदित्यं प्रातस्सः । यावदहोरात्रे भवतः । तावदस्य लोकस्य । नार्तिर्न रिष्टिः । नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति ( ) । यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति । य उ चैन देवं वेद । **60**

(अस्ति द्वे च) **(A11)**

PrapAtaka Korvai with starting words of 1 to11 anuvAkams :-

(अङ्गिरसः - प्रजापतिरग्निꣳ - रुद्र - उत्तरावतीं - ब्रह्मवादिनो ऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः - प्रजापतिरकामयतात्मन्वद्

- रौ॒द्रं गवि॑ -दक्षिण॒त - स्त्रयो॒ वै - यद॒ग्नि - मृ॒तं त्वा॑ स॒त्येनैका॑दश)

korvai with starting words of 1, 11, 21 series of daSinis :-
(अङ्गि॑रस॒ः - प्रैव तेन॑ - प॒शूने॒व - यन्नि॒मार्ष्टि॒ - यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्योप॒सदो॑ - दक्षिण॒तः ष॑ष्टिः)

first and last word - 1st prapATakam, 2nd aShTakam, :-
(अङ्गि॑रसो॒ - य उ॑ चैन दे॒वं ॔वेद॑)

॥ हरिः॑ ॐ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥
= = = = = = = = = = = = = = =

2.2 द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः - होतृब्राह्मणम्

2.2.1 अनुवाकं 1 - दशहोतृमन्त्रस्य क्रत्वर्थपुरुषार्थप्रयोगौ

TB 2.2.1.1

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति । स एतं दशहोतार-मपश्यत् । तं मनसा ऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत् । ततो वै स प्रजा असृजत । ता अस्माथ्सृष्टा अपाक्रामन्न् । ता ग्रहेणागृह्णात् । तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । यः कामयेत प्रजायेयेति । स दशहोतारं मनसा ऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात् । प्रजापतिर्वै दशहोता **1**

TB 2.2.1.2

प्रजापतिरेव भूत्वा प्र जायते ॥ मनसा जुहोति । मन इव हि प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै ॥ पूर्णया जुहोति । पूर्ण इव हि प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै ॥ न्यूनया जुहोति । न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत । प्रजानाꣳ सृष्ट्यै । **2**

TB 2.2.1.3

दर्भस्तम्बे जुहोति । एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत । यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत । तस्मादेव योनेः प्र जायते ॥ ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते । ब्राह्मणो वै प्रजानां-मुपद्रष्टा । उपद्रष्टुमत्येव प्र जायते ॥ ग्रहो भवति । प्रजानाꣳ सृष्टानां धृत्यै ॥ यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वाꣳसं यशो नर्च्छेत् । **3**

TB 2.2.1.4

सोऽरण्यं परेत्य । दर्भस्तम्ब-मुद्गृत्थ्य । ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य । चतुर्होतॄन् व्याचक्षीत । एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म । यच्चतुर्होतारः । तदेव प्रकाशं गमयति । तदेनं प्रकाशं गतम् । प्रकाशं प्रजानां गमयति ॥ दर्भस्तम्ब-मुद्गृत्थ्य व्याचष्टे **4**

TB 2.2.1.5

अग्निवान्. वै दर्भस्तम्बः । अग्निवत्येव व्याचष्टे ॥ ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते । ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा । उपद्रष्टु-मत्येवैनं यश ऋच्छति ॥ ईश्वरं तं यशोऽर्तोरित्याहुः । यस्यान्ते व्याचष्ट इति । वरस्तस्मै देयः । यदेवैनं तत्रोप नमति । तदेवाव रुन्धे । **5**

TB 2.2.1.6

अग्निमादधानो दशहोत्रा ऽरणिमवदद्ध्यात् । प्रजातमेवैन-माधत्ते । तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात् । प्रजातमेवैनज्जुहोति । हविर्निर्वफ्स्यन्-दशहोतारं व्याचक्षीत । प्रजातमेवैनं निर्वपति । सामिधेनीरनुवक्ष्यन्-दशहोतारं व्याचक्षीत । सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । अथो यज्ञो वै दशहोता । यज्ञमेव तनुते । **6**

TB 2.2.1.7

अभिचरन्-दशहोतारं जुहुयात् । नव वै पुरुषे प्राणाः । नाभिर्दशमी । सप्राणमेवैन-मभिचरति । एतावद्वै पुरुषस्य स्वम् । यावत् प्राणाः । यावदेवास्यास्ति । तदभिचरति ॥ स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा । एतद्वा अस्यै निर्.ऋतिगृहीतम् ( ) । निर्.ऋति गृहीत एवैनं निर्.ऋत्या ग्राहयति ॥ यद् वाचः क्रूरम् । तेन वषट्करोति । वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति । ताजगार्तिमाच्छति । **7**

(दशहोता - सृष्ट्यां - ऋच्छेद् - व्याचष्टे - रुन्ध - एव तनुते - निर्.ऋतिगृहीतं पञ्च च) **(A1)**

2.2.2 अनुवाकं 2 - चतुर्होत्रादिमन्त्राणां क्रत्वर्थप्रयोगः

TB 2.2.2.1

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति । स एतं चतुर्होतार-मपश्यत् । तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीयेऽजुहोत् । ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत । तावस्माथ् सृष्टावपाक्रामताम् । तौ ग्रहेणा गृह्णात् । तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । दर्शपूर्णमासा-वालभमानः । चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या-हवनीये जुहुयात् । दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते **8**

TB 2.2.2.2

ग्रहो भवति । दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्द्धृत्यै ॥ सोऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति । स एतं पञ्चहोतार-मपश्यत् । तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीयेऽजुहोत् । ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत । तान्यस्माथ्-सृष्टान्यपाक्रामन्न् । तानि ग्रहेणागृह्णात् । तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । चातुर्मास्यान्यालभमानः **9**

TB 2.2.2.3

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीये जुहुयात् । चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । ग्रहो भवति । चातुर्मास्यानाꣳ सृष्टानां धृत्यै ॥ सोऽकामयत पशुबन्धꣳ सृजेयेति । स एतꣳ षड्होतार-मपश्यत् । तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीयेऽजुहोत् । ततो वै स पशुबन्धमसृजत । सोऽस्माथ् सृष्टो ऽपाक्रामत् । तं ग्रहेणागृह्णात् **10**

TB 2.2.2.4

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः । षड्होतारं मनसा ऽनुद्रुत्या हवनीये जुहुयात् । पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । ग्रहो भवति । पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै ॥ सोऽकामयत सौम्य-मद्धुरꣳ सृजेयेति । स एतꣳ सप्तहोतार-मपश्यत् । तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीये ऽजुहोत् । ततो वै स सौम्य-मद्धुर-मसृजत **11**

TB 2.2.2.5

सोऽस्माथ् सृष्टोऽपाक्रामत् । तं ग्रहेणागृह्णात् । तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । दीक्षिष्यमाणः । सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीये जुहुयात् । सौम्यमेवाद्धुरꣳ सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । ग्रहो भवति । सौम्यस्याद्धुरस्य सृष्टस्य धृत्यै ॥ देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत् । तमेतावच्छः समभरन् **12**

TB 2.2.2.6

यथ् संभाराः । ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत् । यथ् संभारा भवन्ति । यज्ञस्य प्रभूत्यै ॥ आतित्थ्यमासाद्य व्याचष्टे । यज्ञमुखं वा आतित्थ्यम् । मुखत एव यज्ञꣳ सभृत्य प्र तनुते ॥ अयज्ञो वा एषः । योऽपत्नीकः । न प्रजाः प्र जायेरन् ( ) । पत्नीर्व्याचष्टे । यज्ञमेवाकः । प्रजानां प्रजननाय ॥ उपसथ्सु व्याचष्टे । एतद्वै पत्नीना-मायतनम् । स्व एवैना आयतनेऽव कल्पयति । **13**

(तनुत - आलभमानो - ऽगृह्णा - दसृज - ताभर - ञ्जायेरन्थ् षट्च) **(A2)**

2.2.3 अनुवाकं 3 - चतुर्होतृपञ्चहोतृमन्त्रग्रहभागयोः पुरुषार्थ प्रयोगः

TB 2.2.3.1

प्रजापति-रकामयत प्र जायेयेति । स तपोऽतप्यत । स त्रिवृतꣳ स्तोम-मसृजत । तं पञ्चदशस्तोमो मद्ध्यत उदतृणत् । तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम् । पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त । अपरपक्ष-मन्वसुराः । ततो देवा अभवन्न् । पराऽसुराः । यं कामयेत वसीयान्थ् स्यादिति **14**

TB 2.2.3.2

तं पूर्वपक्षे याजयेत् । वसीयानेव भवति । यं कामयेत पापीयान्थ्-स्यादिति । तमपरपक्षे याजयेत् । पापीयानेव भवति । तस्मात् पूर्वपक्षो ऽपरपक्षात्-करुण्यतरः ॥ प्रजापतिर्वै दशहोता । चतुर्.होता पञ्चहोता । षड्होता सप्तहोता । ऋतवः समॅवथ्सरः **15**

TB 2.2.3.3

प्रजाः पशव इमे लोकाः । य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाꣳसं वेद । बहोरेव भूयान् भवति ॥ प्रजापतिर्-देवासुरानसृजत । स इन्द्रमपि नासृजत । तं देवा अब्रुवन् । इन्द्रं नो जनयेति । सोऽब्रवीत् । यथा ऽहं युष्माꣳ स्तपसा ऽसृक्षि । एवमिन्द्रं जनयद्धमिति **16**

TB 2.2.3.4

ते तपोऽतप्यन्त । त आत्मन्निन्द्र-मपश्यन् । तमब्रुवन् । जायस्वेति । सोऽब्रवीत् ।किं भागधेय-मभिजनिष्य इति । ऋतून्थ् समॅवथ्सरम् । प्रजाः पशून् । इमाल् लोकानित्यब्रुवन् । तं वै माऽऽहुत्या प्रजनयतेत्यब्रवीत् **17**

TB 2.2.3.5

तं चतुर्.होत्रा प्राजनयन् ॥ यः कामयेत वीरो म आ जायेतेति । स चतुर्.होतारं जुहुयात् । प्रजापतिर्वै चतुर्.होता । प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते । जजनदिन्द्र-मिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति । आऽस्य वीरो जायते । वीरꣳ हि देवा एतया ऽऽहुत्या प्राजनयन् ॥ आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोके ऽस्पर्द्धन्त । वयं पूर्वे सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्व इति **18**

TB 2.2.3.6

त आदित्या एतं पञ्चहोतार-मपश्यन् । तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीद्धे ऽजुहवुः । ततो वै ते पूर्वे सुवर्गं लोकमायन् । यः सुवर्गकामः स्यात् । स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीद्धे जुहुयात् । समॅवथ्सरो वै पञ्चहोता । समॅवथ्सरः सुवर्गो लोकः । समॅवथ्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय । सुवर्गं लोकमेति ॥ तेब्रुवन्-नङ्गिरस आदित्यान् **19**

TB 2.2.3.7

क्क स्थ । क्क वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम इति । छन्दः स्वित्यब्रुवन् । गायत्रियां त्रिष्टुभि-जगत्यामिति । तस्माच्छन्दः सु सद्भ्य आदित्येभ्यः । आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति । वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम् । ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति । य एवं वेद ॥ द्वादश मासाः पञ्चर्तवः ( ) । त्रय इमे लोकाः । असावादित्य एकविꣳशः । एतस्मिन् वा एष श्रितः । एतस्मिन्-प्रतिष्ठितः । य एवमेतꣳ श्रितं प्रतिष्ठितं वेद । प्रत्येव तिष्ठति । **20**

(स्यादिति - समवथ्सरो - जनयद्भूमिती - त्यब्रवीत् - पूर्व इत्या - दित्यान् - ऋतवः षट्च) **(A3)**

2.2.4 अनुवाकं 4 - जगथ् सृष्टिकथनमुखेन होतृमन्त्रप्रशंसा

TB 2.2.4.1

प्रजापति-रकामयत प्रजायेयेति । स एतं दशहोतार-मपश्यत् । तेन दशधा ऽऽत्मानं विधाय । दशहोत्रा ऽतप्यत । तस्य चित्तिः स्रुगासीत् । चित्तमाज्यम् । तस्यैतावत्येव वागासीत् । एतावान्. यज्ञक्रतुः ॥ स चतुर्.होतार-मसृजत । सोऽनन्दत् **21**

TB 2.2.4.2

असृक्षि वा इममिति । तस्य सोमो हविरासीत् । स चतुर्.होत्रा ऽतप्यत । सोऽताम्यत् । स भूरिति व्याहरत् । स भूमिमसृजत । अग्निहोत्रं दर्.शपूर्णमासौ यजूꣳषि । स द्वितीयमतप्यत । सोऽताम्यत् । स भुव इति व्याहरत् **22**

TB 2.2.4.3

सोऽन्तरिक्ष-मसृजत । चातुर्मास्यानि सामानि । स तृतीयमतप्यत । सोऽताम्यत् । स सुवरिति व्याहरत् । स दिवमसृजत । अग्निष्टोम-मुक्थ्य-मतिरात्रमृचः । एता वै व्याहृतय इमे लोकाः । इमान् खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दाꣳसि प्राजायन्त । य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा

व्याहृतीः प्रजाता वेद 23

TB 2.2.4.4

प्र प्रजया पशुभिर्-मिथुनैर्-जायते ॥ स पञ्चहोतार-मसृजत । स हविर्ना-विन्दत । तस्मै सोम-स्तनुवं प्रायच्छत् । एतत् ते हविरिति । स पञ्चहोत्रा ऽतप्यत । सोऽताम्यत् । स प्रत्यङ्बाधत । सोऽसुरा-नसृजत । तदस्या प्रियमासीत् 24

TB 2.2.4.5

तद्-दुर्वर्णꣳ हिरण्यमभवत् । तद्-दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म । स द्वितीयमतप्यत । सोऽताम्यत् । स प्राङ्बाधत । स देवानसृजत । तदस्य प्रियमसीत् । तथ् सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत् । तथ् सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म । य एवꣳ सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद 25

TB 2.2.4.6

सुवर्ण आत्मना भवति । दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः । तस्माथ् सुवर्णꣳ हिरण्यं भार्यम् । सुवर्ण एव भवति । ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम् ॥ स सप्तहोतार-मसृजत । स सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैत् ॥ त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदत । त्रयस्त्रिꣳशेन प्रत्यतिष्ठत् । एकविꣳशेन रुचमधत्त 26

TB 2.2.4.7

सप्तदशेन प्राजायत । य एवं विद्वान्थ् सोमेन यजते । सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति । त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्-प्रणुदते । त्रयस्त्रिꣳशेन प्रति तिष्ठति । एकविꣳशेन रुचं धत्ते । सप्तदशेन प्रजायते । तस्माथ्-सप्तदशः स्तोमो न निरुह्त्यः । प्रजापतिं वै सप्तदशः । प्रजापतिमेव मद्ध्यतो धत्ते प्रजात्यै ( ) । 27

(अ॒न॒न्द॒द् - भुव॒ इति॒ व्याह॑र॒द् - वेदा॑ - सी॒द् - वेदा॑ - धत्त॒ - प्रजा॑त्यै) **(A4)**

2.2.5 अनुवाकं 5 - दक्षिणाप्रतिग्रहमन्त्रव्याख्यानम्

TB 2.2.5.1

दे॒वा वै वरु॑णमयाजयन् । स यस्यै॑ यस्यै दे॒वता॑यै॒ दक्षि॑णा॒मन॑यत् । ताम॑व्लीनात् । ते॑ऽब्रुवन् । व्या॒वृत्य॒ प्रति॑ गृह्णाम । तथा॑ नो॒ दक्षि॑णा॒ न व्ले॑ष्य॒तीति॑ । ते व्या॒वृत्य॒ प्रत्य॑गृह्णन् । ततो॒ वै तां दक्षि॑णा॒ नाव्ली॑नात् । य एवं॑ वि॒द्वान् व्या॒वृत्य॒ दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑ । नैनं॒ दक्षि॑णा व्लीनाति । **28**

TB 2.2.5.2

राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्य॒मित्या॑ह । आ॒ग्नेयं॑ वै हिर॑ण्यम् । स्वयै॒वैन॑द्-दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति । सोमा॑य॒ वास॒ इत्या॑ह । सौ॒म्यं॑ वै वासः॑ । स्वयै॒वैन॑द्-दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति । रु॒द्राय॒ गामित्या॑ह । रौ॒द्री वै गौः । स्वयै॒वैनां॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति । वरु॑णा॒याश्व॒मित्या॑ह **29**

TB 2.2.5.3

वा॒रु॒णो वा अश्वः॑ । स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति । प्रा॒जाप॑तये॒ पुरु॑ष॒मित्या॑ह । प्रा॒जा॒प॒त्यो वै पुरु॑षः । स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति । मन॑वे॒ तल्प॒मित्या॑ह । मा॒न॒वो वै तल्पः॑ । स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति । उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒सायान॒ इत्या॑ह । इ॒यं॑ वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः **30**

TB 2.2.5.4

अ॒नयै॒वैन॒त्-प्रति॑ गृह्णाति ॥ वै॒श्वा॒न॒र्यार्चा रथं॒ प्रति॑ गृह्णाति । वै॒श्वा॒न॒रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑ । स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति ॥ तेना॑मृत॒त्वम॑श्या॒-मित्या॑ह । अ॒मृत॑मे॒वात्मन्-ध॑त्ते ॥ वयो॑ दा॒त्र इत्या॑ह । वय॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा । सु॒व॒र्गं॑ लो॒कं ग॑मयति ॥ मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्र इत्या॑ह **31**

TB 2.2.5.5

यद्वै शि॒वम् । तन्मयः॑ । आ॒त्मन॑ ए॒वैषा परी॑त्तिः ॥ क इ॒दं कस्मा॑ अदा॒दित्या॑ह । प्र॒जाप॑ति॒र्वै कः । स प्र॒जाप॑तये ददाति ॥ काम॒ः कामा॒येत्या॑ह । काम॑ेन॒ हि दद॑ाति । काम॑ेन प्रतिगृ॒ह्णाति॑ ॥ कामो॑ दा॒ता काम॑ः प्रति ग्रही॒तेत्या॑ह **32**

TB 2.2.5.6

कामो॒ हि दा॒ता । काम॑ः प्रति ग्रही॒ता ॥ कामꣳ॑ समु॒द्र-माविशेत्या॑ह । स॒मु॒द्र इ॑व॒ हि काम॑ः । नेव॒ हि काम॒स्यान्तोऽस्ति॑ । न स॑मु॒द्रस्य॑ ॥ काम॑ेन त्वा॒ प्रति॑ गृह्णा॒मीत्या॑ह । येन॒ काम॑ेन प्रति गृ॒ह्णाति॑ । स ए॒वैन॑म॒मुष्मि॑ँल्लो॒के काम॒ आग॑च्छति ॥ कामै॒तत्त॑ ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॒णेत्या॑ह ( ) । काम॑ ए॒व तद्-यज॑मानो॒ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के दक्षि॑णामिच्छति । न प्र॑तिग्रही॒तारि॑ ॥ य ए॒वं वि॒द्वान्-दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑ । अ॒नृ॒णामे॒वैनां॒ प्रति॑ गृह्णाति । **33**

(व्ली॒ना॒त्य - श्व॒मित्या॑हा - ङ्गिर॒सः - प्र॑तिग्रही॒त्र इत्या॑ह - प्रतिग्रही॒तेत्या॑ह॒ - दक्षि॒णेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च) **(A5)**

2.2.6 अनुवाकं 6 - द्वादशाहदशमेऽहनि होतृमन्त्राः

TB 2.2.6.1

अन्तो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑ । यद्-द॑श॒ममह॑ः । द॒श॒मेऽहँन्थ्-सर्पराज्ञिया॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॑वन्ति । य॒ज्ञस्यै॒वान्त॑ं ग॒त्वा । अ॒न्नाद्य॒मव॑रुन्धते ॥ ति॒सृभि॑ः स्तुवन्ति । त्रय॑ इ॒मे लो॒काः । ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ऽन्नाद्य॒मव॑रुन्धते । पृश्नि॑वतीर्-भवन्ति । अन्नं॒ वै पृश्नि॑ **34**

TB 2.2.6.2

अन्न॑मे॒वाव॑-रुन्धते ॥ मन॑सा॒ प्रस्तौ॑ति । मन॒सोद्गा॑यति । मन॑सा॒ प्रति॑ हरति । मन॑ इव॒ हि प्र॒जाप॑तिः । प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑ ॥ दे॒वा वै स॒र्पाः । तेषा॑मि॒यꣳ राज्ञी॑ । यथ्-स॑र्पराज्ञिया॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॒वन्ति॑ ।

अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठन्ति । **35**

TB 2.2.6.3

चतु॑र्.होतॄ॒न्. होता॒ व्याच॑ष्टे । स्तु॒तमनु॑शꣳसति॒ शान्त्यै॑ ॥ अन्तो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑ । यद्-द॑श॒ममहः॑ । ए॒तत् खलु॒ वै दे॒वानां॑ पर॒मं गुह्यं॒ ब्रह्म॑ । यच्चतु॑र्.होतारः । द॒श॒मेऽहꣳ-श्चतु॑र्.होतॄन् व्याच॑ष्टे । य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा । प॒र॒मं दे॒वानां॒ गुह्यं॒ ब्रह्मावरुन्धे । तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति **36**

TB 2.2.6.4

तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम् । प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ गमयति ॥ वाचं॑ यच्छति । य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑ ॥ य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यं॑ वा अहः॑ । भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्या॑ रात्रिः॑ । अह्ना॒ रात्रिं॑ ध्यायेत् । भ्रातृ॑व्यस्यै॒व तल्लो॒कं वृ॑ङ्क्ते । यद्दिवा॒ वाचं॑ विसृ॒जेत् । अह॒र्भ्रातृ॑व्या॒योच्छिꣳ॑षेत् ( ) । यन्नक्तं॑ विसृ॒जेत् । रात्रिं॒ भ्रातृ॑व्या॒योच्छिꣳ॑षेत् । अ॒धि॒वृ॒क्षसू॒र्ये वाचं॒ विसृ॑जति । ए॒ताव॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छिꣳ॑षति । याव॑दादि॒त्योऽस्त॒मेति॑ । **37**

(पृश्निं॑ - तिष्ठन्ति - गमयति - शिꣳषे॒त् पञ्च॑ च) **(A6)**

2.2.7 अनुवाकं 7 - सप्तहोतृमन्त्रसाध्ययज्ञप्रशंसा

TB 2.2.7.1

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत । ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यन्न् । ता रू॒पेणानु॒ प्राविं॑शत् । तस्मा॑दाहुः । रू॒पं वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑ । ता नाम्नाऽनु॒ प्राविं॑शत् । तस्मा॑दाहुः । नाम॒ वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑ । तस्मा॒दप्या॑ऽमि॒त्रौ स॒गंत्य॑ । नाम्ना॒ चेद्धये॑ते **38**

TB 2.2.7.2

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः ॥ प्र॒जाप॑तिर् देवासु॒रान॑सृजत । स इन्द्र॒मपि॒ नासृ॑जत । तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्न् । इन्द्रं॑ नो जन॒येति॑ । स आ॒त्म-न्निन्द्र॑-मपश्यत् । तम॑सृजत । तं त्रि॒ष्टुग्-वी॒र्यं॑ भू॒त्वाऽनु॒ प्राविं॑शत् । तस्य॒

वज्रः पञ्चद॒शो हस्त॒ आप॑द्यत । तेनो॒दय्यासु॑रान॒भ्य॑ भवत् । **39**

TB 2.2.7.3

य ए॒वं वेद॑ । अ॒भि भ्रातृ॑व्यान् भवति ॥ ते दे॒वा असु॑रैर्-वि॒जित्य॑ । सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्न् । ते॑ऽमुष्मि॑ल्लो॒के व्य॑क्षुद्ध्यन्न् । ते॑ऽब्रुवन्न् । अ॒मुतः॑ प्रदानं॒ वा उप॑जिजीवि॒मेति॑ । ते स॒प्तहो॑तारं य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्य॑म् । आ॒ङ्गी॒र॒सं प्राहि॑ण्वन्न् । ए॒तेना॒मुत्र॑ कल्प॒येति॑ **40**

TB 2.2.7.4

तस्य॒ वा इ॒यं कृ॒प्तिः । यदि॒दं किं च॑ । य ए॒वं वेद॑ । कल्प॑तेऽस्मै । स वा अ॒यं म॑नु॒ष्ये॑षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता । अ॒मुत्र॑ स॒द्भ्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति । य ए॒वं वेद॑ । उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति ॥ सो॑ऽमन्यत । अ॒भि वा इ॒मे॑ऽस्मा-ल्लो॒काद॒मुँलो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑ ( ) । स वाच॑स्पते॒ हृदि॑ति॒ व्याहा॑रत् । तस्मा॑त् पु॒त्रो हृद॑यम् । तस्मा॑द॒स्मा-ल्लो॒काद॒मुं लो॒कं नाभिका॑मयन्ते । पु॒त्रो हि हृद॑यम् । **41**

(ह्वये॑त - अभवत् - कल्प॒ये - तीति॑ च॒त्वारि॑ च) **(A7)**

2.2.8 अनुवाकं 8 - होतृमन्त्राणां सोमयागाङ्गत्वम्

TB 2.2.8.1

दे॒वा वै चतु॑र्.होतृभिर्-य॒ज्ञम॑तन्वत । ते वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्ये॒णाज॑यन्त । अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्न् । य ए॒वं वि॒द्वाꣳ-श्चतु॑र्.होतृभिर्य॒ज्ञं त॑नु॒ते । वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण जयते । अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति ॥ षड्हो॑त्रा प्राय॒णीय॒मासा॑दयति । अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॒ षड्हो॑ता । घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तथ् सोम॑म् । यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑ **42**

TB 2.2.8.2

ऋ॒जु॒धैवैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति । चतु॑र्.होत्रा ऽऽति॒त्थ्यम् । यशो॒ वै चतु॑र्.होता । यश॑ ए॒वात्मन्-ध॑त्ते

। पञ्चहोत्रा पशुमुप सादयति । सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता । यजमानः पशुः । यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति । ग्रहान्-गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति । इन्द्रियं वै सप्तहोता **43**

TB 2.2.8.3

इन्द्रियमेवात्मन्-धत्ते ॥ यो वै चतुर्र्होतृ-ननुसवनं तर्पयति । तृप्यति प्रजया पशुभिः । उपैनꣳ सोमपीथो नमति । बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत । माद्ध्यन्दिने पवमाने चतुर्र्होतारम् । आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम् । पितृयज्ञे षड्होतारम् । यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम् । अनुसवनमेवैनाꣳ स्तर्पयति **44**

TB 2.2.8.4

तृप्यति प्रजया पशुभिः । उपैनꣳ सोमपीथो नमति ॥ देवा वै चतुर्र्होतृभिः सत्रमासत । ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः । तेऽब्रुवन्न् । यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात् । सर्वेषां नस्तथ्-सहासदिति । सोमश्चतुर्र्होत्रा । अग्निः पञ्चहोत्रा । धाता षड्होत्रा **45**

TB 2.2.8.5

इन्द्रः सप्तहोत्रा । प्रजापतिर्-दशहोत्रा । तेषाꣳ सोमꣳ राजानं यश आर्च्छत् ॥ तन्न्यकामयत । तेनापाक्रामत् । तेन प्रलायमचरत् । तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्न् । तत्-प्रैषाणां प्रैषत्वम् । निविद्भिर्न्यवेदयन्न् । तन्निविदां निवित्त्वम् **46**

TB 2.2.8.6

आप्रीभिराप्नुवन्न् । तदाप्रीणामाप्रित्वम् । तमघ्नन्न् । तस्य यशो व्यगृह्णत । ते ग्रहा अभवन्न् । तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम् । यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते । तस्य त्वेव गृहीताः ॥ तेऽब्रुवन्न् । यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत् **47**

TB 2.2.8.7

तमवधिष्म । पुनरिमꣳ सुवामहा इति । तं छन्दोभि-रसुवन्त । तच्छन्दसां छन्दस्त्वम् । साम्ना समानयन् । तथ् साम्नः सामत्वम् । उक्थै-रुदस्थापयन् । तदुक्थानां-मुक्थत्वम् । य एवं वेद । प्रत्येव तिष्ठति **48**

TB 2.2.8.8

सर्वमायुरेति ॥ सोमो वै यशः । य एवं विद्वान्थ्-सोममागच्छति । यश एवैनमृच्छति । तस्मादाहुः । यश्चैवं वेद यश्च न । तावुभौ सोम-मागच्छतः । सोमो हि यशः । तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः । यः सोमे सोमं प्राहेति ( ) । तस्माथ्-सोमे सोमः प्रोच्यः । यश एवैनमृच्छति । **49**

(अभिषुण्वन्ति - सप्तहोता - तर्पयति - षड्होत्रा - निवित्त्व - मभूत् - तिष्ठति - प्राहेति द्वे च) **(A8)**

2.2.9 अनुवाकं 9 - होतृमन्त्रोत्पत्तिकथनप्रसङ्गेन जगथ् सृष्टिः

TB 2.2.9.1

इदं वा अग्रे नैव किंचनासीत् । न द्यौरासीत् । न पृथिवी । नान्तरिक्षम् । तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति । तदतप्यत । तस्मात्-तेपानाद्धूमोऽजायत । तद्-भूयोऽतप्यत । तस्मात्-तेपानादग्नि-रजायत । तद्-भूयोऽतप्यत **50**

TB 2.2.9.2

तस्मात्-तेपानाज्ज्योति-रजायत । तद्-भूयोऽतप्यत । तस्मात्-तेपानादर्चि-रजायत । तद्-भूयोऽतप्यत । तस्मात्-तेपानान्मरीचयोऽजायन्त । तद्-भूयोऽतप्यत । तस्मात्-तेपानादुदारा अजायन्त । तद्-भूयोऽतप्यत । तदभ्रमिव समहन्यत ॥ तद्-वस्तिमभिनत् **51**

TB 2.2.9.3

स समुद्रोऽभवत् । तस्मा॑थ्-समुद्रस्य न पिबन्ति । प्रजननमिव हि मन्यन्ते । तस्मा॑त् पशोर्-जायमानादापः पुरस्ता॑द्-यन्ति ॥ तद्-दशहोताऽन्वसृज्यत । प्रजापतिर्वै दश होता ॥ य एवं तपसो वीर्यं विद्वाꣳस्तप्यते । भवत्येव ॥ तद्वा इदमापः सलिल-मासीत् । सोऽरोदीत्-प्रजापतिः **52**

TB 2.2.9.4

स कस्मा॑ अग्नि । यद्-यस्या अप्रतिष्ठाया इति । यदफ्स्व-वापद्यत । सा पृथिव्यभवत् । यद्व्यमृष्ट । तदन्तरिक्ष-मभवत् । यदूर्द्ध-मुदमृष्ट । सा द्यौरभवत् । यदरोदीत् । तदनयो रोदस्त्वम् **53**

TB 2.2.9.5

य एवं वेद । नास्य गृहे रुदन्ति । एतद्वा एषां लोकानां जन्म । य एवमेषां लोकानां जन्म वेद । नैषु लोके-ष्वार्तिमार्च्छति । स इमां प्रतिष्ठा-मविन्दत ॥ स इमां प्रतिष्ठां वित्त्वा ऽकामयत प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत । सोऽन्तर्वानभवत् । स जघनादसुरा-नसृजत **54**

TB 2.2.9.6

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत् । याऽस्य सा तनूरासीत् । तामपाहत । सा तमिस्राऽभवत् ॥ सोऽकामयत प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत । सोऽन्तर्वा-नभवत् । स प्रजननादेव प्रजा असृजत । तस्मादिमा भूयिष्ठाः । प्रजननाद्ध्येना असृजत **55**

TB 2.2.9.7

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत । याऽस्य सा तनूरासीत् । तामपाहत । सा जोथ्स्ना ऽभवत् ॥ सोऽकामयत प्रजायेयेति । सतपोऽतप्यत । सोऽन्तर्वा-नभवत् । स उपपक्षाभ्या-मेवर्तूनसृजत ।

तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत् । याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त् **56**

TB 2.2.9.8

तामपा॑हत । सो॑ऽहोरा॒त्रयोः॑ स॒न्धि-र॑भवत् ॥ सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑ । स तपो॑ऽतप्यत । सो॑ऽन्तर्वा॑-नभवत् । स मुखा॑द्-दे॒वा-न॑सृजत । तेभ्यो॒ हरि॑ते॒ पात्रे॒ सोम॑मदुहत् । याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त् । तामपा॑हत । तदह॑रभवत् । **57**

TB 2.2.9.9

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहाः॑ । य ए॒वं वेद॑ । दु॒ह ए॒व प्र॒जाः ॥ दिवा॒ वै नो॑ऽभू॒दिति॑ । तद्-दे॒वानां॑ देव॒त्वम् । य ए॒वं दे॒वानां॑ देव॒त्वं वेद॑ । दे॒वर्वा॑ने॒व भ॑वति ॥ ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॑ । य ए॒वम॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॒ वेद॑ । नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॒माच्छ॑ति । **58**

TB 2.2.9.10

अस॒तोऽधि॒ मनो॑ऽसृज्यत । मनः॑ प्र॒जाप॑ति-मसृजत । प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत । तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व प॑र॒मं प्रति॑ष्ठितम् । यदि॒दं किंच॑ । तदे॒तच्छ्वो॑वस्य॒ संनाम॒ ब्रह्म॑ ॥ व्यु॒च्छन्ती॑ व्युच्छन्त्यस्मै॒ वस्य॑सी वस्यसी॒ व्यु॑च्छति । प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ । प्र प॑रमे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑-माप्नोति । य ए॒वं वेद॑ ( ) । **59**

special korvai

(इ॒दं धू॒मो॑ऽग्निर् ज्योति॑ र॒र्चिर् मरी॑चय उदा॒रा स्तद॒भ्रꣳ / स ज॒घना॒थ् सा तमि॑स्रा॒ स प्र॒जन॑ना॒थ् सा जोथ्स्ना॒ स उ॑पप॒क्षाभ्याꣳ॒ सो॑ ऽहोरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिः समुखा॒त् तदह॑र् दे॒ववा॑न् / मृ॒न्मये॑ दारु॒मये॑ रज॒ते हरि॑ते॒ तेभ्य॒स्ताभ्यो॒ द्वे तेभ्योऽन्नं॒ पयो॑ घृ॒तꣳ सोम॑म्)

(अ॒ग्निर॑जायत॒ तद्भूयो॑ऽतप्यता - भिनद - रोदीत् प्र॒जाप॑ती - रोद॒स्त्व - म॑सृज॒ - तासृ॑जत - घृ॒तम॑दुह॒द्याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॒ - दह॑रभवद् - ऋच्छति॒ - वेद॑) **(A9)**

2.2.10 अनुवाकं 10 - देवसृष्टिमध्येऽवस्थितस्येन्द्रस्य देवताधिपतित्वम्

TB 2.2.10.1

प्रजापतिरिन्द्रमसृज तानुजावरं देवानाम् । तं प्राहिणोत् । परेहि । एतेषां देवाना-मधिपतिरेधीति । तं देवा अब्रुवन् । कस्त्वमसि । वयं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म इति । सोऽब्रवीत् । कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म इति मा देवा अवोचन्निति ॥ अथ वा इदं तर्.हि प्रजापतौ हर आसीत् **60**

TB 2.2.10.2

यदस्मिन्नादित्ये । तदेनमब्रवीत् । एतन्मे प्रयच्छ । अथाहमेतेषां देवाना-मधिपतिर्-भविष्यामीति । कोहꣳ-स्यामित्यब्रवीत् । एतत् प्रदायेति । एतथ्-स्या इत्यब्रवीत् । यदेतद्ब्रवीषीति । को ह वै नाम प्रजापतिः । य एवं वेद **61**

TB 2.2.10.3

विदुरेनं नाम्ना । तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत् । ततो वा इन्द्रो देवाना-मधिपति-रभवत् । य एवं वेद । अधिपतिरेव समानानां भवति ॥ सोऽमन्यत । किं किं वा अकरमिति । स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत् । तच्चन्द्रमस-श्चन्द्रमस्त्वम् । य एवं वेद **62**

TB 2.2.10.4

चन्द्रवानेव भवति ॥ तं देवा अब्रुवन् । सुवीर्योऽमर्या यथा गोपायत इति । तथ् सूर्यस्य सूर्यत्वम् । य एवं वेद । नैनं दभ्नोति ॥ कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति । तदिन्द्र-स्येन्द्रत्वम् । य एवं वेद । इन्द्रियाव्येव भवति । **63**

TB 2.2.10.5

अयं वा इदं परमोऽभूदिति । तत्-परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम् । य एवं वेद । परमामेव काष्ठां गच्छति ॥ तं देवाः समन्तं पर्यविशन् । वसवः पुरस्तात् । रुद्रा दक्षिणतः । आदित्याः पश्चात् । विश्वे

दे॒वा उ॑त्तर॒तः । अङ्गि॑रसः प्र॒त्यञ्च॑म् **64**

TB 2.2.10.6

सा॒द्ध्याः परा॑ञ्चम् । य एवं॑ वेद॑ । उपै॑नꣳ समा॒नाः सं वि॑शन्ति ॥ स प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा आव॑यत् । ता अ॑स्मै॒ नाति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य । ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्-पश्य॑न्तीः । द॒क्षि॒ण॒तः पर्या॑यन्न् । स द॑क्षिण॒तः पर्य॑वर्तयत । ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्-पश्य॑न्तीः । मुखं॑ दक्षिण॒तः **65**

TB 2.2.10.7

प॒श्चात्-पर्या॑यन्न् । स प॒श्चात्-पर्य॑वर्तयत । ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्-पश्य॑न्तीः । मुखं॑ दक्षिण॒तः । मुखं॑ प॒श्चात् । उ॒त्त॒र॒तः पर्या॑यन्न् । स उ॑त्तर॒तः पर्य॑वर्तयत । ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्-पश्य॑न्तीः । मुखं॑ दक्षिण॒तः । मुखं॑ प॒श्चात् ( ) **66**

TB 2.2.10.8

मुख॑मुत्तर॒तः । ऊ॒र्द्धा उदा॑यन्न् । स उ॒परि॑ष्टा॒न्न्य॑-वर्तयत । ताः स॒र्वतो॑मुखो भू॒त्वा ऽऽव॑यत् । ततो॒ वै तस्मै॑ प्र॒जा अति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य ॥ य एवं॑ वि॒द्वान् परि॑ च व॒र्तय॑ते॒ नि च॑ । प्र॒जाप॑तिरे॒व भु॒त्वा प्र॒जा अ॑त्ति । तिष्ठ॑न्तेऽस्मै प्र॒जा अ॒न्नाद्या॑य । अ॒न्ना॒द ए॒व भ॑वति । **67**

(आ॒सी॒द् - वेद॑ - चन्द्रम॒स्त्वं य एवं॑ वेदै॑ - न्द्रिया॒व्येव॑ भ॑वति - प्र॒त्यञ्च॒ - मुखं॑ दक्षिण॒तो - मुखं॑ प॒श्चान् - +नवं॑ च) **(A10)**

2.2.11 अनुवाकं 11 - होतृमन्त्राणां पुरुषार्थप्रयोगः

TB 2.2.11.1

प्र॒जाप॑ति-रकामयत ब॒होर्भूया॑न्थ्-स्या॒मिति॑ । स ए॒तं दश॑होतार-मपश्यत् । तं प्रायु॑ङ्क्त । तस्य॒ प्रयु॑क्ति ब॒होर्भूया॑नभवत् । यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया॑न्थ्-स्या॒मिति॑ । स दश॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत । ब॒होरे॒व भूया॑न्-

भवति ॥ सोऽकामयत वीरो म आजायेतेति । स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत । तं प्रायुङ्क्त **68**

TB 2.2.11.2

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत । यः कामयेत वीरो म आजायेतेति । स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत । आऽस्य वीरो जायते ॥ सोऽकामयत पशुमान्थ्स्यामिति । स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत । तं प्रायुङ्क्त । तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत् । यः कामयेत पशुमान्थ्स्यामिति । स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत **69**

TB 2.2.11.3

पशुमानेव भवति ॥ सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति । स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत । तं प्रायुङ्क्त । तस्य प्रयुक्त्यृतवोऽस्मा अकल्पन्त । यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति । स षड्होतारं प्रयुञ्जीत । कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः ॥ सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम् । आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति **70**

TB 2.2.11.4

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत । तं प्रायुङ्क्त । तस्य प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत् । आऽस्य सोमपः सोमयाज्यजायत । यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम् । आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति । स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत । सोमप एव सोमयाजी भवति । आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते ॥ स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति **71**

TB 2.2.11.5

पद्भिर्मुखेन ॥ ते देवाः पशून् वित्त्वा । सुवर्गं लोकमायन् ॥ तेऽमुष्मिंल्लोके व्यक्षुद्ध्यन् । तेऽब्रुवन् । अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति । ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम् । आङ्गीरसं प्राहिण्वन् । एतेनामुत्र कल्पयेति । तस्य वा इयं कृप्तिः **72**

TB 2.2.11.6

यदि॒दं किञ्च॑ । य ए॒वं वेद॑ । कल्प॑तेऽस्मै । स वा अ॒यं म॑नु॒ष्येषु॑ य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता । अ॒मुत्र॑ स॒द्भ्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति । य ए॒वं वेद॑ । उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति ॥ यो वै चतु॑र्.होतॄणां नि॒दानं॒ वेद॑ । नि॒दान॑वान् भवति । अ॒ग्निहो॒त्रं वै दश॑होतुर्नि॒दान॑म् ( ) । द॒र्.श॒पू॒र्ण॒मा॒सौ चतु॑र्.होतुः । चा॒तु॒र्मा॒स्यानि॒ पञ्च॑ होतुः । प॒शु॒ब॒न्धः षड्हो॑तुः । सौ॒म्यो॑ऽद्ध्व॒रः स॒प्तहो॑तुः । ए॒तद्वै चतु॑र्.होतॄणां नि॒दान॑म् । य ए॒वं वेद॑ । नि॒दान॑वान् भवति । **73**

(अ॒मि॒मी॒त॒ तं प्रायु॑ङ्क्त - पञ्चहोतारं॒ प्रयु॑ञ्जित - जाये॒तेति॑ - तिष्ठति॒ - कृ॒ष्टिर् - दश॑होतुर् नि॒दानꣳ स॒प्त च॑) **(A11)**

PrapAtaka Korvai with starting words of 1 to11 anuvAkams :-

(प्र॒जाप॑तिरकामयत प्र॒जाः सृ॑जे॒येति॑ - प्र॒जाप॑तिरकामयत दर्.शपूर्णमा॒सौ सृ॑जे॒येति॑ - प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॒ स तपः॒ स त्रि॒वृत॑ - प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ दश॑होतारं॒ तेन॑ दश॒धाऽऽत्मान॑ - दे॒वा वै वरु॑ण॒ - मन्तो॒ वै - प्र॒जाप॑ति॒स्ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यन् - दे॒वा वै चतु॑र्.होतृभि - रि॒दं वा अग्रे॑ - प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्रं॑ - प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॒नेका॑दश)

korvai with starting words of 1, 11, 21 series of daSinis :-

(प्र॒जाप॑ति॒ - स्तद्ब्रह्म॑स्य - प्र॒जा॑पतिरकामयता॒ - नयै॒वैन॒त् - तस्य॒ वा इ॒यं कृ॒ष्टि॒ - स्तस्मा॑त् तेपा॒नाज्ज्योति॒र् - यद॒स्मिन्ना॑दि॒त्ये -सषड्हो॑तुः स॒प्तहो॑तारं॒ त्रिस॑प्ततिः)

first and last word - 2nd aShTakam , 2nd prapATakam :-

(प्र॒जाप॑तिरकामयत - नि॒दान॑वान्भवति)

॥ हरिः ॐ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥
= = = = = = = = = = = = = = = = = = = =

2.3 द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः - होतृब्राह्मणशेषः

2.3.1 अनुवाकं 1 - सर्वेषां होतृमन्त्राणां चतुर्होतृशब्देन व्यवहार

TB 2.3.1.1

ब्रह्मवादिनो वदन्ति । किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति । यदेवैषु चतुर्द्धा होतारः । तेन चतुर्होतारः । तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते । तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम् ॥ सोमो वै चतुर्होता । अग्निः पञ्चहोता । धाता षड्होता । इन्द्रः सप्तहोता **1**

TB 2.3.1.2

प्रजापतिर्-दशहोता । य एवं चतुर्होतृणा-मृद्धिं वेद । ऋध्नोत्येव ॥ य एषामेवं बन्धुतां वेद । बन्धुमान्भवति । य एषामेवं कृप्तिं वेद । कल्पतेऽस्मै । य एषामेव-मायतनं वेद । आयतनवान्-भवति । य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद **2**

TB 2.3.1.3

प्रत्येव तिष्ठति ॥ ब्रह्मवादिनो वदन्ति । दशहोता चतुर्होता । पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता । अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति । इन्द्रो वै चतुर्होता । इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवताना-मुपदेशनात् । य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवताना-मुपदेशनाद्-वेद । वसिष्ठः समानानां भवति । तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानुबुद्ध्यन्ते ( ) । अयमागन्न् । अयमवासादिति । कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः । अथो एनं प्रथमेनैवानु बुद्ध्यन्ते । अयमागन्न् । अयमवासादिति । **3**

(सप्तहोता - प्रतिष्ठां वेद - बुद्ध्यन्ते षट्) **(A1)**

2.3.2 अनुवाकं 2 - नैमित्तिको होतृमन्त्रहोमः

TB 2.3.2.1

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्थ्-सप्तदश कृत्वोऽपान्यात् । आत्मानमेव समिन्धे । तेजसे वीर्याय । अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रति गृह्णाति । आत्मनो ऽनार्त्यै ॥ यद्येनमार्त्-विज्याद्-वृतꣳ सन्तं निर्.हरेरन् । आग्नीद्धे जुहुयाद्-दशहोतारम् । चतुर्गृहीतेनाज्येन । पुरस्तात्-प्रत्यङ्तिष्ठन् । प्रतिलोमं विग्राहम् 4

TB 2.3.2.2

प्राणानेवास्योपदासयति ॥ यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः । आग्नीद्ध एव जुहुयाद्-दशहोतारम् । चतुर्गृहीतेनाज्येन । पश्चात् प्राङासीनः । अनुलोम-मविग्राहम् । प्राणानेवास्मै कल्पयति ॥ प्रायश्चित्ती-वाग्घोते-त्यृतुमुख ऋतुमुखे जुहोति । ऋतूनेवास्मै कल्पयति । कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः 5

TB 2.3.2.3

क्लृता अस्मा ऋतव आयन्ति ॥ षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदꣳ सर्वमसृजत । स मनोऽसृजत । मनसोऽधि गायत्रीमसृजत । तद्गायत्रीं यशं आर्च्छत् । तामाऽलभत । गायत्रिया अधि छन्दाꣳस्य सृजत । छन्दोभ्योऽधि सामं । तथ् साम यशं आर्च्छत् । तदाऽलभत 6

TB 2.3.2.4

साम्नोऽधि यजूꣳष्यसृजत । यजुर्भ्योऽधि विष्णुम् । तद्-विष्णुं यशं आर्च्छत् । तमाऽलभत । विष्णोरद्भ्योषधीरसृजत । ओषधीभ्योऽधि सोमम् । तथ् सोमं यशं आर्च्छत् । तमाऽलभत । सोमादधि पशूनसृजत । पशुभ्योऽधीन्द्रम् 7

TB 2.3.2.5

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत् । तदेनं नाति प्राच्यवत । इन्द्र इव यशस्वी भवति । य एवं वेद । नैनं यशोऽति प्रच्यवते ॥ यद्वा इदं किं च । तथ् सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात् । तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत् । यत् किंच प्रति गृह्णीयात् । तथ्-सर्वमुत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात् ( ) । इयं वा उत्तान आङ्गीरसः । अनयैवैनत्-प्रति गृह्णाति । नैनꣳ हिनस्ति ॥ बर्.हिषा प्रतीयाद्गां

ॅवाऽश्वं ॅवा । एतद्वै पशूनां प्रियं धाम । प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति । **8**

(विग्राहं - मृतव - स्तदाऽलंभ - तेन्द्रं - गृह्णीयाथ् षट्च) **(A2)**

2.3.3 अनुवाकं 3 - केशवपनाङ्गं पुष्टिवेदनं

TB 2.3.3.1

यो वा अविद्वान्-निवर्तयते । विशीर्षा सपाप्मा ऽमुष्मिंल् ॅलोके भवति । अथ यो विद्वान्-निवर्तयते । सशीर्षा विपाप्मा ऽमुष्मिंल् ॅलोके भवति ॥ देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त । अग्निश्च पृथिवी च । वायुश्चान्तरिक्षं च । आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः । अग्निर्न्यवर्तयत । स साहस्र-मपुष्यत् **9**

TB 2.3.3.2

पृथिवी न्यवर्तयत । सौषधीभिर्-वनस्पतिभि-रपुष्यत् । वायुर्न्यवर्तयत । स मरीचीभि-रपुष्यत् । अन्तरिक्षं न्यवर्तयत । तद्वयोभि-रपुष्यत् । आदित्यो न्यवर्तयत । स रश्मिभि-रपुष्यत् । द्यौर्न्यवर्तयत । सा नक्षत्रै-रपुष्यत् ( ) । चन्द्रमा न्यवर्तयत । सोऽहोरात्रै-रर्द्धमासैर्-मासैर् ऋतुभिः समॅवथ्सरेणा-पुष्यत् । तान्पोषान्-पुष्यति । याꣳस्तेऽपुष्यन्न् । य एवं ॅविदान्नि च वर्तयते परि च । **10**

(अपुष्यन् - नक्षत्रैरपुष्यत् पञ्च च) **(A3)**

2.3.4 अनुवाकं 4 - प्रतिग्रहमन्त्रमहिमज्ञानम्

TB 2.3.4.1

तस्य वा अग्नेर् हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः । अर्द्धमिन्द्रियस्या-क्रामत् । तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै सोऽर्द्धमिन्द्रिय-स्यात्मन्-नुपाधत्त । अर्द्धमिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्ते । य एवं ॅविद्वान् हिरण्यं प्रति

गृह्णाति । अथ यो ऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । अर्द्धमस्येन्द्रियस्यापं क्रामति ॥ तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः । तृतीयमिन्द्रियस्या-पाक्रामत् **11**

TB 2.3.4.2

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्त । तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्ते । य एवं विद्वान्. वासः प्रति गृह्णाति । अथ योऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । तृतीयमस्येन्द्रियस्यापं क्रामति ॥ तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः । चतुर्थमिन्द्रियस्या-पाक्रामत् । तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्त **12**

TB 2.3.4.3

चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्ते । य एवं विद्वान् गां प्रति गृह्णाति । अथ योऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापं क्रामति ॥ तस्य वै वरुणस्याश्वम् प्रतिजग्रहुषः । पञ्चममिन्द्रियस्या-पाक्रामत् । तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्त । पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्ते । य एवं विद्वानश्वं प्रति गृह्णाति **13**

TB 2.3.4.4

अथ योऽविद्वान् प्रतिगृह्णाति । पञ्चममस्येन्द्रियस्यापं क्रामति ॥ तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः । षष्ठमिन्द्रियस्या-पाक्रामत् । तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्त । षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्ते । य एवं विद्वान् पुरुषं प्रति गृह्णाति । अथ योऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । षष्ठमस्येन्द्रियस्यापं-क्रामति । **14**

TB 2.3.4.5

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः । सप्तममिन्द्रियस्या-पाक्रामत् । तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स सप्तममिन्द्रिय-स्यात्मन्-नुपाधत्त । सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्-नुपाधत्ते । य एवं विद्वाꣳस्तल्पं प्रतिगृह्णाति

। अथ॒ योऽवि॑द्वान् प्रति गृ॒ह्णाति॑ । स॒प्त॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑-क्रामति ॥ तस्य॒ वा उ॑त्ता॒नस्याँ॑ङ्गीर॒सस्या प्रा॑णत् प्रतिजग्र॒हुषः॑ । अ॒ष्ट॒मम॑िन्द्रि॒यस्या-पा॑क्रामत् **15**

TB 2.3.4.6

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात् । तेन॒ वै सोऽ॑ष्ट॒मम॑िन्द्रि॒यस्या॒त्मन्-नु॒पाध॑त्ते । अ॒ष्ट॒मम॑िन्द्रि॒यस्या॒त्मन्-नु॒पाध॑त्ते । य ए॒वं वि॒द्वान प्रा॑णत् प्रति गृ॒ह्णाति॑ । अथ॒ योऽवि॑द्वान् प्रतिगृ॒ह्णाति॑ । अ॒ष्ट॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑ क्रामति ॥ यद्वा इ॒दं किं च॑ । तथ् सर्व॑-मुत्ता॒न ए॒वाङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑ गृह्णात् । तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीतं॒ नाहि॑नत् । यत् किं च॑ प्रति गृह्णी॒यात् ( ) । तथ् सर्व॑-मुत्ता॒न-स्त्वाँ॑ङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑ गृह्णीयात् । इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आँ॑ङ्गीर॒सः । अ॒नयै॒वैन॒त्-प्रति॑गृह्णाति । नैनꣳ हिनस्ति । **16**

special korvai

(तस्य॒ वा अ॒ग्नेर् हिर॑ण्यꣳ सोम॑स्य॒ वास॒स्तदे॒तेन॑ रु॒द्रस्य॒ गां ता॒मे॒तेन॒ वरु॑ण॒स्याश्व॑ं प्र॒जाप॑ते॒ः पुरु॑षं॒ मनो॒स्तल्पं॒ तमे॒तेनो॑त्ता॒नस्य॒ तदे॒तेनाप्रा॑ण॒द्यद् वै) (अ॒र्द्धं तृती॑यमष्ट॒मं तच्च॑तु॒र्थं तां प॑ञ्च॒मꣳ ष॒ष्ठꣳ स॑प्त॒मन्तम् । तदे॒तेन॒ द्वे ताम॒ेतेनैकं॒ तमे॒तेन॒ त्रीणि॒ तदे॒तेनैकं॑)

(तृती॑यमिन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामच् - चतु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्या॒त्मन्नु॒पाध॒ - त्ताश्व॑ं प्रतिगृ॒ह्णाति॑ - ष॒ष्ठ॑मस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्राम -त्यष्ट॒मम॑िन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत् - प्रति गृह्णी॒याच् च॒त्वारि॑ च) **(A4)**

2.3.5 अनुवाकं 5 - प्रश्नोत्तररूपो ब्रह्मविषयस्संवादः

TB 2.3.5.1

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति ॥ यद्-दश॑होतारः स॒त्रमास॑त । केन॒ ते गृ॒हप॑तिना ऽऽर्द्ध्नुवन्न् । केन॑ प्र॒जा अ॑सृज॒न्तेति॑ । प्र॒जाप॑तिना॒ वै ते गृ॒हप॑तिना ऽऽर्द्ध्नुवन्न् । तेन॑ प्र॒जा अ॑सृजन्त ॥ यच्चतु॑र्.होतारः स॒त्रमास॑त । केन॒ ते गृ॒हप॑तिना ऽऽर्द्ध्नुवन्न् । केनौष॑धी-रसृज॒न्तेति॑ । सोमे॑न॒ वै ते गृ॒हप॑तिना ऽऽर्द्ध्नुवन्न् **17**

TB 2.3.5.2

तेनौषधी-रसृजन्त ॥ यत् पञ्चहोतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिना ऽऽर्द्धुवन्न् । केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदन्त । केनैषां पशूनवृञ्जतेति । अग्निना वै ते गृहपतिना ऽऽर्द्धुवन्न् । तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्-प्राणुदन्त । तेनैषां पशूनवृञ्जत ॥ यथ् षड्होतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिना ऽऽर्द्धुवन्न् **18**

TB 2.3.5.3

केनर्तूनकल्पयन्तेति । धात्रा वै ते गृहपतिना ऽऽर्द्धुवन्न् । तेनर्तूनकल्पयन्त ॥ यथ् सप्तहोतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिना ऽऽर्द्धुवन्न् । केन सुवरायन्न् । केनेमाल्ँलोकान्थ्-समतन्वन्निति । अर्यम्णा वै ते गृहपतिना ऽऽर्द्धुवन्न् । तेन सुवरायन्न् । तेनेमाल्ँलोकान्थ्-समतन्वन्निति । **19**

TB 2.3.5.4

एते वै देवा गृहपतयः । तान्. य एवँविद्वान् । अप्यन्यस्य गार्.हपते दीक्षते । अवान्तरमेव सत्रिणा-मृद्धोति ॥ यो वा अर्यमणँवेद । दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति । यज्ञो वा अर्यमा । आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रशꣳसन्ति ॥ आर्या वसतिर्भवति । य एवँवेद । **20**

TB 2.3.5.5

यद्वा इदं किं च । तथ् सर्वं चतुर्.होतारः । चतुर्.होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः । स य एवँविद्वान्. विवदेत । अहमेव भूयो वेद । यश्चतुर्.होतॄन्. वेदेति । स ह्येव भूयो वेद । यश्चतुर्.होतॄन्. वेद ॥ यो वै चतुर्.होतृणाꣳ होतॄन्. वेद । सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति **21**

TB 2.3.5.6

सर्वा दिशोऽभिजयति । प्रजापतिर्वै दशहोतृणाꣳ होता । सोमश्चतुर्.होतृणाꣳ होता । अग्निः पञ्चहोतृणाꣳ होता । धाता षड्होतृणाꣳ होता । अर्यमा सप्तहोतृणाꣳ होता । एते वै चतुर्.होतृणाꣳ

होतारः । तान्. य एवं वेद । सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति । सर्वा दिशोऽभि जयति ( ) । **22**

(आर्द्धुव - न्नाध्रुव - न्नित्ये - वं वेदा - त्ति - सर्वा दिशोभि जयति वै तेन सत्रं केन) **(A5)**

2.3.6 अनुवाकं 6 – होतृप्रशंसाप्रसङ्गेन क्रतूनामृत्विग् विशेषव्यवस्थापनं, अग्निहोत्रस्य प्राशस्त्यं च

TB 2.3.6.1

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रꣳसत । स हृदयं भूतोऽशयत् । आत्मन्. हा(3) इत्यह्वयत् । आपः प्रत्यशृण्वन् । ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । ताः कुसिन्धमुपौहन् । तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः । एक ऋत्विक् ॥ चतुष्कृत्वोऽह्वयत् । अग्निर्-वायु-रादित्य-श्चन्द्रमाः **23**

TB 2.3.6.2

ते प्रत्यशृण्वन् । ते दर्.शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । त उपौहꣳ-श्चत्वार्यङ्गानि । तस्माद्-दर्.शपूर्णमासयोर् यज्ञक्रतोः । चत्वार ऋत्विजः ॥ पञ्च कृत्वोऽह्वयत् । पशवः प्रत्यशृण्वन् । ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । त उपौहल् लोमं छवीं माꣳसमस्थि मज्जानम् । तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः **24**

TB 2.3.6.3

पञ्चर्त्विजः ॥ षट्कृत्वोऽह्वयत् । ऋतवः प्रत्यशृण्वन् । ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । त उपौहन्थ्-स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम् । तस्मात्-पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः । षडृत्विजः ॥ सप्तकृत्वोऽह्वयत् । होत्राः प्रत्यशृण्वन् । ताः सौम्येनैवाद्धुरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त **25**

TB 2.3.6.4

ता उपौहन्थ्-सप्तशीर्.षण्यान्-प्राणान् । तस्माथ्-सौम्यस्याद्धुरस्य यज्ञक्रतोः । सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति

॥ दशकृत्वोऽह्वयत् । तपः प्रत्यश्रृणोत् । तत्-कर्मणैव संम्वथ्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप पर्यावर्तत । तथ् सर्वमात्मान-मपरिवर्ग-मुपौहत् । तस्माथ्- सम्वथ्सरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुद्ध्यन्ते ॥ तस्माद्-दशहोता चतुर्.होता । पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता ( ) । एकहोत्रे बलिꣳ हरन्ति । हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम् । ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति । य एवं वेद । **26**

(चन्द्रमा - श्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतो - रद्धरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त - सप्तहोता चत्वारि च) **(A6)**

2.3.7 अनुवाकं 7 - अग्निहोत्रस्य सर्वक्रतुरुद्धावसाधनेन प्रशंसा

TB 2.3.7.1

प्रजापतिः पुरुष-मसृजत । सोऽग्निरब्रवीत् । ममाय-मन्नमस्त्विति । सोऽबिभेत् । सर्वं वै माऽयं प्रधक्ष्यतीति । स एताꣳ-श्चतुर्.होतॄनात्म-स्परणानपश्यत् । तानजुहोत् । तैर्वै स आत्मान-मस्पृणोत् ॥ यदग्निहोत्रं जुहोति । एकहोतारमेव तद्-यज्ञक्रतु-माप्नोत्यग्निहोत्रम् **27**

TB 2.3.7.2

कुसिन्धं चात्मनः स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति ॥ चतुरुन्नयति । चतुर्.होतारमेव तद्-यज्ञक्रतु-माप्नोति दर्.शपूर्णमासौ । चत्वारि चात्मनोऽङ्गानि स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति ॥ चतुरुन्नयति । समित्पञ्चमी । पञ्चहोतारमेव तद्-यज्ञक्रतु-माप्नोति चातुर्मास्यानि । लोमं छवीं माꣳसमस्थि मज्जानम् **28**

TB 2.3.7.3

तानि चात्मनः स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति ॥ चतुरुन्नयति । द्विर्जुहोति । षड्होतारमेव तद्-यज्ञक्रतु-माप्नोति पशुबन्धम् । स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम् । तानि चात्मनः स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति । चतुरुन्नयति । द्विर्जुहोति **29**

TB 2.3.7.4

स॒मिथ् सप्त॒मी । स॒प्तहो॑तारमे॒व तद्-य॑ज्ञ्क्र॒तु-मा॑प्नोति सौ॒म्य-म॑द्ध्व॒रम् । स॒प्त चा॒त्मनः॑ शीर्.ष॒ण्यान्॑-प्रा॒णान्थ्-स्पृ॒णोति॑ । आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति ॥ च॒तुरुन्न॑यति । द्विर्जु॒होति॑ । द्विर्निमा॑र्ष्टि । द्विः प्राश्ना॑ति । दश॑होतारमे॒व तद्-य॑ज्ञ्क्र॒तु-मा॑प्नोति सम्॑वथ्स॒रम् । सर्वं॑ चा॒त्मान॒-मप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोति॑ ( ) । आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति । **30**

(अ॒ग्नि॒हो॒त्रं - म॒ज्जानं॒ - द्विर्जु॑हो॒ - त्यप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोत्येकं॑ च) **(A7)**

2.3.8 अनुवाकं 8 - सृष्टिसाधनत्वेन होतृमन्त्रासामर्थ्य प्रशंसा

TB 2.3.8.1

[(अप॑क्रामत गर्भि॒ण्यः) इस् ओन्ल्य् इन्स्रुच्तिओन् , नोत् अ मन्त्र]प्र॒जाप॑ति-रकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑ । स तपो॑ऽतप्यत । सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत् । स हरि॑तः श्या॒वो॑ऽभवत् । तस्मा॒थ्-रु॒य॑न्तर्व॑त्नी । हरि॑णी स॒ती श्या॒वा भ॑वति । स वि॒जाय॑मानो॒ गर्भे॑णाताम्यत् । स ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो॑ऽभवत् । तस्मा॑त् ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो भ॑वति । तस्यासु॑रे॒वाजी॑वत् **31**

TB 2.3.8.2

तेनासु॒नाऽसु॑रानसृजत । तदसु॑राणा-मसुर॒त्वम् । य ए॒वमसु॑राणा-मसुर॒त्वं ॒वेद॑ । असु॑माने॒व भ॑वति । नैन॒मसु॑र्जहाति ॥ सोऽसु॑रान्थ् सृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत । तदनु॑ पि॒तॄन॑सृजत । तत्-पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वम् । य ए॒वं पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वं ॒वेद॑ । पि॒तेवै॒व स्वानां॑ भवति **32**

TB 2.3.8.3

यन्त्य॑स्य पि॒तरो॒ हवं॑म् ॥ स पि॒तॄन्थ् सृ॒ष्ट्वा ऽम॑नस्यत् । तदनु॑ मनु॒ष्या॑-नसृजत । तन्म॑नु॒ष्या॑णां मनुष्य॒त्वम् । य ए॒वं म॑नु॒ष्या॑णां मनुष्य॒त्वं ॒वेद॑ । म॒न॒स्व्ये॑व भ॑वति । नैनं॒ मनु॑र्जहाति ॥ तस्मै॑

मनुष्यान्थ् ससृजानाय । दिवा देवत्रा ऽभवत् । तदनु देवानसृजत ( ) । तद्-देवानां देवत्वम् । य एवं देवानां देवत्वं वेद । दिवा हैवास्य देवत्रा भवति ॥ तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाꣳसि । देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः ॥ तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति । य एवं वेद । **33**

(अजीवथ् - स्वानां भवति - देवानसृजत सप्त च) **(A8)**

2.3.9 अनुवाकं 9 - वायुरूपत्वज्ञानेन होतृमन्त्राणां प्रशंसा

TB 2.3.9.1

[(यथास्थानं गर्भिण्यः) इस् ऑन्ल्य् इन्स्त्रुच्तिऑन् , नोत् अ मन्त्र]ब्रह्मवादिनो वदन्ति । यो वा इमं विद्यात् । यतोऽयं पवते । यदभि पवते । यदभि सपवते । सर्वमायुरियात् । न पुरा ऽऽयुषः प्रमीयेत । पशुमान्थ् स्यात् । विन्देत प्रजाम् ॥ यो वा इमं वेद **34**

TB 2.3.9.2

यतोऽयं पवते । यदभि पवते । यदभि सपवते । सर्वमायुरेति । न पुराऽऽयुषः प्रमीयते । पशुमान् भवति । विन्दते प्रजाम् ॥ अद्भ्यः पवते । अपोऽभि पवते । अपोऽभि संपवते । **35**

TB 2.3.9.3

अस्याः पवते । इमामभि पवते । इमामभि संपवते । अग्नेः पवते । अग्निमभि पवते । अग्निमभि सं पवते । अन्तरिक्षात् पवते । अन्तरिक्षमभि पवते । अन्तरिक्षमभि सं पवते । आदित्यात् पवते **36**

TB 2.3.9.4

आदित्यमभि पवते । आदित्यमभि सं पवते । द्योः पवते । दिवमभि पवते ॥ दिवमभि सं पवते । दिग्भ्यः पवते । दिशोऽभि पवते । दिशोऽभि सं पवते । स यत्-पुरस्ताद्वाति । प्राण एव

भूत्वा पुरस्ताँद्वाति **37**

TB 2.3.9.5

तस्माँत्-पुरस्ता-द्वान्तँम् । सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति । प्राणो हि प्रियः प्रजानाँम् । प्राण इव प्रियः प्रजानाँ भवति । य एवं वेद । स वा एष प्राण एव ॥ अथ यद्-दक्षिणतो वाति । मातरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति । तस्माँद्-दक्षिणतो वान्तं विद्यात् । सर्वा दिश आवाति **38**

TB 2.3.9.6

सर्वा दिशोऽनु विवाति । सर्वा दिशोऽनु समॅवातीति । स वा एष मातरिश्वैव ॥ अथ यत्-पश्चाद्वाति । पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति । पूतमस्मा आहरन्ति । पूतमुपहरन्ति । पूतमश्नाति । य एवं वेद । स वा एष पवमान एव । **39**

TB 2.3.9.7

अथ यदुत्तरतो वाति । सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति । सवितेव स्वानाँ भवति । य एवं वेद । स वा एष सवितैव ॥ ते य एनं पुरस्तादायन्त-मुपवदन्ति । य एवास्य पुरस्ताँत्-पाप्मानः । ताꣳस्तेऽपघ्नन्ति । पुरस्तादितरान्-पाप्मनः सचन्ते ॥ अथ य एनं दक्षिणत आयन्त-मुपवदन्ति **40**

TB 2.3.9.8

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः । ताꣳस्तेऽपघ्नन्ति । दक्षिणत इतरान् पाप्मनः सचन्ते ॥ अथ य एनं पश्चादायन्त-मुपवदन्ति । य एवास्य पश्चात्-पाप्मानः । ताꣳस्तेऽपघ्नन्ति । पश्चादितरान्-पाप्मनः सचन्ते ॥ अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति । य एवास्योत्तरतः पाप्मानः । ताꣳस्तेऽपघ्नन्ति **41**

TB 2.3.9.9

उत्तरत इतरान् पाप्मनः सचन्ते ॥ तस्मा देवं विद्वान् । वीव नृत्येत् । प्रेव चलेत् । व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत । मण्टयेदिव । क्राथयेदिव । शृङ्गायेतेव ॥ उत मोपवदेयुः । उत मे पाप्मान-मपहन्युरिति ( ) ॥ स यां दिशꣳ सनिमेष्यन्थ्-स्यात् । यदा तां दिशं वातो वायात् । अथ प्रवेयात् । प्र वा धापयेत् (धावयेत्) । सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते । आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति ॥दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति । य एवं वेद । **42**

(वेद - संपवत - आदित्यात् पवते - वात्या - वात्ये - ष पवमान एव - दक्षिणत आयन्तमुप वदन् - त्युत्तरतः पाप्मानस्ताꣳस्ते ऽपघ्न - न्तीत्यष्टौ च) **(A9)**

2.3.10 अनुवाकं 10 - दशहोतृमन्त्राणां काम्यप्रयोगः

TB 2.3.10.1

प्रजापतिः सोमꣳ राजानमसृजत । तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त । तान्. हस्तेऽकुरुत । अथ ह सीता सावित्री । सोमꣳ राजानं चकमे । श्रद्धामु स चकमे । सा ह पितरं प्रजापति-मुपससार । तꣳ होवाच । नमस्ते अस्तु भगवः । उप त्वाऽयानि **43**

TB 2.3.10.2

प्र त्वा पद्ये ॥ सोमं वै राजानं कामये । श्रद्धामु स कामयत इति । तस्या उ ह स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा । दशहोतारं पुरस्ताद्-व्याख्याय । चतुर्.होतारं दक्षिणतः । पञ्च होतारं पश्चात् । षड्होतार-मुत्तरतः । सप्तहोतार-मुपरिष्टात् । सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य **44**

TB 2.3.10.3

आऽस्यार्द्धं वव्राज । ताꣳ होदीक्ष्योवाच । उप माऽऽवर्तस्वेति । तꣳ होवाच । भोगं तु म आचक्ष्व । एतन् म आचक्ष्व । यत्ते पाणाविति । तस्या उ ह त्रीन्. वेदान् प्रददौ । तस्मादु ह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते ॥ स यः कामयेत प्रियः स्यामिति **45**

TB 2.3.10.4

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति । तस्मा एतꣳ स्थागर-मलङ्कारं कल्पयित्वा । दशहोतारं पुरस्ताद्-व्याख्याय । चतुर्र्होतारं दक्षिणतः । पञ्चहोतारं पश्चात् । षड्होतार-मुत्तरतः । सप्तहोता-रमुपरिष्टात् । सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य । आऽस्यार्द्धं व्रजेत् । प्रियो हैव भवति ( ) । **46**

(अया - न्यलङ्कृत्य - स्यामिति - भवति) **(A10)**

2.3.11 अनुवाकं 11 - दशहोत्रादिमन्त्रनाम्नां प्रवृत्तिनिमित्तम्

TB 2.3.11.1

ब्रह्मात्मन्-वदसृजत । तदकामयत । समात्मना पद्येयेति । आत्मन्-नात्मन्-नित्यामन्त्रयत । तस्मै दशमꣳ हूतः प्रत्यश्रृणोत् । स दशहूतोऽभवत् । दशहूतो ह वै नामैषः । तं वा एतं दशहूतꣳ सन्तम् । दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि देवाः । **47**

TB 2.3.11.2

आत्मन्-नात्मन्-नित्यामन्त्रयत । तस्मै सप्तमꣳ हूतः प्रत्यश्रृणोत् । स सप्तहूतोऽभवत् । सप्तहूतो ह वै नामैषः । तं वा एतꣳ सप्तहूतꣳ सन्तम् । सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ आत्मन्-नात्मन्-नित्यामन्त्रयत । तस्मै षष्ठꣳ हूतः प्रत्यश्रृणोत् । स षड्हूतोऽभवत् **48**

TB 2.3.11.3

षड्हूतो ह वै नामैषः । तं वा एतꣳ षड्हूतꣳ सन्तम् । षड्होतेत्याचक्षते परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ आत्मन्-नात्मन्-नित्यामन्त्रयत । तस्मै पञ्चमꣳ हूतः प्रत्य श्रृणोत् । स पञ्च हूतोऽभवत् । पञ्चहूतो ह वै नामैषः । तं वा एतं पञ्चहूतꣳ सन्तम् । पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण **49**

TB 2.3.11.4
प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः ॥ आत्म॒न्-नात्म॒न्-नित्याम॑न्त्रयत । तस्मै॑ चतु॒र्थः॑ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत् । स चतु॑र्.हूतोऽभवत् । चतु॑र्.हूतो ह॒ वै नामै॒षः । तं॒ वा ए॒तं चतु॑र्.हूत॒ꣳ॒ सन्त॑म् । चतु॑र्.हो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण । प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः ॥ तम॑ब्रवीत् । त्वं॒ वै मे॒ नेदि॑ष्ठः॒ हू॒तः प्रत्य॑श्रौषीः ( ) । त्वयै॑-नानाख्या॒तार॒ इति॑ । तस्मा॒न्नु है॑नाꣳ॒-श्चतु॑र्.होतार॒ इत्याच॑क्षते । तस्मा॑-च्छुश्रू॒षुः पु॒त्राणा॒ꣳ॒ हृद्य॑तमः । नेदि॑ष्ठो॒ हृद्य॑तमः । नेदि॑ष्ठो॒ ब्रह्म॑णो भवति । य ए॒वं वेद॑ । **50**

(दे॒वाः - षड्ढू॑तोऽभव॒त् - पञ्च॑हो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑णा - श्रौषी॒ः षट्च॑) **(A11)**

PrapAtaka Korvai with starting words of 1 to11 anuvAkams :-
(ब्र॒ह्म॒वा॒दिन॒ः किं - दक्षि॑णा॒ं - यो वा अवि॑द्वा॒न् - तस्य॒ वै - ब्र॑ह्मवा॒दिनो॒ यद् दश॑होतारः - प्र॒जाप॑ति॒ व्यस्रं - प्र॒जाप॑ति॒ः पुरु॑षं - प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ स तप॒ः सो॑ऽन्तर्वा॑न् - ब्रह्मवा॒दिनो॒ यो वा इ॒मं वि॒द्यात् - प्र॒जाप॑ति॒ः सोम॒ꣳ॒ राजा॑न॒ं - ब्रह्मा॑त् म॒न्वदेका॑दश)

korvai with starting words of 1, 11, 21 series of daSinis :-
(ब्र॒ह्म॒वा॒दिन॒ - स्तस्य॒ वा अ॒ग्नेर् - यद्वा इ॒दं किंच॑ - प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ -य ए॒वास्य॑ दक्षिण॒तः प॑ञ्चा॒शत्)

first and last word - 2nd aShTakam 3rd prapATakam :-
(ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॒ - य ए॒वं वेद॑)

॥ हरि॑ः ओ३ँ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥
= =

2.4 द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः - उपहोमाः

2.4.1 अनुवाकं 1 - उपहोमाः

TB 2.4.1.1

जुष्टो॒ दमू॑ना॒ अति॑थिर्दुरो॒णे । इ॒मं नो॑ य॒ज्ञमुप॑ याहि वि॒द्वान् । विश्वा॑ अग्नेऽभि॒ युजो॑ वि॒हत्य॑ । श॒त्रू॒य॒तामाभ॑रा॒ भोज॑नानि ॥ अग्ने॒ शर्द्ध॑ मह॒ते सौभ॑गाय । तव॑ द्यु॒म्नान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु । सं जा॑स्प॒त्यꣳ सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व । श॒त्रू॒य॒ताम॒भिति॑ष्ठा॒ महाꣳ॑सि ॥ अग्ने॒ यो नो॒ऽभितो॒ जन॑ः । वृको॒ वारो॒ जिघाꣳ॑सति **1**

TB 2.4.1.2

ताꣳस्त्वं वृ॑त्रहञ्जहि । वस्व॒स्मभ्य॒-माभ॑र ॥ अग्ने॒ यो नो॑ऽभि॒दास॑ति । स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ट्य॑ः । इ॒द्ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः । मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न ॥ त्वमि॑न्द्राभि॒भूर॑सि । दे॒वो विज्ञा॑तवीर्यः । वृ॒त्र॒हा पु॑रु॒चेत॑नः ॥ अप॒ प्राच॑ इन्द्र॒ विश्वाꣳ॑ अ॒मित्रान्॑ **2**

TB 2.4.1.3

अपापा॑चो अभिभूते नुदस्व । अपोदी॑चो॒ अप॑ शूरध॒राच॑ ऊ॒रौ । यथा॒ तव॒ शर्म॒न्मदे॑म ॥ तमिन्द्रं॑ वाजयामसि । म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे । स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत् ॥ यु॒जे रथं॑ ग॒वेष॑णꣳ॒ हरि॑भ्याम् । उप॒ ब्रह्मा॑णि जुजुषा॒ण-म॑स्थुः । विबा॑धिष्टा॒स्य रोद॑सी महि॒त्वा । इन्द्रो॑ वृ॒त्राण्य॑प्र॒ती ज॑घ॒न्वान् । **3**

TB 2.4.1.4

ह॒व्य॒वाह॑-मभिमाति॒षाऽह॑म् । र॒क्षो॒हणं॒ पृत॑नासु जि॒ष्णुम् । ज्योति॑ष्मन्तं॒ दीद्य॑तं॒ पुर॑न्धिम् । अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृत॒मा हु॑वेम ॥ स्वि॑ष्टमग्ने अ॒भि तत् पृ॑णाहि । विश्वा॑ देव॒ पृत॑ना अ॒भिष्य । उ॒रुं न॒ः पन्थां॑ प्रदि॒शन्वि भा॑हि । ज्योति॑ष्मद्धेह्य॒जरं॑ न॒ आयुः॑ ॥ त्वाम॑ग्ने ह॒विष्म॑न्तः । दे॒वं मर्ता॑स ईडते **4**

TB 2.4.1.5

मन्ये त्वा जातवेदसम् । स हव्या वक्ष्याऽनुषक् ॥ विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः । सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिपर्षि । अग्ने अत्रिवन् मनसा गृणानः । अस्माकं बोद्ध्यविता तनूनाम् ॥ पूषा गा अन्वेतु नः । पूषा रक्षत्वर्वतः । पूषा वाजꣳ सनोतु नः ॥ पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः **5**

TB 2.4.1.6

सो अस्माꣳ अभयतमेन नेषत् । स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः । अप्रयुच्छन् पुर एतु प्रजानन्न् ॥ त्वमग्ने सप्रथा असि । जुष्टो होता वरेण्यः । त्वया यज्ञं वितन्वते ॥ अग्नी रक्षाꣳसि सेधति । शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिः पावक ईड्यः ॥ अग्ने रक्षाणो अꣳहसः **6**

TB 2.4.1.7

प्रतिष्म देव रीषतः । तपिष्ठैरजरो दह ॥ अग्ने हꣳसि न्यत्रिणम् । दीद्यन् मर्त्येष्वा । स्वे क्षये शुचिव्रत ॥ आ वात वाहि भेषजम् । वि वात वाहि यद्रपः । त्वꣳहि विश्व भेषजः । देवानां दूत ईयसे ॥ द्वाविमौ वातौ वातः **7**

TB 2.4.1.8

आ सिन्धोरा परावतः । दक्षं मे अन्य आवातु । पराऽन्यो वातु यद्रपः ॥ यददो वात ते गृहे । अमृतस्य निधिर्हितः । ततो नो देहि जीवसे । ततो नो धेहि भेषजम् । ततो नो मह आवह ॥ वात आवातु भेषजम् । शम्भूर् मयो भूनो हृदे **8**

TB 2.4.1.9

प्रण आयूꣳषि तारिषत् ॥ त्वमग्ने अयाऽसि । अया सन्मनसा हितः । अया सन्हव्यमूहिषे । अया नो धेहि भेषजम् ॥ इष्टो अग्निराहुतः । स्वाहाकृतः पिपर्तु नः । स्वगा देवेभ्य इदं नमः ॥ कामो भूतस्य भव्यस्य । सम्राडेको विराजति **9**

TB 2.4.1.10

स इ॒दं प्रति॑ पप्रथे । ऋ॒तूनुथ् सृ॑जते व॒शी ॥ काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑ । मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त् । स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्न् । हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा ॥ त्वया॑ मन्यो स॒रथ॑-मारु॒जन्तः॑ । हर्.ष॑माणासो धृष॒ता म॑रुत्वः । ति॒ग्मेष॑व॒ आयु॑धा सꣳशिशा॑नाः । उप॒प्रय॑न्ति॒ नरो॑ अ॒ग्निरू॑पाः । **10**

TB 2.4.1.11

म॒न्युर्भगो॑ म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः । म॒न्युर्. होता॒ वरु॑णो वि॒श्ववे॑दाः । म॒न्युं विशं॑ ईडते देव॒यन्तीः॑ । पा॒हि नो॑ मन्यो॒ तप॑सा॒ श्रमे॑ण ॥ त्वम॑ग्ने व्रत॒भृच्छुचिः॑ । दे॒वाꣳ आसा॑दया इ॒ह । अग्ने॑ ह॒व्याय॒ वोढ॑वे ॥ व्र॒ता नु बिभ्र॑द्व्रत॒पा अदा॑भ्यः । यजा॑ नो दे॒वाꣳ अ॒जरः॑ सु॒वीरः॑ । दध॒द्-रत्ना॑नि सुविदा॒नो अ॑ग्ने ( ) । गो॒पा॒य नो॑ जी॒वसे॑ जातवेदः । **11**

(जिघाꣳस - त्य॒मित्रा॑ - ञ्जघ॒न्वा - नी॑डते॒ - सर्वा॒ - अꣳह॑सो - वातो - हृ॒दे - रा॑ज - त्य॒ग्निरू॑पाः - सुविदा॒नो अ॑ग्न॒ एक॑ च) **(A1)**

2.4.2 अनुवाकं 2 - उपहोमाः

TB 2.4.2.1

चक्षु॑षो हेते॒ मन॑सो हेते । वाचो॑ हेते॒ ब्रह्म॑णो हेते । यो मा॑ऽघा॒यु-र॑भि॒दास॑ति । तम॑ग्ने मे॒न्याऽमे॒निं कृ॑णु ॥ यो मा॒ चक्षु॑षा॒ यो मन॑सा । यो वा॒चा ब्रह्म॑णा ऽघा॒यु-र॑भि॒दास॑ति । तया॑ऽग्ने॒ त्वं मे॒न्या । अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु ॥ यत् किंचा॒सौ मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा । य॒ज्ञिर् जु॒होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑ **12**

TB 2.4.2.2

तन् मृ॒त्युर् निर्.ऋ॑त्या सम्॑विदा॒नः । पु॒राऽऽदि॒ष्टादाहु॑तीरस्य हन्तु ॥ या॒तु॒धाना॒ निर्.ऋ॑ति॒रादु॒ रक्षः॑

। ते अस्यघ्नं त्वनृतेन सत्यम् । इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु । मातथ्-समृद्धि यदसौ करोति ॥ हन्मि तेऽहं कृतꣳ हविः । यो मे घोरमचीकृतः । अपाञ्चौ त उभौ बाहू । अपनह्याम्यास्यम् । 13

TB 2.4.2.3

अपनह्यामि ते बाहू । अपनह्याम्यास्यम् । अग्नेर् देवस्य ब्रह्मणा । सर्वं तेऽवधिषं कृतम् ॥ पुरा ऽमुष्य वषट्कारात् । यज्ञं देवेषु नस्कृधि । स्विष्टमस्माकं भूयात् । माऽस्मान् प्रापन्-नरातयः ॥ अन्ति दूरे सतो अग्ने । भ्रातृव्यस्या ऽभिदासतः 14

TB 2.4.2.4

वषट्कारेण वज्रेण । कृत्याꣳ हन्मि कृतामहम् ॥ यो मा नक्तं दिवा सायम् । प्रातश्चाह्नो निपीयति । अद्या तमिन्द्र वज्रेण । भ्रातृव्यं पादयामसि ॥ इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा । प्रपद्ये सगुः साश्वः । सह यन्मे अस्ति तेन ॥ ईडे अग्निं विपश्चितम् 15

TB 2.4.2.5

गिरा यज्ञस्य साधनम् । श्रुष्टीवानं धितावानम् ॥ अग्ने शकेम ते वयम् । यमं देवस्य वाजिनः । अति द्वेषाꣳसि तरेम ॥ अवतं मा समनसौ समोकसौ । सचेतसौ सरेतसौ । उभौ मामवतं जातवेदसौ । शिवौ भवतमद्य नः ॥ स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम् 16

TB 2.4.2.6

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः । प्रत्नꣳ सधस्थ-मनुपश्यमानः । आ तन्तुमग्निर्-दिव्यं ततान ॥ त्वं नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने । त्वं पन्था भवसि देवयानः । त्वया ऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम । अथा देवैः सधमादं मदेम ॥ उदुत्तमं मुमुग्धि नः । वि पाशं मद्ध्यमं चृत । अवाधमानि जीवसे । 17

TB 2.4.2.7

व॒यꣳ सो॑म व्र॒ते तव॑ । मन॑स्त॒नूषु॒ बिभ्र॑तः । प्र॒जा व॑न्तो अशीमहि ॥ इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी सु॒भगा॑ सु॒पत्नी॑ । उदꣳशे॑न पति॒विद्ये॑ जिगाय । त्रिꣳश॑दस्या ज॒घनं॒ योज॑नानि । उ॒पस्थ॒ इन्द्रꣳ स्थवि॑रं बिभर्ति ॥ सेना॑ ह॒ नाम॑ पृथि॒वी ध॑नञ्ज॒या । वि॒श्वव्य॑चा॒ अदि॑तिः॒ सूर्य॑त्वक् । इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी प्रा॒सहा॒ ददा॑ना **18**

TB 2.4.2.8

सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु ॥ आ त्वा॑ ऽहार्.षम॒न्तर॑भूः । ध्रु॒वस्ति॒ष्ठावि॑चाचलिः । विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु । मा त्वद्-रा॒ष्ट्र-मधि॑भ्रशत् ॥ ध्रु॒वा द्यौर् द्ध्रु॒वा पृ॑थि॒वी । ध्रु॒वं विश्व॑मि॒दं जग॑त् । ध्रु॒वा ह॒ पर्व॑ता इ॒मे । ध्रु॒वो राजा॑ वि॒शाम॒यम् ॥ इ॒हैवैधि॒ मा व्य॑थिष्ठाः **19**

TB 2.4.2.9

पर्व॑त इ॒वा वि॑चाचलिः । इन्द्र॑ इवे॒ह ध्रु॒वस्ति॑ष्ठ । इ॒ह रा॒ष्ट्र-मु॑धारय ॥ अ॒भिति॑ष्ठ पृतन्य॒तः । अध॑रे सन्तु॒ शत्र॑वः । इन्द्र॑ इव वृत्र॒हाति॑ष्ठ । अ॒पः क्षेत्रा॑णि स॒जंयन्न्॑ ॥ इन्द्र॑ एणमदीधरत् । ध्रु॒वं ध्रु॒वेण॑ ह॒विषा॑ । तस्मै॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्न् ( ) । अ॒यं च॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑ । **20**

(ह॒विर्भि॑ - रा॒स्य॑ - मभि॒ दास॑तो - विप॒श्चित॒ - मप्र॑यावं - जी॒वसे॒ - ददा॑ना - व्यथिष्ठा - ब्रव॒न्नेक॑ च) **(A2)**

2.4.3 अनुवाकं 3 - उपहोमाः

TB 2.4.3.1

जुष्टी॑ नरो॒ ब्रह्म॑णा वः पितॄ॒णाम् । अक्ष॑मव्यय॒ं न किला॑ रिषाथ । यच्छक्व॑रीषु बृह॒ता रवे॑ण । इन्द्रे॒ शुष्म॒मद॑धाथा वसिष्ठाः ॥ पा॒व॒का नः॒ सर॑स्वती । वाजे॑भिर्-वा॒जिनी॑वती । य॒ज्ञं॒ वष्टु धि॒या व॑सुः ॥ सर॑स्वत्य॒भि नो॑ नेषि॒ वस्यः॑ । मा प॑स्फरी॒ः पय॑सा॒ मा न॒ आ ध॑क् । जु॒षस्व॑ नः स॒ख्या वे॒श्या॑ च **21**

TB 2.4.3.2

मा त्वत्क्षेत्रा-ण्यरणानि गन्म ॥ वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिरग्नौ । अयामि स्रुग् घृतवती सुवृक्तिः । अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः । अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः ॥ इहार्वाञ्चमतिह्वये । इन्द्रं जैत्राय जेतवे । अस्माकमस्तु केवलः ॥ अर्वाञ्चमिन्द्रममुतो हवामहे । यो गोजिद्-धनजि-दश्वजिद्यः **22**

TB 2.4.3.3

इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्व । अस्य कर्मो हरिवो मेदिनं त्वा ॥ असमृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः । मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः । घृतेन त्वा ऽवर्द्धयन्नग्न आहुत । धूमस्ते केतुरभवद्-दिवि श्रितः ॥ अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम् । समयातानामुत्तमो विष्णुरासीत् । यजमानाय परिगृह्य देवान् । दीक्षयेदꣳ हविरागच्छतं नः । **23**

TB 2.4.3.4

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः । दीक्षापालेभ्यो वनतꣳ हि शक्रा । विश्वैर् देवैर् यज्ञियैः समविदानौ । दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम् ॥ प्रतद्-विष्णुः स्तवते वीर्याय । मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु । अधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥ नू मर्तो दयते सनिष्यन्. यः । विष्णव उरुगायाय दाशत् **24**

TB 2.4.3.5

प्र यः सत्राचा मनसा यजा तै । एतावन्तं नर्यमाविवासात् ॥ विचक्रमे पृथिवीमेष एताम् । क्षेत्राय विष्णुर् मनुषे दशस्यन् । ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः । उरुक्षितिꣳ सुजनिमा चकार ॥ त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम् । विचक्रमे शतर्चसं महित्वा । प्र विष्णु-रस्तु तवसस्त वीयान् । त्वेषꣳ ह्यस्य स्थविरस्य नाम । **25**

TB 2.4.3.6

होतारं चित्ररथ-मद्ध्वरस्य । यज्ञस्य यज्ञस्य केतुꣳ रुशन्तम् । प्रत्यर्द्धिं देवस्य देवस्य मह्ना । श्रिया त्वऽग्निमतिथिं जनानाम् ॥ आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः । ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि । वरीवृजथ् स्थविरेभिः सुशिप्र । अस्मे दधद्-वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र ॥ इन्द्रः सुवर्.षा जनयन्नहानि । जिगायोशिग्भिः पृतना अभिश्रीः **26**

TB 2.4.3.7

प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नाम् । अविन्दज्ज्योतिर्-बृहते रणाय ॥ अश्विनावर्वसे निह्वये वाम् । आ नूनं यातꣳ सुकृताय विप्रा । प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन । उपागच्छतमवसा ऽऽगतं नः ॥ अविष्टं धीष्वश्विना न आसु । प्रजावद्-रेतो अह्रयं नो अस्तु । आवां तोके तनये तूतुजानाः । सुरत्नासो देववीतिं गमेम । **27**

TB 2.4.3.8

त्वꣳ सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः । त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः । त्वं वृषा वृषत्वेभिर् महित्वा । द्युम्नेभिर्-द्युम्न्यभवो नृचक्षाः ॥ अषाढं युध्सु पृतनासु पप्रिम् । सुवर्.षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम् । भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसम् । जयन्तं त्वामनु मदेम सोम ॥ भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः । विभूतद्युम्न एवया उ सप्रथाः **28**

TB 2.4.3.9

अधा ते विष्णो विदुषाचिदध्यः । स्तोमो यज्ञस्य राद्ध्यो हविष्मतः ॥ यः पूर्व्याय वेधसे नवीयसे । सुमज्जानये विष्णवे ददाशति । यो जातमस्य महतो महि ब्रवात् । सेदुः श्रवोभिर्-युज्यं चिदभ्यसत् ॥ तमु स्तोतारः पूर्व्यं यथा विद ऋतस्य । गर्भꣳ हविषा पिपर्तन । आऽस्य जानन्तो नाम चिद्विवक्तन । बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे । **29**

TB 2.4.3.10

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्नुवः॑ । हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः । इन्द्रꣳ॑ सु॒खत॑मे॒ रथे॑ ॥ "ए॒ष ब्र॒ह्मा1", प्र ते॑ म॒हे । वि॒दथे॑ शꣳसिषꣳ॒ हरी॑ । य ऋ॒त्विय॒ः प्र ते॑ वन्वे । व॒नुषो॑ हर्य॒तं मद॑म् । इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तं न यः । हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते । श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु **30**

TB 2.4.3.11

हरि॑वर्पसं॒ गिरः॑ ॥ आच॑र्.षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम् । राजा॑ कृ॒ष्टी॒नां पु॑रुहू॒त इन्द्रः॑ । स्तु॒तः श्र॑व॒स्यन्नव॒सोप॑म॒द्रिक् । यु॒क्त्वा हरी॒ वृष॒णा ऽऽया॑ह्य॒र्वाङ् ॥ प्र यथ् सिन्ध॑वः प्रस॒वं यदाय॑न्न् । आपः॑ समु॒द्रꣳ र॒थ्ये॑व जग्मुः । अत॑श्चि॒दिन्द्रः॒ सद॑सो॒ वरी॑यान् । यदीꣳ॒ सोमः॑ पृ॒णाति॑ दु॒ग्धो अꣳ॒शुः ॥ ह्वया॑मसि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्य॑र्वाङ् **31**

TB 2.4.3.12

अरं॑ ते॒ सोम॑स्त॒नुवे॑ भवाति । शत॑क्रतो मा॒दय॑स्वा सु॒तेषु॑ । प्रास्माꣳ अ॑व॒ पृत॑नासु॒ प्र यु॒त्सु ॥ इन्द्रा॑य॒ सोमाः॑ प्र॒दिवो॒ विदा॑नाः । ऋ॒भुर्-येभि॒र्-वृष॑पर्वा॒-विहा॑यः । प्र॒य॒म्यमा॑णा॒न् प्रति॒ षूगृ॑भाय । इन्द्र॒ पिब॒ वृष॑धूतस्य॒ वृष्णः॑ ॥ अहे॑डमान॒ उप॑याहि य॒ज्ञम् । तुभ्यं॑ पवन्त॒ इन्द॑वः सु॒तासः॑ । गावो॒ न व॑ज्रिन्थ् स्व॒मोको॒ अच्छ॑ **32**

TB 2.4.3.13

इन्द्रागहि प्रथ॒मो यज्ञिया॑नाम् ॥ या ते॑ का॒कुथ् सुकृ॑ता॒ या वरि॑ष्ठा । यया॒ शश्व॒त्पिब॑सि॒ मद्धु॑ ऊ॒र्मिम् । तया॑ पाहि॒ प्र ते॑ अ॒द्धुर्युर॑स्थात् । सं ते॒ वज्रो॑ वर्ततामिन्द्र ग॒व्युः ॥ प्रा॒त॒र्युजा॒ विबो॑धय । अश्वि॑ना॒वेह ग॑च्छतम् । अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥ प्रा॒त॒र्यावा॑णा प्रथ॒मा य॑जद्धम् । पु॒रा गृद्धा॒दर॑रुषः पिबाथः ( ) । प्रा॒तर्.हि य॒ज्ञम॒श्विना॒ दधा॑ते । प्रशꣳ॑ सन्ति क॒वयः॑ पूर्व॒भाजः॑ ॥ प्रा॒तर्य॑जद्धम॒श्विना॑ हिनोत । न सा॒यम॑स्ति देव॒या अजु॑ष्टम् । उ॒तान्यो अ॒स्मद्-य॑जते॒ विचा॑यः । पूर्वः॑ पूर्वो॒ यज॑मानो॒ वनी॑यान् । **33**

(चा॒ - श्व॒जिद्यो-ग॑च्छतं नो॒ - दाश॒न् - नामा॑ - भि॒श्रीर् - ग॑मेम - स॒प्रथा॑ - भजामहे - विशन्तु - या॒ह्य॑र्वाङ् - च्छ॑ - पिबाथ॒ः षट्च) **(A3)**

2.4.4 अनुवाकं 4 - उपहोमाः

TB 2.4.4.1

न॒क्तं॒ जा॒ताऽस्योष॑धे । राम॒े कृष्णे॒ असि॑क्नि च । इ॒दꣳ र॑जनि रजय । कि॒लास॑ं पलि॒तं च॒ यत् ॥ कि॒लास॑ं च पलि॒तं च॑ । निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त् । आ नः॒ स्वो अ॑श्नुतां॒ वर्णः॑ । परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय ॥ असि॑तं ते नि॒लय॑नम् । आ॒स्थान॒मसि॑तं॒ तव॑ **34**

TB 2.4.4.2

असि॑क्नियस्योषधे । निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त् ॥ अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लास॑स्य । त॒नू॒जस्य॑ च॒ यत्त्व॒चि । कृ॒त्यया॑ कृ॒तस्य॒ ब्रह्म॑णा । लक्ष्म॑ श्वे॒तम॑नीनशम् ॥ सरू॑पा॒ नाम॑ ते मा॒ता । सरू॑पो॒ नाम॑ ते पि॒ता । सरू॑पा ऽस्योषधे॒ सा । सरू॑पमि॒दं कृ॑धि । **35**

TB 2.4.4.3

शु॒नꣳ हु॑वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म् । अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ । शृ॒ण्वन्त॑-मु॒ग्रमू॒तये॑ स॒मत्सु॑ । घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒जित॑ं॒ धना॑नाम् ॥ धू॒नु॒थ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॒ वसु॑ । नि वो॒ वना॑ जिहते॒ याम॑नो भि॒या । को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमातरः । यु॒धे यदु॑ग्राः॒ पृष॑ती॒-रयु॑ग्ध्वम् ॥ प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान् । विवि॑ञ्चन्ति॒ वन॒स्पतीन्॑ **36**

TB 2.4.4.4

प्रोवा॑रत मरुतो दु॒र्मदा॑ इव । देवा॑सः॒ सर्व॑या वि॒शा ॥ पु॒रु॒त्रा हि स॒दृङ्ङसि॑ । विशो॒ विश्वा॒ अनु॑ प्र॒भु । स॒मत्सु॑ त्वा हवामहे ॥ स॒मत्स्व॒ग्नि-मव॑से । वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे । वाजे॑षु चि॒त्रराध॑सम् ॥ संग॑च्छद्ध्वꣳ॒ सम्व॑दद्ध्वम् । सं वो॒ मनाꣳ॑सि जानताम् **37**

TB 2.4.4.5

दे॒वा भा॒गं य॑था॒ पूर्वे॑ । स॒जा॒ना॒ना उ॒पास॑त ॥ स॒मा॒नो मन्त्रः॒ समि॑तिः समा॒नी । स॒मा॒नं मनः॑ स॒ह चि॒त्तमे॑षाम् । स॒मा॒नं केतो॑ अ॒भि-सꣳर॑भद्धम् । स॒ज्ञा॑नेन वो ह॒विषा॑ यजामः ॥ स॒मा॒नी व॒ आकू॑तिः । स॒मा॒ना हृद॑यानि वः । स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑ । यथा॑ वः॒ सुस॒हाऽस॑ति । **38**

TB 2.4.4.6

स॒ज्ञानं॑ नः॒ स्वैः । स॒ज्ञा॒न॒मर॑णैः । स॒ज्ञान॑मश्विना यु॒वम् । इ॒हास्मासु॒ नियच्छतम् ॥ स॒ज्ञानं॑ मे॒ बृह॒स्पतिः॑ । स॒ज्ञानꣳ॑ सवि॒ता क॑रत् । स॒ज्ञान॑मश्विना यु॒वम् । इ॒ह मह्यं॒ नियच्छतम् ॥ उप॑च्छा॒यामि॑व॒ घृणेः॑ । अग॑न्म॒ शर्म॑ ते व॒यम् **39**

TB 2.4.4.7

अग्ने॒ हिर॑ण्यसंदृशः ॥ अद॑ब्धेभिः सवितः पा॒युभि॒ष्ट्वम् । शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गय॑म् । हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॒ नव्य॑से । रक्षा॒माकि॑र्नो अ॒घशꣳ॑स ईशत ॥ मदे॑मदे॒ हि नो॑ द॒दुः । यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः॑ । संगृ॑भाय पु॒रू श॒ता । उ॒भ॒या ह॒स्त्या वसु॑ । शि॒शी॒हि रा॒य आभ॑र । **40**

TB 2.4.4.8

शिप्रि॑न् वाजानां पते । शची॑व॒स्तव॑ दꣳ॒सना॑ । आ तू न॑ इन्द्र भाजय । गोष्वश्वे॑षु शु॒भ्रषु॑ । स॒हस्रे॑षु तुवीमघ ॥ यद्-दे॑वा देव॒ हेड॑नम् । देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम् । आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यू॒यम् । ऋ॒तस्य॒र्तेन॑ मुञ्चत ॥ ऋ॒तस्य॒र्ते-ना॑दित्याः **41**

TB 2.4.4.9

यज॑त्रा मुञ्चते॒ह मा॑ । य॒ज्ञिवो॑ यज्ञवाहसः । आ॒शिक्ष॑न्तो॒ न शे॑किम ॥ मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः । स्रु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः । अ॒का॒मा वो॑ विश्वे देवाः । शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑ शेकिम ॥ यदि॒ दिवा॒ यदि॒

नक्तँम् । एन एनस्योऽकरत् । भूतं मा तस्माद्भव्यं च ( ) **42**

TB 2.4.4.10

द्रुपदादिव मुञ्चतु ॥ द्रुपदादिवेन्-मुमुचानः । स्विन्नः स्नात्वी मलादिव । पूतं पवित्रेण वाज्यँम् । विश्वे मुञ्चन्तु मैनसः ॥ उद्वयं तमसस्परि । पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यम् । अगन्म ज्योतिरुत्तमम् । **43**

(तव - कृधि - वनस्पतौ - ञ्जानता - मसति - वयं - भरा - दित्या - श्च - +नव च) **(A4)**

2.4.5 अनुवाकं 5 - उपहोमाः

TB 2.4.5.1

वृषा सो अꣳशुः पवते हविष्मान्थ्-सोमः । इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः । स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु । प्रियं विशाꣳ सर्ववीरꣳ सुवीरम् ॥ कस्य वृषा सुते सचा । नियुत्वान् वृषभो रणत् । वृत्रहा सोमपीतये ॥ यस्ते शृङ्ग वृषो नपात् । प्रणपात् कुण्डपाय्यः । न्यस्मिन्दद्ध आ मनः । **44**

TB 2.4.5.2

तꣳ सद्वीचीरूतयो वृष्णियानि । पौꣳस्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम् । समुद्रं न सिन्धव उक्थशुष्माः । उरुव्यचसं गिर आविशन्ति ॥ इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गाः । अपः प्रैरयन्थ् सगरस्य बुद्धात् । यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिः । विष्वक्तस्तम्भ पृथिवीमुत द्याम् ॥ अक्षोदयच्छवसा क्षाम बुद्धम् । वार्णवातस्तविषीभिरिन्द्रः **45**

TB 2.4.5.3

दृढान्यौघ्नादुशमान ओजः । अवाभिनत्ककुभः पर्वतानाम् ॥ आ नो अग्ने सुकेतुना । रयिं

वि॒श्वायु॑पोषसम् । मा॒र्डी॒कं धे॑हि जी॒वसे॑ ॥ त्वꣳ सो॑म म॒हे भगं॑म् । त्वं यू॒न ऋ॒ताय॒ते । दक्षं॑ दधासि जी॒वसे॑ ॥ रथं॑ युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे स॒गम् । सूरो॒ न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु 46

TB 2.4.5.4

रजाꣳसि चि॒त्रा वि च॑रन्ति त॒न्यवः॑ । दि॒वः स॑म्राजा॒ पय॑सा न उक्षतम् ॥ वाचꣳ॒ सु मि॑त्रावरुणा॒विरा॑वतीम् । प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां व॑दति॒ त्विषी॑मतीम् । अ॒भ्रा व॑सत मरुतः सु मा॒ययौ॑ । द्यां व॑र्.षयत-मरु॒णाम॑रे॒पस॑म् ॥ अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्ध्युवः॑ । सूरो॒ रथ॑स्य न॒प्त्रियः॑ । ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः ॥ वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न्. यासि॒ तन्तुं॑म् 47

TB 2.4.5.5

अ॒व॒व्यय॒न्नसि॑तं देव॒ वस्वः॑ । दवि॑द्धतो र॒श्मयः॒ सूर्य॑स्य । चर्मे॒वावा॑धु॒स्तमो॑ अ॒फस्व॑न्तः ॥ प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत । दि॒वस्पु॒त्राय॑ मी॒ढुषे॑ । स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु ॥ अच्छा॑ वद त॒वसं॑ गी॒र्भिरा॒भिः । स्तु॒हि प॒र्जन्यं॒ नम॒सा वि॑वास । कनि॑क्रदद्-वृष॒भो जी॒रदा॑नुः । रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु॒ गर्भ॑म् । 48

TB 2.4.5.6

यो गर्भ॒मोष॑धीनाम् । गवां॑ कृ॒णोत्यव॑ताम् । प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म् ॥ तस्मा॒ इदा॒स्ये॑ ह॒विः । जु॒होता॒ मधु॑मत्तमम् । इडां॑ नः स॒म्यतं॑ करत् ॥ ति॒स्रो यद॑ग्ने श॒रद॒स्त्वामित् । शुचिं॑ घृ॒तेन॒ शुच॑यः सप॒र्यन् । नामा॑नि चिद्दधिरे य॒ज्ञिया॑नि । असू॑दयन्त त॒नुवः॒ सुजा॑ताः । 49

TB 2.4.5.7

इन्द्र॑श्च नः शुनासीरौ । इ॒मं य॒ज्ञं मि॑मिक्षतम् । गर्भं॑ धत्तꣳ स्व॒स्तये॑ ॥ ययो॑रि॒दं विश्वं॑ भुव॑न-माविवेश॑ । ययो॑रान॒न्दो निहि॑तो॒ मह॑श्च । शुना॑सीरावृतुभिः॑ सम्॒विदा॒नौ । इन्द्र॑वन्तौ ह॒विरि॒दं जु॑षेथाम् ॥ आ घा॒ ये अ॒ग्निमि॑न्ध॒ते । स्तृ॒णन्ति॑ ब॒र्.हिरा॑नु॒षक् । येषा॒मिन्द्रो॒ युवा॒ सखा॑ ( ) ॥ अग्न॒ इन्द्र॑श्च मे॒दिना॑ । ह॒थो वृ॒त्राण्य॑प्र॒ति । यु॒वꣳ हि वृ॑त्र॒हन्त॑मा ॥ याभ्याꣳ॒ सुव॒रज॑य॒न्नग्र॑ ए॒व

। यावा॑तस्थ॒तुर्-भुव॑नस्य॒ मद्ध्ये॑ । प्रच॑र्.ष॒णी वृ॑षणा॒ वज्र॑बाहू । अ॒ग्नी इन्द्रा॑ वृत्र॒हणा॑ हुवे वाम् । **50**

(मन॒ - इन्द्रो॒ - गाविं॑ष्टिषु॒ - तन्तुं॒ - गर्भꣳ॒ - सुजा॑ताः॒ - सखा॑ स॒प्त च॑) **(A5)**

2.4.6 अनुवाकं 6 - उपहोमाः

TB 2.4.6.1

उ॒त नः॑ प्रि॒या प्रि॒यासु॑ । स॒प्तस्वसा॒ सुजु॑ष्टा । सर॑स्वती॒ स्तोम्या॑ ऽभूत् ॥ इ॒मा जुह्वा॑ना यु॒ष्मदा नमो॑भिः । प्रति॒ स्तोमꣳ॒ सरस्वति जुषस्व । तव॒ शर्म॑न् प्रि॒यत॑मे॒ दधा॑नाः । उप॑स्थेयाम शर॒णं न वृ॒क्षम् ॥ त्रीणि॑ प॒दा विच॑क्रमे । विष्णु॑र्गो॒पा अदा॑भ्यः । ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्न्॑ । **51**

TB 2.4.6.2

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पाथो॑ अश्याम् । नरो॒ यत्र॑ देव॒यवो॒ मद॑न्ति । उ॒रु॒क्र॒मस्य॒ स हि बन्धु॑रि॒त्था । विष्णोः॑ प॒दे प॑र॒मे मद्ध्व॒ उत्सः॑ ॥ क्र॒त्वा॒ दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठः॑ । अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्थ् सु॒रेक्णाः॑ । मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम् ॥ इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्मवाह । प्रि॒या त॒ आ ब॒र॒.हिः सी॑द । वी॒हि सू॑र पुरो॒डाशं॑म् । **52**

TB 2.4.6.3

उप॑ नः सू॒नवो॒ गिरः॑ । शृ॒ण्वन्त्व॒मृतस्य॒ ये । सु॒मृ॒डी॒का भ॑वन्तु नः ॥ अ॒द्या नो॑ देव सवितः । प्र॒जाव॑थ् सावी॒ः सौभ॑गम् । परा॑ दुःष्वप्नि॑यꣳ सुव ॥ विश्वा॑नि देव सवितः । दु॒रि॒तानि॒ परा॑सुव । यद्-भ॒द्रं तन्म॒ आसु॑व ॥ शुचि॑म॒र्कैर्-बृह॒स्पति॑म् **53**

TB 2.4.6.4

अ॒द्भ्॒रेषु॑ नमस्यत । अ॒ना॒म्योज॒ आच॑के ॥ या धा॒रय॑न्त दे॒वा सु॒दक्षा॒ दक्ष॑पितारा । अ॒सु॒र्या॑य॒ प्रम॑हसा ॥ स इत्क्षेति॒ सुधि॑त॒ ओक॑सि॒ स्वे । तस्मा॒ इडा॑ पिन्वते विश्व॒दानी॑ । तस्मै॒ विशः॑ स्व॒यमे॒वान॑मन्ति । यस्मि॑न् ब्र॒ह्मा राज॑नि॒ पूर्व॒ एति॑ ॥ सकू॑तिमिन्द्र॒ सच्यु॑तिम् । सच्यु॑तिं ज॒घन॑च्युतिम् **54**

TB 2.4.6.5

कनात्काभां न आभर । प्रयफ्स्यन्निव सक्थ्यौ ॥ विन इन्द्र मृधो जहि । कनीखुनदिव सापयन्न् । अभि नः सुष्टुतिं नय ॥ प्रजापतिः स्त्रियां यशः । मुष्कयोरदधाथ् सपम् । कामस्य तृप्तिमानन्दम् । तस्याग्ने भाजयेह मा ॥ मोदः प्रमोद आनन्दः **55**

TB 2.4.6.6

मुष्कयोर्निहितः सपः । सृत्वेव कामस्य तृप्याणि । दक्षिणानां प्रतिग्रहे ॥ मनसश्चित्त-माकूतिम् । वाचः सत्य-मशीमहि । पशूनाꣳ रूपमन्नस्य । यशः श्रीः श्रयतां मयि ॥ यथा ऽहमस्या अतृपꣳ स्त्रियै पुमान् । यथा स्त्री तृप्यति पुꣳसि प्रिये प्रिया । एवं भगस्य तृप्याणि **56**

TB 2.4.6.7

यज्ञस्य काम्यः प्रियः ॥ ददामीत्यग्निर्वदति । तथेति वायुराह तत् । हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः । आदित्यः सत्यमोमिति ॥ आपस्तथ्-सत्यमाभरन् । यशो यज्ञस्य दक्षिणाम् । असौ मे कामः समृद्ध्यताम् ॥ न हि स्पशमविदन्-नन्यमस्मात् । वैश्वानरात् पुर एतारमग्नेः **57**

TB 2.4.6.8

अथेममन्थन्नमृतममूराः । वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः ॥ येषामिमे पूर्वे अमासु आसन्न् । अयूपाः सद्म विभृता पुरूणि । वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः । पृथिवी-मन्यामभितस्थुर्-जनासः ॥ पृथिवीं मातरं महीम् । अन्तरिक्ष-मुपब्रुवे । बृहतीमूतये दिवम् ॥ विश्वं बिभर्ति पृथिवी **58**

TB 2.4.6.9

अन्तरिक्षं विपप्रथे । दुहे द्यौर् बृहती पयः ॥ न ता नशन्ति न दभाति तस्करः । नैना अमित्रो व्यथिरादधर्षति । देवाꣳश्च याभिर् यजते ददाति च । ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह ॥ न

ता अर्वा॑ रे॒णुक॑काटो अश्नुते । न सꣳ स्कृत॒त्र-मुप॑यन्ति॒ ता अ॒भि । उ॒रु॒गा॒यमभ॑यं॒ तस्य॒ ता अनु॑ । गावो॒ मर्त्य॑स्य॒ विच॑रन्ति॒ यज्व॑नः । **59**

TB 2.4.6.10

रात्री॒ व्य॑ख्यदायती॒ । पु॒रु॒त्रा दे॒व्य॑क्षभिः॑ । विश्वा॒ अधि॒ श्रियो॑ऽधित ॥ उप॑ ते॒ गा इ॒वाक॑रम् । वृ॒णी॒ष्व दु॑हितर् दिवः । रात्री॒ स्तोमं॒ न जि॒ग्युषी॑ ॥ दे॒वीं॑ वाच॑मजनयन्त दे॒वाः । तां वि॒श्वरू॑पाः प॒शवो॑ वदन्ति । सा नो॑ म॒न्द्रेष॒मूर्जं॒ दुहा॑ना । धे॒नुर्वाग॒स्मानुप॒ सुष्टु॒तैतु॑ । **60**

TB 2.4.6.11

यद् वाग्वद॑न्त्य-विचेत॒नानि॑ । राष्ट्री॑ दे॒वानां॑ निष॒साद॑ म॒न्द्रा । चत॑स्र॒ ऊर्जं॑ दुदुहे॒ पयाꣳ॑सि । क्व॑ स्वि दस्याः पर॒मं ज॑गाम ॥ गौ॒री मि॑माय सलि॒लानि॒ तक्ष॑ती । एक॑पदी द्वि॒पदी॒ सा चतु॑ष्पदी । अ॒ष्टाप॑दी॒ नव॑पदी बभू॒वुषी॑ । स॒हस्रा॑क्षरा पर॒मे व्यो॑मन् ॥ तस्याꣳ॑ समु॒द्रा अधि॒ वि क्ष॑रन्ति । तेन॑ जीवन्ति प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः **61**

TB 2.4.6.12

तत॑ः क्षरत्य॒क्षर॑म् । तद्-विश्व॒-मुप॑जीवति ॥ इन्द्रा॒ सूरा॑ ज॒नय॑न्-वि॒श्वक॑र्मा । म॒रुत्वाꣳ॑ अस्तु ग॒णवा॑न्थ्-सजा॒तवान्॑ । अ॒स्य स्नु॒षा-श्वशु॑रस्य॒ प्रशि॑ष्टिम् । स॒पत्ना॒ वाचं॒ मन॑सा॒ उपा॑सताम् ॥ इन्द्रः॒ सूरो॑ अतर॒द्-रजाꣳ॑सि । स्नु॒षा स॒पत्नाः॒ श्वशु॑रो॒ऽयम॑स्तु । अ॒यꣳ शत्रू॑ञ्जयतु॒ जर॒हृषाणः । अ॒यं वाजं॑ जयतु॒ वाज॑सातौ ( ) ॥ अ॒ग्निः क्ष॑त्र॒भृद॑नि॑भृष्ट॒मोज॑ः । स॒ह॒स्रियो॑ दीप्यता॒-मप्र॑युच्छन्न् । वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒न उ॒ग्रः । आऽन्तरि॑क्षमरुह॒द-ग॒न्धाम् । **62**

(धा॒रय॑न् - पुरो॒डाशं॒ - बृह॒स्पति॑ं - ज॒घन॑च्युति - मान॒न्दो - भग॑स्य तृप्या - ण्य॒ग्नेः - पृ॑थि॒वी - यज्व॑न - एतु - प्र॒दिश॒श्चत॑स्रो॒ - वाज॑सातौ च॒त्वारि॑ च) **(A6)**

2.4.7 अनुवाकं 7 - उपहोमाः

TB 2.4.7.1

वृषाँ ऽस्यꣳशुर्-वृषभाय गृह्यसे । वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे । दिव्यः कर्मण्यो हितो बृहन्नाम । वृषभस्य या ककुत् ॥ विषूवान्. विष्णो भवतु । अयं यो मामको वृषाँ । अथो इन्द्र इव देवेभ्यः । विब्रवीतु जनेभ्यः ॥ आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम् । अथो अधिपतिं विशाम् **63**

TB 2.4.7.2

अस्याः पृथिव्या अद्ध्यक्षम् । इममिन्द्र वृषभं कृणु ॥ यः सुशृङ्गः सुवृषभः । कल्याणो द्रोण आहितः । कार्.षीवलप्रगाणेन । वृषभेण यजामहे ॥ वृषभेण यजमानाः । अक्रूरेणेव सर्पिषाँ । मृधश्च सर्वा इन्द्रेण । पृतनाश्च जयामसि । **64**

TB 2.4.7.3

यस्यायमृषभो हविः । इन्द्राय परिणीयते । जयति शत्रुमायन्तम् । अथो हन्ति पृतन्यतः ॥ नृणामह प्रणीरसत् । अग्र उद्भिन्दतामसत् ॥ इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व । नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः । नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति । उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो । **65**

TB 2.4.7.4

प्रेह्यभिप्रेहि प्रभरा सहस्व । मा विवेनो वि शृणुष्वा जनेषु । उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः । इन्द्र शत्रून् पुरो अस्माक युद्ध्य ॥ अग्ने जेता त्वं जय । शत्रून्थ् सहस ओजसा । वि शत्रून्. विमृधो नुद ॥ एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः । रथं न धीरः स्वपा अतक्षम् । यदीदग्ने प्रति त्वं देव हर्याः **66**

TB 2.4.7.5

सुवर्वतीरप एना जयेम ॥ यो घृतेनाभिमानितः । इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे । स नः संकासु पारय । पृतनासाह्येषु च ॥ इन्द्रो जिगाय पृथिवीम् । अन्तरिक्षꣳ सुवर्महत् । वृत्रहा पुरुचेतनः ॥ इन्द्रो

जिगाय॒ सह॑सा॒ सहाꣳ॑सि । इन्द्रो॑ जिगाय॒ पृत॑नानि॒ विश्वा॑ **67**

TB 2.4.7.6

इन्द्रो॑ जा॒तो वि पुरो॑ रुरोज । स नः॑ पर॒स्पा वरि॑वः कृणोतु ॥ अ॒यं कृ॒त्नुरगृ॑भीतः । वि॒श्व॒जि-दु॒द्भिदिथ्-सोमः॑ । ऋषि॒र् विप्रः॒ काव्ये॑न ॥ वा॒युर॑ग्रे॒गा य॑ज्ञ॒प्रीः । सा॒कं ग॒न्मन॑सा य॒ज्ञम् । शि॒वो नि॒युद्भिः॑ शि॒वाभिः॑ ॥ वायो॑ शु॒क्रो अ॑यामि ते । मद्धो॒ अग्रं॒ दिवि॑ष्टिषु **68**

TB 2.4.7.7

आया॑ हि॒ सोम॑पीतये । स्वा॒रु॒हो दे॑व नि॒युत्व॑ता ॥ इ॒ममि॑न्द्र वर्द्धय क्ष॒त्रिया॑णाम् । अ॒यं वि॒शां वि॒श्पति॑रस्तु॒ राजा॑ । अ॒स्मा इ॑न्द्र॒ महि॒ वर्चाꣳ॑सि धेहि । अ॒व॒र्चसं॑ कृणुहि॒ शत्रु॑मस्य ॥ इ॒ममाभ॑ज॒ ग्रामे॒ अश्वे॑षु॒ गोषु॑ । निर॒मुं भ॑ज॒ योऽ॑मित्रो॑ अस्य । वर्.ष्म॑न् क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ श्रयस्व । ततो॑ न उ॒ग्रो विभ॑जा॒ वसू॑नि ॥ 69(10)ट्.भ्.2.4.7.8अ॒स्मे द्या॑वापृथिवी॒ भूरि॑ वा॒मम् । सं दु॑हाथां घर्म॒दुघे॑व धे॒नुः । अ॒यꣳ राजा॑ प्रि॒य इन्द्र॑स्य भूयात् । प्रि॒यो गवा॒मोष॑धीना-मु॒तापाम् ॥ यु॒नज्मि॑ त उत्त॒राव॑न्त॒-मिन्द्र॑म् । येन॒ जया॑सि॒ न परा॒जया॑सै । स त्वा॑ ऽकरेकवृष॒भꣳ स्वाना॑म् । अथो॑ राजन्नुत्त॒मं मा॑न॒वाना॑म् ॥ उत्त॑र॒स्त्वमध॑रे ते स॒पत्नाः॑ । एक॑वृषा॒ इन्द्र॑सखा जिगी॒वान् **70**

TB

0

TB 2.4.7.9

विश्वा॒ आशाः॒ पृत॑नाः स॒जंय॒ञ्जयन्न्॑ । अ॒भिति॑ष्ठ शत्रूय॒तः स॑हस्व ॥ तुभ्यं॑ भरन्ति क्षि॒तयो॑ यविष्ठ । ब॒लिम॑ग्ने॒ अन्ति॑ त॒ ओत दू॒रात् । आ भन्दि॑ष्ठस्य सुम॒तिं चि॑किद्धि । बृ॒हत्ते॑ अग्ने॒ महि॒ शर्म॑ भ॒द्रम् ॥ यो दे॒ह्यो अन॑मयद्वध॒स्नैः । यो अर्य॑पत्नी-रु॒षस॑श्च॒कार॑ । स नि॒रुद्ध्या॒ नहु॑षो य॒ह्वो अ॒ग्निः । विश॑श्चक्रे बलि॒हृतः॒ सहो॑भिः । **71**

TB 2.4.7.10

प्र स॒द्यो अ॑ग्ने॒ अत्ये॑ष्य॒न्यान् । आ॒विर्यस्मै॒ चारु॑तरो ब॒भूथ॑ । ई॒डेन्यो॑ वपु॒ष्यो॑ वि॒भावा॑ । प्रि॒यो वि॒शामति॑थि॒र्-मानु॑षीणाम् ॥ ब्रह्म॑ ज्येष्ठा वी॒या॑ संभृ॑तानि । ब्रह्माग्रे॒ ज्येष्ठं॒ दिव॒मात॑तान । ऋ॒तस्य॒ ब्रह्म॑ प्रथ॒मोत ज॑ज्ञे । तेना॑र्.हति॒ ब्रह्म॑णा॒ स्पर्द्धि॑तुं॒ कः ॥ ब्रह्म॒ स्रुचो॑ घृ॒तव॑तीः । ब्रह्म॑णा॒ स्वर॑वो मि॒ताः **72**

TB 2.4.7.11

ब्रह्म॑ य॒ज्ञस्य॒ तन्त॑वः । ऋ॒त्विजो॒ ये ह॑वि॒ष्कृतः॑ ॥ शृङ्गा॑णी॒वेच्छृ॒ङ्गिणाꣳ॒ संद॑दृश्रिरे । च॒षाल॑वन्तः॒ स्वर॑वः पृथि॒व्याम् । ते दे॒वासः॒ स्वर॑वस्तस्थि॒वाꣳसः॑ । नमः॒ सखि॑भ्यः स॒न्नान्मा ऽव॑गात ॥ अ॒भि॒भूर॒ग्निर॑तर॒द्-रजाꣳ॑सि । स्पृधो॑ वि॒हत्य॒ पृत॑ना अभि॒श्रीः । जु॒षा॒णो म॒ आहु॑तिं मा महिष्ट । ह॒त्वा स॒पत्ना॒न्. वरि॑वस्करन्नः ( ) ॥ ईशा॑नं त्वा॒ भुव॑नाना-मभि॒श्रिय॑म् । स्तौम्य॑ग्न उरु॒कृतꣳ॑ सु॒वीर॑म् । ह॒विर् जु॑षा॒णः स॒पत्नाꣳ॑ अभि॒भूर॑सि । ज॒हि शत्रूꣳ॒रप॒ मृधो॑ नुदस्व । **73**

(वि॒शां - ज॑यामसि - जीरदानो॒ - हर्या॒ - विश्वा॒ - दिवि॑ष्टिषु॒ - वसू॑नि - जिगी॒वान्थ् - सहो॑भिर् - मि॒ता - न॑ श्च॒त्वारि॑ च) **(A7)**

2.4.8 अनुवाकं 8 - उपहोमाः

TB 2.4.8.1

स प्र॑त्न॒वन्नवी॑यसा । अग्ने॑ द्यु॒म्नेन॑ स॒म्यता॑ । बृ॒हत् ततन्थ भा॒नुना॑ ॥ नवं॒ नु स्तोम॑म॒ग्नये॑ । दि॒वः श्ये॒नाय॑ जीजनम् । वसोः॑ कु॒विद्व॒नाति॑ नः ॥ स्वा॒रु॒हा यस्य॒ श्रियो॑ दृ॒शे । र॒यिर्वी॒रव॑तो यथा । अग्ने॑ य॒ज्ञस्य॒ चेत॑तः ॥ अदा॑भ्यः पुर ए॒ता **74**

TB 2.4.8.2

अग्निर्विशां मानुषीणाम् । तूर्णी रथः सदा नवः ॥ नवꣳ सोमाय वाजिने । आज्यं पयसोऽजनि । जुष्टꣳ शुचिंतमं वसु ॥ नवꣳ सोम जुषस्व नः । पीयूषस्येह तृप्णुहि । यस्ते भाग ऋतावयम् ॥ नवस्य सोम ते वयम् । आ सुमतिं वृणीमहे **75**

TB 2.4.8.3

स नो रास्व सहस्रिणः ॥ नवꣳ हविर्जुषस्व नः । ऋतुभिः सोम भूतमम् । तदङ्ग प्रतिहर्य नः । राजन्थ् सोम स्वस्तये ॥ नवꣳ स्तोमं नवꣳ हविः । इन्द्राग्निभ्यां निवेदय । तज्जुषेताꣳ सचेतसा ॥ शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य । इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् **76**

TB 2.4.8.4

उभा हि वाꣳ सुहवा जोहवीमि । ता वाजꣳ सद्य उशते धेष्ठा ॥ अग्निरिन्द्रो नवस्य नः । अस्य हव्यस्य तृप्यताम् । इह देवौ सहस्रिणौ ॥ यज्ञं न आ हि गच्छताम् । वसुमन्तꣳ सुवर्विदम् । अस्य हव्यस्य तृप्यताम् । अग्निरिन्द्रो नवस्य नः ॥ विश्वान् देवाꣳ स्तर्पयत **77**

TB 2.4.8.5

हविषोऽस्य नवस्य नः । सुवर्विदो हि जज्ञिरे ॥ एदं बर्हिः सुष्टरीमा नवेन । अयं यज्ञो यजमानस्य भागः । अयं बभूव भुवनस्य गर्भः । विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः ॥ इमे नु द्यावापृथिवी समीची । तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसं धिया । आऽस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा । प्रजां पुष्टिममृतं नवेन । **78**

TB 2.4.8.6

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते । पयस्व-त्युत्तरामेतु पुष्टिः । इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन । समीची द्यावापृथिवी घृताची ॥ यविष्ठो हव्यवाहनः । चित्रभानुर्-घृतासुतिः । नवजातो विरोचसे । अग्ने तत्ते महित्वनम् ॥ त्वमग्ने देवताभ्यः । भागे देव न मीयसे **79**

TB 2.4.8.7

स एना विद्वान्. यक्ष्यसि । नवङ् स्तोमं जुषस्व नः ॥ अग्निः प्रथमः प्राश्नातु । स हि वेद यथा हविः । शिवा अस्मभ्य-मोषधीः । कृणोतु विश्वचर्.षणिः ॥ भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवाः । त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो आविशस्व । शं तोकाय तनुवे स्योनः ( ) ॥ एतमु त्यं मधुना संयुतं यवम् । सरस्वत्या अधिमनावचर्कृषुः । इन्द्र आसीथ् सीरपतिः शतक्रतुः । कीनाशा आसन् मरुतः सुदानवः । **80**

(पुर एता - वृणीमहे - जुषेथां-तर्पय-तामृतं नवेन-मीयसे-स्योन श्चत्वारि च) **(A8)**

PrapAtaka Korvai with starting words of 1 to 8 anuvAkams :-
(जुष्ट - श्चक्षुषो - जुष्टी नरो - नक्तं जाता - वृषा स - उत नो - वृषाऽस्यङ्शुः - स प्रत्नवदुष्टौ)

korvai with starting words of 1, 11, 21 series of :-
(जुष्टो - मन्युर् भगो - जुष्टी नरो - हरिवर्पसं गिरः - शिप्रिन् वाजाना - मुत नो - यद् वाग्वदन्ती - विश्वा आशा अशीतिः)

first and last word - 2nd aShTakam 3rd prapATakam :-
(जुष्टः - सुदानवः)

॥ हरिः ॐ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः ॥
= =
Appendix ट्.भ्.2.4.3.10 "एष ब्रह्मा1" एष ब्रह्मा य ऋत्वियः । इन्द्रो नाम श्रुतो गणे ॥
(Appearing in TB 3-7-9-5)
= =

2.5 द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः - उपहोमशेषः

2.5.1 अनुवाकं 1 - उपहोमाः

TB 2.5.1.1

प्राणो रक्षति विश्वमेजत् । इयो भूत्वा बहुधा बहूनि । स इथ्सर्वं व्यानशे ॥ यो देवो देवेषु विभूरन्तः । आवृदूदात् क्षेत्रियद्भगद्वृषा । तमित् प्राणं मनसो पशिक्षत । अग्रं देवानां-मिदमत्तु नो हविः ॥ मनसश्चित्तेदम् । भूतं भव्यं च गुप्यते । तद्धि देवेष्वग्रियम् । **1**

TB 2.5.1.2

आ न एतु पुरश्चरम् । सह देवैरिमꣳ हवम् । मनः श्रेयसि श्रेयसि । कर्मन्. यज्ञपतिं दधत् ॥ जुषतां मे वागिदꣳ हविः । विराड्देवी पुरोहिता । हव्यवाडन पायिनी ॥ ययारूपाणि बहुधा वदन्ति । पेशाꣳसि देवाः परमे जनित्रे । सानो विराडनपस्फुरन्ती **2**

TB 2.5.1.3

वाग्देवी जुषतामिदꣳ हविः ॥ चक्षुर् देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम् । अस्य विज्ञानाय बहुधा निधीयते । तस्य सुम्न-मशीमहि । मा नो हासीद्-विचक्षणम् ॥ आयुरिन्नः प्रतीर्यताम् । अनन्धा-श्चक्षुषा वयम् । जीवा ज्योतिरशीमहि । सुवर्ज्योति-रुतामृतम् ॥ श्रोत्रेण भद्र मुत शृण्वन्ति सत्यम् ( ) । श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्य मानाम् । श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते । श्रोत्रेण सर्वा दिश आशृणोमि ॥ येन प्राच्या उत दक्षिणा । प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात् । तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम् । अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव । **3**

(अग्रि - यमनपस्फुरन्ती - सत्यꣳ सप्त च) **(A1)**

2.5.2 अनुवाकं 2 - उपहोमाः

TB 2.5.2.1

उदेहि वाजिन्यो अस्यफ्स्वन्तः । इदꣳ राष्ट्रमाविश सूनृतावत् । यो रोहितो विश्वमिदं जजान । स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु ॥ रोहꣳ रोहꣳ रोहित आरुरोह । प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम् । ताभिः सꣳरब्धो अविदथ्षडुर्वीः । गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाहाः ॥ आहारृषीद्-राष्ट्रमिह रोहितः । मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु **4**

TB 2.5.2.2

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः । राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः ॥ विममरृशा रोहितो विश्वरूपः । समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च । दिवंगत्वाय महता महिम्ना । वि नो राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन ॥ यास्ते विशस्तपसा संबभूवुः । गायत्रं वथ्समनु तास्त आगुः । तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन । सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः । **5**

TB 2.5.2.3

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः । इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून् । आ वो रोहितो अशृणोदभिद्यवः । त्रिसप्तासो मरुतः स्वादुसंमुदः ॥ रोहितो द्यावापृथिवी जजान । तस्मिꣳस्तन्तुं परमेष्ठी तताम । तस्मिंञ्छिश्रिये अज एकपात् । अदꣳ हृद्द्यावापृथिवी बलेन ॥ रोहितो द्यावापृथिवी अदꣳहत् । तेन सुवः स्तभितं तेन नाकः **6**

TB 2.5.2.4

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः । तेन देवाः सुवरन्वविन्दन् ॥ सुशेवं त्वा भानवो दीदिवाꣳसम् । समग्रासो जुह्वो जातवेदः । उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन । सꣳसमग्ने युवसे भोजनानि ॥ अग्ने शर्द्ध महते सौभगाय । तव द्युम्ना-न्युत्तमानि सन्तु । सं जास्पत्यꣳ सुयममाकृणुष्व । शत्रूयतामभितिष्ठा महासि ( ) । **7**

(अ॒- स्त्वे॒तु रोहि॑तो॒ - नाको॒ - महाꣳसि) **(A2)**

2.5.3 अनुवाकं 3 - उपहोमाः

TB 2.5.3.1

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु । धना॑नि श॒क्रो घन्यः॑ सु॒राधाः॑ । अ॒र्वा॒चीनं॑ कृणुतां॒ याचि॒तो मनः॑ । श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑ जुषा॒णः ॥ यानि॑ नो जि॒नन् धना॑नि । ज॒हर्थ॑ शूर म॒न्युना॑ । इन्द्रा॒नु॑विन्द न॒स्तानि॑ । अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑ ॥ इन्द्र॒ आशा॑भ्यः॒ परि॑ । सर्वा॒भ्योऽभ॑यं करत् **8**

TB 2.5.3.2

जेता॒ शत्रू॒न्. विच॑र्.षणिः ॥ आकू॑त्यै त्वा॒ काम॑ाय त्वा स॒मृधे॑ त्वा । पु॒रो द॑धे अमृत॒त्वाय॑ जी॒वसे॑ ॥ आकू॑तिम॒स्याव॑से । काम॑मस्य॒ समृ॑द्ध्यै । इन्द्र॑स्य युञ्जते॒ धियः॑ ॥ आकू॑तिं दे॒वीं मन॑सः पु॒रो द॑धे । य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु । यदि॒च्छामि॒ मन॑सा॒ सका॑मः । वि॒देय॑मेन॒द्धृद॑ये॒ निवि॑ष्टम् । **9**

TB 2.5.3.3

सेद॒ग्निर॒ग्नीꣳ रत्ये॑त्य॒न्यान् । यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः । स॒हस्र॑पाथा अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑ ॥ आशा॑नां त्वा ऽऽशापा॒लेभ्यः॑ । च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः । इ॒दं भू॒तस्याद्ध्य॑क्षेभ्यः । वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम् ॥ विश्वा॒ आशा॒ मधु॑ना॒ सꣳसृ॑जामि । अ॒न॒मी॒वा आप॒ ओष॑धयो भवन्तु । अ॒यं॒ यज॑मानो॒ मृधो॒ व्य॑स्यताम् ( ) **10**

TB 2.5.3.4

अगृ॑भीताः प॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑ ॥ अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रः॑ । बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता यः स॑ह॒स्री । पू॒षा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती । त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञिः ॥ त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती । पू॒षा भगꣳ सवि॒ता नो॑ ददातु । बृह॒स्पति॒र्-दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म् । मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः॒ सोमो॑

अग्निः । **11**

(करन् - निविष्ट - मस्यतां - +नव च) **(A3)**

2.5.4 अनुवाकं 4 - उपहोमाः

TB 2.5.4.1

आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तम् । नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके । उर्व इव पप्रथे कामो अस्मे । तमापृणा वसुपते वसूनाम् ॥ इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैः । चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च । सुवर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्राः । इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन् ॥ इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचम् । यानि चकार प्रथमानि वज्री **12**

TB 2.5.4.2

अहन्नहिमन्वपस्ततर्द । प्र वक्षणा अभिनत् पर्वतानाम् ॥ अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणम् । त्वष्टास्मै वज्रꣳ स्वर्यं ततक्ष । वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमानाः । अञ्जः समुद्र-मवजग्मुरापः ॥ वृषायमाणोऽवृणीत सोमम् । त्रिकद्रुकेष्व-पिबथ् सुतस्य । आ सायकं मघवा दत्त वज्रम् । अहन्नेनं प्रथमजा महीनाम् । **13**

TB 2.5.4.3

यदिन्द्राहन्-प्रथमजा महीनाम् । आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः । आथ् सूर्यं जनयन् द्यामुषासम् । तादीक्ता शत्रून्न किलाविविथ्से ॥ अहन् वृत्रं वृत्रतरं व्यꣳसम् । इन्द्रो वज्रेण महता वधेन । स्कन्धाꣳसीव कुलिशेना विवृक्णा । अहिः शयत उपपृक्-पृथिव्याम् ॥ अयोद्धेव दुर्मद आ हि जुह्वे । महावीरं तु विबाध-मृजीषम् **14**

TB 2.5.4.4

नातारीरस्य समृतिं वधानाम् । सꣳ रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः ॥ विश्वो विहाया अरतिः । वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे । तरणिर्न शिश्रथत् । श्रवस्यया न शिश्रथत् । विश्वस्मा इदिषुद्ध्यसे । देवत्रा हव्यमूहिषे । विश्वस्मा इथ्सुकृते वारमृण्वति । अग्निर् द्वारा व्यृण्वति । **15**

TB 2.5.4.5

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्न् । प्रपृञ्चन् विश्वा भुवनानि पूर्वथा । आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः । कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः ॥ जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः । आ नो रयिं बहुलाङ् गोमतीमिषम् । निधेहि यक्षदमृतेषु भूषन्न् ॥ अश्विना यज्ञमागतम् । दाशुषः पुरुदꣳससा । पूषा रक्षतु नो रयिम् । **16**

TB 2.5.4.6

इमं यज्ञमश्विना वर्द्धयन्ता । इमौ रयिं यजमानाय धत्तम् । इमौ पशून् रक्षतां विश्वतो नः । पूषा नः पातु सदम-प्रयुच्छन्न् ॥ प्र ते महे सरस्वति । सुभगे वाजिनीवति । सत्यवाचे भरे मतिम् ॥ इदं ते हव्यं घृतवथ्-सरस्वति । सत्यवाचे प्रभरेमा हवीꣳषि । इमानि ते दुरिता सौभगानि ( ) । तेभिर्वयꣳ सुभगासः स्याम । **17**

(वज् - ग्रहीना - मृजीषं - व्यृण्वति - रक्षतु नो रयिꣳ - सौभगान्येकं च) **(A4)**

2.5.5 अनुवाकं 5 - उपहोमाः

TB 2.5.5.1

यज्ञो रायो यज्ञ ईशे वसूनाम् । यज्ञः सस्यानामुत सुक्षितीनाम् । यज्ञ इष्टः पूर्वचित्तिं दधातु । यज्ञो ब्रह्मणवाꣳ अप्येतु देवान् ॥ अयं यज्ञो वर्द्धतां गोभिरश्वैः । इयं वेदिः स्वपत्या सुवीरा । इदं बर्.हिरति बर्.हीꣳष्यन्या । इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु देवाः ॥ भग एव भगवाꣳ अस्तु देवाः । तेन वयं भगवन्तः स्याम **18**

TB 2.5.5.2

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि । स नो॑ भग पुर ए॒ता भ॑वे॒ह ॥ भग॒ प्रणे॑त॒र् भग॒ सत्य॑राधः । भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ ददं॑नः । भग॒ प्रणो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑ । भग॒ प्र नृभि॑र् नृ॒वन्तः॑ स्याम ॥ शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः । शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑य॒न्त्यापः॑ । इ॒ष्टं पू॒र्तꣳ शश्व॑तीनाꣳ॒ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑ । ह॒विषे॒ष्ट्वा ऽन॒न्तं ँलो॒कं पर॒मारु॑रोह । **19**

TB 2.5.5.3

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त् । सा रू॒पाणि॑ कुरुते॒ पञ्च॑ दे॒वी ॥ द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तन्त्र॑मे॒तत् । स॒ना॒तनं॒ ँवित॑तꣳ॒ षण्म॑यूखम् । अवा॒न्याꣳ स्तन्तू॑न् कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान् । नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्तै॑म् ॥ आ वो॑ यन्तूदवा॒हासो॑ अ॒द्य । वृष्टिं॒ ँये विश्वे॑ म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑ । अ॒यं ँयो अ॒ग्निर् म॑रुतः॒ समि॑द्धः । ए॒तं जु॑षद्धं कवयो युवानः । **20**

TB 2.5.5.4

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः । मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑-रू॒र्मिभि॑ः । अ॒ग्नयो॒ न शु॑शुचा॒ना ऋ॑जी॒षिणः॑ । भ्रुमिं॒ धम॑न्त॒ उप॒ गा अ॑वृण्वत ॥ "विच॑क्रमे॒1", "त्रिर्दे॒वः2" ॥ आवे॒धसं॒ नील॑पृष्ठं बृ॒हन्तै॑म् । बृह॒स्पतिꣳ॒ सद॑ने सादयद्धम् । सा॒दद्यो॑नि॒ दम॒ आदी॑दि॒वाꣳसै॑म् । हिर॑ण्यवर्णमरु॒षꣳ स॑पेम ॥ स हि शुचि॑ः श॒तप॑त्रः॒ स शु॒न्ध्यूः **21**

TB 2.5.5.5

हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्.षाः । बृह॒स्पति॒ः स स्वा॑वे॒श ऋ॒ष्वाः । पू॒रू सखि॑भ्य आ सु॒तिं क॑रिष्ठः ॥ पूषꣳ॒स्तव॑ व्र॒ते व॒यम् । न रि॑ष्येम क॒दा च॒न । स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि ॥ यास्ते॑ पूष॒न्नावो॑ अ॒न्तः स॑मु॒द्रे । हि॒र॒ण्ययी॑र॒न्तरि॑क्षे॒ चर॑न्ति । याभि॑र्यासि दू॒त्याꣳ सूर्य॑स्य । कामे॑न कृ॒तः श्रव॑ इ॒च्छमा॑नः । **22**

TB 2.5.5.6

अरण्यान्यरण्यान्यसौ । या प्रेव नश्यसि । कथा ग्रामं न पृच्छसि । न त्वा भीरिव विन्दती(3) ॥ वृषारवाय वदते । यदुपावति चिच्चिकः । आघाटीभिरिव धावयन्न् । अरण्यानिर्-महीयते ॥ उत गाव इवादन्न् । उतो वेश्मेव दृश्यते **23**

TB 2.5.5.7

उतो अरण्यानिः सायम् । शकटीरिव सर्जति ॥ गामङ्गैष आह्वयति । दार्वङ्गैष उपावधीत् । वसन्नरण्यान्याꣳ सायम् । अक्रुक्षदिति मन्यते ॥ न वा अरण्यानिर् हन्ति । अन्यश्चेन्नाभिगच्छति । स्वादोः फलस्य जग्ध्वा । यत्र कामं निपद्यते ( ) ॥ आञ्जनगन्धीꣳ सुरभीम् । बह्वन्नामकृषीवलाम् । प्राहं मृगाणां मातरम् । अरण्यानीमशꣳ-सिषम् । **24**

(स्याम - रुरोह - युवानः - शुन्ध् - यूरिच्छमानो - दृश्यते - निपद्यते चत्वारि च) **(A5)**

2.5.6 अनुवाकं 6 - उपहोमाः

TB 2.5.6.1

वार्त्रहत्याय शवसे । पृतना-साह्याय च । इन्द्रत्वा-ऽऽवर्तयामसि ॥ सुब्रह्माणं वीरवन्तं बृहन्तम् । उरुं गभीरं पृथुबुद्धमिन्द्र । श्रुतर्षि-मुग्रमभि-मातिषाहम् । अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिं दाः ॥ क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा । द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् । अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि **25**

TB 2.5.6.2

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे ॥ शं ते अग्निः सहाद्भिरस्तु । शं द्यावापृथिवी सहौषधीभिः । शमन्तरिक्षꣳ सह वातेन ते । शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ॥ या दैवीश्चतस्रः प्रदिशः । वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे । तासां त्वा जरस आदधामि । प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः ॥

अमोचि यक्ष्माद्-दुरिता-दवर्त्यै **26**

TB 2.5.6.3

द्रुहः पाशान्निर्.ऋत्यै चोदमोचि । अहा अवर्तिमविदथ् स्योनम् । अप्यभूद्-भद्रे सुकृतस्य लोके ॥ सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत् । देवा अमुञ्च-न्नसृजन्व्येनसः । एवमहमिमं क्षेत्रियाज्जामिशꣳसात् । द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ॥ बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः । दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य । धत्तꣳ रयिꣳ स्तुवते कीरये चित् **27**

TB 2.5.6.4

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ देवायुधमिन्द्रमाजोहुवानाः । विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः । येन हता दीर्घमद्धानमायन्न् । अनन्तमर्थमनिवर्थ्-स्यमानाः ॥ यत्ते सुजाते हिमवथ्सु भेषजम् । मयोभूः शंतमा यद्धृदोऽसि । ततो नो देहि सीबले ॥ अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि । सꣳशोभमाना कन्येव शुभ्रे **28**

TB 2.5.6.5

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्द्धयन्ति । सा नः सीबले रयिमाभजयेह ॥ पूर्वे देवा अपरेणा-नुपश्यञ्जन्मभिः । जन्मान्यवरैः पराणि । वेदानि देवा अयमस्मीति माम् । अहꣳ हित्वा शरीरं जरसः परस्तात् ॥ प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम् । वाचं मनसि संभृताम् । हित्वा शरीरं जरसः परस्तात् । आ भूतिं भूतिं वयमश्नवामहै ( ) ॥ इमा एव ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्न् । ता देव्यः कुर्वते पञ्च रूपा । शश्वतीर्नावपृज्यन्ति । न गमन्त्यन्तम् । **29**

(करो - म्यवर्त्यै - चि - च्छुभ्रे - ऽश्नवामहै चत्वारि च) **(A6)**

2.5.7 अनुवाकं 7 - उपहोमाः

TB 2.5.7.1

वसूनां त्वाऽऽधीतेन । रुद्राणामूर्म्या । आदित्यानां तेजसा । विश्वेषां देवानां क्रतुना । मरुतामेम्नां जुहोमि स्वाहा ॥ अभिभूति-रहमागमम् । इन्द्रसखा स्वायुधः । आस्वाशासु दुष्षहः ॥ इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात् । यशो भर्गः सह ओजो बलं च **30**

TB 2.5.7.2

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय । प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय ॥ आयुरसि विश्वायुरसि । सर्वायुरसि सर्वमायुरसि । सर्वं म आयुर्भूयात् । सर्वमायुर्गेषम् ॥ भूर्भुवः सुवः ॥ अग्निर्-धर्मेणान्नादः । मृत्युर्-धर्मेणान्नपतिः । ब्रह्म क्षत्रꣳ स्वाहा । **31**

TB 2.5.7.3

प्रजापतिः प्रणेता । बृहस्पतिः पुर एता । यमः पन्थाः । चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा ॥ अग्निरन्नादोऽन्नपतिः । अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ॥ सोमो राजा राजपतिः । राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ॥ वरुणः सम्राट् थ्सम्राट्पतिः । साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा । **32**

TB 2.5.7.4

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः । क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ॥ इन्द्रो बलं बलपतिः । बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ॥ बृहस्पतिर् ब्रह्म ब्रह्मपतिः । ब्रह्मास्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ॥ सविता राष्ट्रꣳ राष्ट्रपतिः । राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ॥ पूषा विशां विट्पतिः । विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ( ) ॥ सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी । पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा ॥ त्वष्टा पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृद्-रूपपतिः । रूपेणास्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून् ददातु स्वाहा । **33**

special korvai

(अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दश)

(च - स्वाहा - साम्राज्यमस्मिन्. यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा - विशमस्मिन्. यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारिं च) **(A7)**

2.5.8 अनुवाकं 8 - उपहोमाः

TB 2.5.8.1

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः । यः शिप्रवान् वृषभो यो मतीनाम् । यो गोत्रभिद्-वज्रभृद्यो हरिष्ठाः । स इन्द्र चित्राꣳ अभितृन्धि वाजान् ॥ आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात् । ओत्तरादधरागा पुरस्तात् । आ विश्वतो अभि समेत्वर्वाङ् । इन्द्र द्युम्नꣳ सुवर्वद्धेह्यस्मे ॥ प्रोष्वस्मै पुरोरथम् । इन्द्राय शूषमर्चत **34**

TB 2.5.8.2

अभीके चिदु लोककृत् । सङ्गे समथ्सु वृत्रहा । अस्माकं बोधि चोदिता । नभन्ता-मन्यकेषाम् । ज्याका अधि धन्वसु ॥ इन्द्रं वयꣳ शुनासीरम् । अस्मिन्. यज्ञे हवामहे । आवाजैरुप नो गमत् ॥ इन्द्राय शुनासीराय । स्रुचा जुहुत नो हविः **35**

TB 2.5.8.3

जुषतां प्रति मेधिरः ॥ प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै । हर्यश्वाय भरता सजोषाः । इन्द्रर्तुभिर् ब्रह्मणा वावृधानः । शुनासीरी हविरिदं जुषस्व ॥ वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम् । प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः । अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्द्धि चक्षुः । मुमुग्ध्यस्मान् निधयेव बद्धान् ॥ बृहदिन्द्राय गायत **36**

TB 2.5.8.4

मरुतो वृत्रहन्तमम् । येन ज्योति-रजनयन्नृतावृधः । देवं देवाय जागृवि ॥ का मिहैकाः क इमे पतङ्गाः । मान्थालाः कुलि परि मा पतन्ति । अनावृतैनान्-प्रधमन्तु देवाः । सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय ॥ एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम् । नमस्या धीरममृतस्य गोपाम् । स नः शर्म त्रिवरूथं वियंसत् **37**

TB 2.5.8.5

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ नाके सुपर्णमुप यत्-पतन्तम् । हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा । हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम् । यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम् ॥ शं नो देवीरभिष्टये । आपो भवन्तु पीतये । शं योरभिस्रवन्तु नः ॥ ईशाना वार्याणाम् । क्षयन्ती-श्चर्षणीनाम् **38**

TB 2.5.8.6

अपो याचामि भेषजम् ॥ अफ्सु मे सोमो अब्रवीत् । अन्तर् विश्वानि भेषजा । अग्निं च विश्वशम्भुवम् । आपश्च विश्वभेषजीः ॥ यदफ्सु ते सरस्वति । गोष्वश्वेषु यन्मधु । तेन मे वाजिनीवति । मुखमङ्ग्धि सरस्वति ॥ या सरस्वती वैशम्भल्या **39**

TB 2.5.8.7

तस्यां मे रास्व । तस्यास्ते भक्षीय । तस्यास्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म ॥ अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत् । ममासि योनिस्तव योनिरस्मि । ममेव सन्वह हव्यान्यग्ने । पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः ॥ इहैव सन्तत्र सन्तं त्वा ऽग्ने । प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि । तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत् **40**

TB 2.5.8.8

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे ॥ अयं ते योनिर्ऋत्वियः । यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नग्न आरोह । अथा नो वर्द्धया रयिम् ॥ या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तये-ह्यारोहात्माऽऽत्मानम् । अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नया पुरूणि । यज्ञो भूत्वा यज्ञमासीद स्वां योनिम् । जातवेदो भुव आजायमानः

सक्षय एहि ॥ उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम् **41**

TB 2.5.8.9

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्न् । आयुः प्रजाꣳ रयिमस्मासु धेहि । अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे ॥ तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रम् । सत्रादधान-मप्रतिष्कुतꣳ शवाꣳसि । मꣳहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियो ऽववर्तत् । राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री ॥ त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत् । सोममपिबद्-विष्णुना सुतं यथावशत् । स ईं ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुम् **42**

TB 2.5.8.10

सैनꣳ सश्चद्-देवं देवः सत्यमिन्दुꣳ सत्य इन्द्रः ॥ विदद्यती सरमा रुग्णमद्रेः । महि पाथः पूर्व्यꣳ सद्भिर्यक्कः । अग्रं नयथ् सुपद्यक्षराणाम् । अच्छा रवं प्रथमा जानती गात् ॥ विदद्-गव्यꣳ सरमा दृढमूर्वम् । येना नुकं मानुषी भोजते विट् । आ ये विश्वा स्वपत्यानि चक्रुः । कृण्वानासो अमृतत्वाय गातुम् ॥ त्वं नृभिर्नृपते देवहूतौ **43**

TB 2.5.8.11

भूरीणि वृत्वा हर्यश्व हꣳसि । त्वं निदस्युं चुमुरिम् । धुनिं चास्वापयो दभीतये सुहन्तु ॥ एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा । श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः । आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषः । जहि शत्रूꣳरभि गा इन्द्र तृन्धि ॥ अग्ने बाधस्व विमृधो नुदस्व । अपामीवा अप रक्षाꣳसि सेध । अस्माथ्-समुद्राद्-बृहतो दिवो नः **44**

TB 2.5.8.12

अपां भूमानमुप नः सृजेह ॥ यज्ञ प्रतितिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा । वसूनि पुरुधा विशन्तु । दीर्घमायुर् यजमानाय कृण्वन्न् । अथामृतेन जरितारमङ्ग्धि ॥ इन्द्रः शुनावद्-वितनोति सीरम् । समॅवथ्सरस्य प्रतिमाणमेतत् । अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास ज्येष्ठम् । समॅवथ्सरꣳ शुनवथ्सीरमेतत्

॥ इन्द्र॑स्य॒ राधः॒ प्रय॑तं पु॒रु त्मना॑ ( ) । तद॑र्करू॒पं वि॒मिमा॑नमेति । द्वाद॑शारे॒ प्रति॑तिष्ठ॒तीद्-वृषा॑ ॥ अ॒श्वा॒यन्तो॑ गो॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः । हवा॑महे॒ त्वोप॑गन्त॒ वा उ॑ । आ॒भूष॑न्तस्त्वा सुम॒तौ नवा॑याम् । व॒यमि॑न्द्र त्वा शु॒नꣳ हु॑वेम । **45**

(अ॒र्च॒त॒ - ह॒विर् - गा॑यत - यꣳसच् - चर्.षणी॒नां - वै॑शम्भ॒ल्या - हा॑सी॒त् - त्व - मु॒रुं - दे॒वहू॑तौ - नः॒ - त्मना॒ षट् च॑) **(A8)**

PrapAtaka Korvai with starting words of 1 to 8 anuvAkams :-
(प्रा॒ण - उ॒देहि॒ - पुन॑र्न॒ - आ नो॑ भर - य॒ज्ञो रा॒यो - वार्त्र॑हत्याय॒ - वसू॑नाꣳ॒ - स ई॑ पाह्य॒ ष्टौ)

korvai with starting words of 1, 11, 21 series of daSinis :-
(प्रा॒णो र॑क्ष॒ - त्यगृ॑भीता - धारावरा म॒रुतो॑ - दीर्घायु॒त्वाय॒ - ज्योति॑षा त्वा॒ पञ्च॑चत्वारिꣳशत्)

first and last word 2nd aShTakam 5th prapAtakam :-
(प्रा॒णः - शु॒नꣳ हु॑वेम)

॥ हरिः॑ ॐ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः ॥
Appendix ट्.भ्.2.5.5.4 - "विच॑क्रमे॒ 1", "त्रिर्दे॒वः2" विच॑क्रमे पृथि॒वीमे॒ष ए॒ताम् । क्षेत्रा॑य॒ विष्णु॒र् मनु॑षे दश॒स्यन्न् । ध्रु॒वासो॑ अस्य की॒रयो॒ जना॑सः । उ॒रु॒क्षि॒तिꣳ सु॒जनि॑मा चकार ॥ 1 त्रिर्दे॒वः पृ॑थि॒वीमे॒ष ए॒ताम् । विच॑क्रमे श॒तर्च॑सं महि॒त्वा । प्र विष्णु॑-रस्तु त॒वस॒स्त वी॑यान् । त्वे॒षꣳ ह्य॑स्य॒ स्थवि॑रस्य॒ नाम॑ ॥ 2 Both appearing in T.B.2.4.3.5

2.6 द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः - सौत्रामणिः कौकिली होत्रं च

2.6.1 अनुवाकं 1 - ग्रहाः

TB 2.6.1.1

स्वा॒द्वीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑ । ती॒व्रां ती॒व्रेण॑ । अ॒मृता॑-म॒मृते॑न । मधु॑मतीं॒ मधु॑मता । सृ॒जामि॒ सꣳ सोमे॑न । सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्यां॑ पच्यस्व । सर॑स्वत्यै पच्यस्व । इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व ॥ परी॒तोषि॑ञ्चता सु॒तम् । सोमो॒ य उ॑त्त॒मꣳ ह॒विः **1**

TB 2.6.1.2

द॒ध॒न्वा यो नर्यो॑ अ॒फ्स्व॑न्तरा । सु॒षाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः ॥ पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॑म् । सोमꣳ॒ सूर्य॑स्य दुहि॒ता । वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑ । वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण । प्राङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः । इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑ ॥ वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण । प्र॒त्यङ्ख्सोमो॒ आति॑द्रुतः **2**

TB 2.6.1.3

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑ ॥ ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम् । सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य । शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृग्धि । रसे॒नान्नं॒ यज॑मानाय धेहि ॥ कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यवं॑ चित् । यथा॒ दान्त्य॑नुपू॒र्वं वि॒यूय॑ । इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि । ये ब॒र्.हिषो॒ नमो॑वृक्तिं॒ न ज॒ग्मुः ॥ उ॒प॒या॒म-गृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि **3**

TB 2.6.1.4

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ ॥ ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा । वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा ॥ तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि । वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि । बल॑मसि॒ बलं॒ मयि॑ धेहि ॥ नाना॒ हि वां॑ दे॒वहि॑तꣳ॒ सदः॑ कृ॒तम् । मा सꣳसृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन् । सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑ ए॒षः । मा मा॑ हिꣳसीः॒ स्वां योनि॑माविशन् । **4**

TB 2.6.1.5

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याश्वि॒नं तेजः॑ । सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्य॑म् । ऐ॒न्द्रं बल॑म् ॥ ए॒ष ते॒ योनि॒र्मोदा॑य त्वा । आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा ॥ ओजो॒ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि । म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि । महो॑ऽसि॒ महो॒ मयि॑ धेहि । सहो॑ऽसि॒ सहो॒ मयि॑ धेहि ॥ या व्या॒घ्रं विषू॑चिका ( ) । उ॒भौ वृकं॑ च॒ रक्ष॑ति । श्ये॒नं प॑त॒त्रिणꣳ॑ सिꣳ॒हम् । सेमं पा॒त्वꣳह॑सः ॥ सं॒ पृच॑ः स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृङ्क्त । वि॒पृच॑ः स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृङ्क्त । **5**

(ह॒विः - प्र॒त्यङ्ख्सोमो॒ आति॑द्रुतो - गृह्णा - म्याव॒शन् - विषू॑चिका॒ पञ्च॑ च) **(A1)**

2.6.2 अनुवाकं 2 - ग्रहोपस्थानम्

TB 2.6.2.1

सोमो॒ राजा॒ऽमृतꣳ॑ सु॒तः । ऋ॒जी॒षेणा॑जहान्मृ॒त्युम् । ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् । विपानꣳ॑ शु॒क्रमन्ध॑सः । इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम् । इ॒दं पयो॒ऽमृतं॒ मधु॑ ॥ सोम॑म॒द्भ्यो व्य॑पिबत् । छन्द॑सा हꣳ॒सः शु॑चि॒षत् । ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् । अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिबत् **6**

TB 2.6.2.2

क्रुङ्ङा॑ङ्गिर॒सो धि॒या । ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् । अन्ना॑त् परि॒स्रुतो॒ रस॑म् । ब्रह्म॑णा॒ व्य॑पिबत् क्ष॒त्रम् । ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् ॥ रेतो॒ मूत्रं॒ विज॑हाति । योनिं॑ प्रवि॒शदि॑न्द्रि॒यम् । गर्भो॑ ज॒रायु॒णाऽऽवृ॑तः । उल्बं॑ जहाति॒ जन्म॑ना । ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् **7**

TB 2.6.2.3

वेदे॑न रू॒पे व्य॑करोत् । स॒ता॒स॒ती प्र॒जाप॑तिः । ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् ॥ सोमे॑न॒ सोमौ॒ व्य॑पिबत् । सु॒ता॒सु॒तौ प्र॒जाप॑तिः । ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् । दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्याक॑रोत् । स॒त्या॒नृ॒ते प्र॒जाप॑तिः ।

अश्रद्धा-मनृतेऽदधात् । श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिः ( ) । ऋतेन सत्यमिन्द्रियम् ॥ दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम् । शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत् । पयः सोमं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियम् । विपानꣳ शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियम् । इदं पयोऽमृतं मधु । **8**

special korvai

(सोमो राजा विपानꣳ सोममद्भ्योऽन्नाद् रेतो मूत्रं वेदेन सतासती सोमेन सुतासुतौ दृष्ट्वा रूपे दृष्ट्वा परिस्रुतो रसं विपानं दश)

(अद्भ्यः क्षीरं व्यपिब - ज्जन्मनर्तेन सत्यमिन्द्रियꣳ - श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिरष्टौ च) **(A2)**

2.6.3 अनुवाकं 3 - ग्रहहोमः

TB 2.6.3.1

सुरावन्तं बर्हिषदꣳ सुवीरम् । यज्ञꣳ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः । दधानाः सोमं दिवि देवतासु । मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः ॥ यस्ते रसः संभृत ओषधीषु । सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य । तेन जिन्व यजमानं मदेन । सरस्वती-मश्विना-विन्द्र-मग्निम् ॥ यमश्विना नमुचेरासुरादधि । सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय **9**

TB 2.6.3.2

इमं तꣳ शुक्रं मधुमन्त-मिन्दुम् । सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि ॥ यदत्र रिप्तꣳ रसिनः सुतस्य । यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः । अहं तदस्य मनसा शिवेन । सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि ॥ पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः । पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः । प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः । अक्षन् पितरः **10**

TB 2.6.3.3

अमीमदन्त पितरः । अतीतृपन्त पितरः । अमीमृजन्त पितरः । पितरः शुन्धध्वम् ॥ पुनन्तु मा

पितरः सोम्यासः । पुनन्तु मा पितामहाः । पुनन्तु प्रपितामहाः । पवित्रेण शतायुषा । पुनन्तु मा पितामहाः । पुनन्तु प्रपितामहाः **11**

TB 2.6.3.4

पवित्रेण शतायुषा ॥ विश्वमायुर्-व्यश्नवै ।"अग्न आयूꣳषि पवसे 3" "ऽग्ने पवस्व4" । "पवमानः सुवर्जनः5" "पुनन्तु मा देवजनाः6" । "जातवेदः पवित्रवद्7" "यत्ते पवित्रमर्चिषि8" । "उभाभ्यां देव सवितर्9" "वैश्वदेवी पुनती10" ॥ ये समानाः समनसः । पितरो यमराज्ये । तेषाँ लोकः स्वधा नमः । यज्ञो देवेषु कल्पताम् । **12**

TB 2.6.3.5

ये सजाताः समनसः । जीवा जीवेषु मामकाः । तेषाꣳ श्रीर्मयि कल्पताम् । अस्मिल्ँ लोके शतꣳ समाः ॥ द्वे स्रुती अशृणवं पितॄणाम् । अहं देवानामुत मर्त्यानाम् । याभ्यामिदँ विश्वमेजथ्-समेति । यदन्तरा पितरं मातरं च ॥ इदꣳ हविः प्रजननं मे अस्तु । दशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये ( ) । आत्मसनिं प्रजासनिं । पशुसन्यभयसनिं लोकसनिं । अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु । अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त । रायस्पोष-मिषमूर्जमस्मासु दीधरथ्-स्वाहा । **13**

(इन्द्रियाय - पितरः - शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः-कल्पताꣳ-स्वस्तये पञ्च च) **(A3)**

2.6.4 अनुवाकं 4 - उपहोमाः

TB 2.6.4.1

सीसेन तन्त्रं मनसा मनीषिणः । ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति । अश्विना यज्ञꣳ सविता सरस्वती । इन्द्रस्य रूपँ वरुणो भिषज्यन्न् ॥ तदस्य रूपममृतꣳ शचीभिः । तिस्रो दधुर्देवताः सꣳरराणाः । लोमानि शष्पैर् बहुधा न तोक्मभिः । त्वगस्य माꣳसमभवन्न लाजाः ॥ तदश्विना भिषजा

रुद्रवर्तनी । सरस्वती वयति पेशो अन्तरः **14**

TB 2.6.4.2

अस्थि मज्जानं मासरैः । कारोतरेण दधतो गवां त्वचि ॥ सरस्वती मनसा पेशलं वसु । नासत्याभ्यां वयति दर्शतं वपुः । रसं परिस्रुता न रोहितम् । नग्नहुर्द्धीरस्तसरं न वेम ॥ पयसा शुक्रममृतं जनित्रम् । सुरया मूत्राज्जनयन्ति रेतः । अपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः । ऊर्ध्वं वयं वातः सबुवं तदारात् । **15**

TB 2.6.4.3

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम् । पुरोडाशेन सविता जजान । यकृत् क्लोमानं वरुणो भिषज्यन् । मतस्ने वायव्यैर्न मिनाति पित्तम् ॥ आन्त्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना । गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः । श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिः । आसन्दी नाभिरुदरं न माता ॥ कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः । यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः **16**

TB 2.6.4.4

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उथ्सः । दुहे न कुम्भीः स्वधां पितृभ्यः ॥ मुखः सदस्य शिर इथ्सदेन । जिह्वा पवित्रमश्विना सः सरस्वती । चप्पं न पायुर्भिषगस्य वालः । वस्तिर्न शेपो हरसा तरस्वी ॥ अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम् । छागेन तेजो हविषा श्रृतेन । पक्ष्माणि गोधूमैः क्लैरुतानि । पेशो न शुक्लमसितं वसाते । **17**

TB 2.6.4.5

अविर्न मेषो नसि वीर्याय । प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम् । सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम् । नस्यानि बर्हिर् बदरैर्-जजान ॥ इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय । कर्णाभ्याः श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम् । यवा न बर्हिर् भ्रुवि केसराणि । कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात् ॥ आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम ।

मुखे॒ श्मश्रू॑णि॒ न व्या॑घ्रलो॒मम् **18**

TB 2.6.4.6

केशा॒ न शी॒र्.षन्. यशं॑से श्रि॒यै शिखा॑ । सिꣳ॒हस्य॒ लोम॒ त्विषि॑-रिन्द्रि॒याणि॑ ॥ अङ्गा॑न्या॒त्मन्-भि॒षजा॒ तद॒श्विना॑ । आ॒त्मान॒मङ्गैः॒ सम॑धा॒थ् सर॑स्वती । इन्द्र॑स्य रू॒पꣳ श॒तमा॑न॒मायुः॑ । च॒न्द्रेण॒ ज्योति॑र॒मृतं॒ दधा॑ना ॥ सर॑स्वती॒ योन्यां॒ गर्भ॑म॒न्तः । अ॒श्विभ्यां॒ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभर्ति । अ॒पाꣳ रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑ । इन्द्रꣳ॑ श्रि॒यै ज॒नय॑न्न॒प्सु राजा॑ ( ) ॥ तेजः॑ पशू॒नाꣳ ह॒विरि॑न्द्रि॒यावत्॑ । प॒रि॒स्रुता॒ पय॑सा सार॒घं मधु॑ । अ॒श्विभ्यां॑ दु॒ग्धं भि॒षजा॒ सर॑स्वत्या सुतासु॒ताभ्या॑म् । अ॒मृतः॒ सोम॒ इन्दुः॑ । **19**

(अन्त॑र - आ॒रा - द॒न्तर् - व॑साते - व्याघ्रलो॒मꣳ - राजा॑ च॒त्वारि॑ च) **(A4)**

2.6.5 अनुवाकं 5 - अभिषेकः

TB 2.6.5.1

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णोऽसि । सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैः ॥ क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि । क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि ॥ स्यो॒नामासी॑द । सु॒षदा॒मासी॑द । मा त्वा॑ हिꣳसीत् । मा मा॑ हिꣳसीत् ॥ निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः । प॒स्त्या॑स्वा **20**

TB 2.6.5.2

साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑ ॥ दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे । अ॒श्विनो॑र् बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम् । अ॒श्विनो॒र्-भैष॑ज्येन । तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साया॒भिषि॑ञ्चामि ॥ दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे । अ॒श्विनो॑र्-बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम् । सर॑स्वत्यै॒ भैष॑ज्येन **21**

TB 2.6.5.3

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि ॥ दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे । अ॒श्विनो॑र् बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्

। इन्द्रस्येन्द्रियेण । श्रियै यशसे बलायाभिषिञ्चामि ॥ कोऽसि कतमोऽसि । कस्मै त्वा काय त्वा ॥ सुश्लोकॉ(4) सुमङ्गलॉ(4) सत्यराजा(3)न् ॥ शिरो मे श्रीः **22**

TB 2.6.5.4

यशो मुखम् । त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि । राजा मे प्राणोऽमृतम् । सम्राट् चक्षुः । विराट्छ्रोत्रम् । जिह्वा मे भद्रम् । वाङ्महः । मनो मन्युः । स्वराड्गामः । मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि **23**

TB 2.6.5.5

चित्तं मे सहः । बाहू मे बलमिन्द्रियम् । हस्तौ मे कर्म वीर्यम् । आत्मा क्षत्रमुरो मम । पृष्टीर्मे राष्ट्रमुदरमꣳसौ । ग्रीवाश्च श्रोण्यौ । ऊरू अरत्नी जानुनी । विशो मेऽङ्गानि सर्वतः । नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम् । पायुर्मेऽपचितिर्भसत् **24**

TB 2.6.5.6

आनन्दनन्दावाण्डौ मे । भगः सौभाग्यं पसः ॥ जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि । विशि राजा प्रतिष्ठितः ॥ प्रति क्षत्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे । प्रत्यश्वेषु प्रतितिष्ठामि गोषु । प्रत्यङ्गेषु प्रतितिष्ठाम्यात्मन् । प्रति प्राणेषु प्रतितिष्ठामि पुष्टे । प्रति द्यावापृथिव्योः । प्रतितिष्ठामि यज्ञे । **25**

TB 2.6.5.7

त्रया देवा एकादश । त्रयस्त्रिꣳशाः सुराधसः । बृहस्पतिः पुरोहिताः । देवस्य सवितुः सवे । देवा देवैरवन्तु मा । प्रथमा द्वितीयैः । द्वितीयास्तृतीयैः । तृतीयाः सत्येन । सत्यं यज्ञेन ।यज्ञो यजुर्भिः **26**

TB 2.6.5.8

यजूꣳषि सामभिः । सामान्यृग्भिः । ऋचो याज्याभिः । याज्या वषट्कारैः । वषट्कारा आहुतिभिः

। आहुतयो मे कामान्थ् समर्द्धयन्तु ॥ भूः स्वाहा ॥ लोमानि प्रयतिर्ममं । त्वङ्ग आनतिरागतिः । माꣳसं म उपनतिः ( ) । व स्वस्थिं । मज्जा म आनतिः । **27**

(पस्त्याँस्वा - सरस्वत्यै भैषज्येन - श्री - रङ्गानि - भसद् - यज्ञे - यज्ञो यजुर्भि - रुपनतिर्द्वे च) **(A5)**

2.6.6 अनुवाकं 6 - अवभृथः

TB 2.6.6.1

यद्-देवा देवहेडनम् । देवासश्चकृमा वयम् । अग्निर्मा तस्मादेनसः । विश्वान् मुञ्चत्वꣳहसः ॥ यदि दिवा यदि नक्तम् । एनाꣳसि चकृमा वयम् । वायुर्मा तस्मादेनसः । विश्वान् मुञ्चत्वꣳहसः ॥ यदि जाग्रद्-यदि स्वप्ने । एनाꣳसि चकृमा वयम् **28**

TB 2.6.6.2

सूर्यो मा तस्मादेनसः । विश्वान् मुञ्चत्वꣳहसः ॥ यद्ग्रामे यदरण्ये । यथ् सभायां यदिन्द्रिये । यच्छूद्रे यदर्ये । एनश्चकृमा वयम् । यदेकस्याधि धर्मणि । तस्यावयजनमसि ॥ यदापो अग्निया वरुणेति शपामहे । ततो वरुण नो मुञ्च । **29**

TB 2.6.6.3

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण । अव देवैर्-देवकृतमेनोऽयाट् । अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम् । उरोरा नो देव रिषस्पाहि ॥ सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु । दुर्मित्रास्तस्मै भुयासुः । योऽस्मान् द्वेष्टि । यं च वयं द्विष्मः ॥ द्रुपदादिवेन्-मुमुचानः । स्विन्नः स्नात्वी मलादिव **30**

TB 2.6.6.4

पूतं पवित्रेणेवाज्यम् । आपः शुन्धन्तु मैनसः ॥ उद्वयं तमसस्परि । पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यम् । अगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ प्रतियुतो वरुणस्य पाशः । प्रत्यस्तो वरुणस्य

पाशः ॥ एधोऽस्येधिषीमहि । समिदसि **31**

TB 2.6.6.5

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि ॥ अपो अन्वचारिषम् । रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आऽगमम् । तं मा सꣳसृज वर्चसा । प्रजया च धनेन च ॥ समावर्वर्ति पृथिवी । समुषाः । समु सूर्यः । समु विश्वमिदं जगत् ( ) । वैश्वानर ज्योतिर्-भूयासम् । विभुं कामं व्यश्नवै ॥ भूः स्वाहा । **32**

(स्वप्न एनाꣳसि चकृमा वयं - मुञ्च - मलादिव - समिदसि - जगत् त्रीणि च) **(A6)**

2.6.7 अनुवाकं 7 - ऐन्द्रे प्रश्नौ प्रयाजानामेकादश मैत्रावरुणप्रैषाः

TB 2.6.7.1

होता यक्षथ्-समिधेन्द्र-मिडस्पदे । नाभा पृथिव्या अधि । दिवो वर्ष्मन्थ् समिद्ध्यते । ओजिष्ठश्चर्.षणीसहान् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत्तनूनपातम् । ऊतिभिर्-जेतार-मपराजितम् । इन्द्रं देवꣳ सुवर्विदम् । पथिभिर् मधुमत्तमैः । नराशꣳसेन तेजसा **33**

TB 2.6.7.2

वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षदिडाभि-रिन्द्र-मीडितम् । आजुह्वान-ममर्त्यम् । देवो देवैः सवीर्यः । वज्रहस्तः पुरंदरः । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षद्-बर्.हिषीन्द्रं निषद्वरम् । वृषभं नर्यापसम् । वसुभी रुद्रैरादित्यैः । सयुग्भिर्-बर्.हिरा ऽसदत् **34**

TB 2.6.7.3

वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षदोजो न वीर्यम् । सहो द्वार इन्द्रमवर्द्धयन् । सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः । द्वार इन्द्राय मीढुषे । वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू । सुदुघे मातरौ मही । सवातरौ न तेजसी । वथ्समिन्द्र-मवर्द्धताम् **35**

TB 2.6.7.4

वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्ष॒द् दैव्या॒ होता॑रा । भि॒षजा॒ सखा॑या । ह॒विषेन्द्रं॑ भिषज्यतः । क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसौ । इन्द्रा॑य धत्त इन्द्रि॒यम् । वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीः । त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒ऽपसः॑ । इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती **36**

TB 2.6.7.5

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्.-ह॒विष्म॑तीः । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒-मिन्द्रं॑ दे॒वम् । भि॒षजꣳ॑ सु॒यजं॑ घृत॒श्रिय॑म् । पु॒रु॒रूपꣳ॑ सु॒रेत॑सं म॒घोनि॑म् । इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑ । वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्ष॒द्-वन॒स्पति॑म् । श॒मि॒तारꣳ॑ श॒तक्र॑तुम् । धि॒यो जो॒ष्टार॑-मिन्द्रि॒यम् **37**

TB 2.6.7.6.

मद्धा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑ । स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑ । वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्ष॒दिन्द्रꣳ॒ स्वाहाऽऽज्य॑स्य । स्वाहा॒ मेद॑सः । स्वाहा॑ स्तो॒कानां॑म् । स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीनाम् । स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम् । स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान् । स्वाहेन्द्रꣳ॑ हो॒त्राज्जु॑षा॒णाः ( ) । इन्द्र॒ आज्य॑स्य वियन्तु । होत॒र्यज॑ । **38**

special korvai

(स॒मिधेन्द्रं॒ तनू॒नपा॑त॒मिडा॑भिर् ब॒र्.हिष्योज॑ उ॒षे दैव्या॑ ति॒स्रस्त्वष्टा॑रं॒ वन॒स्पति॒मिन्द्र॑म् । स॒मिधेन्द्रं॑ च॒तुर्वे॑त्वेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वी॒तामेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वे॑त्वेको॑ वि॒यन्तु॒ होत॒र्यज॑)

(तेज॑सा-ऽसद-दवर्द्धतां॒-भार॑ती-न्द्रि॒यं-जु॑षा॒णा द्वे च॑) **(A7)**

2.6.8 अनुवाकं 8 - ऐन्द्रे प्रश्नौ प्रयाजयाज्याः

TB 2.6.8.1

समि॑द्ध इन्द्र॑ उ॒षसा॒मनी॑के । पुरो॒रुचा॑ पूर्व॒कृद्वा॑वृधा॒नः । त्रि॒भिर्दे॒वैस्त्रि॑ꣳशता॒ वज्र॑बाहुः । ज॒घान॑ वृ॒त्रं ॅवि दुरो॑ ववार ॥ नरा॒शꣳसः॒ प्रति॒ शूरो॒ मिमा॑नः । तनू॒नपा॒त्-प्रति॑ य॒ज्ञस्य॒ धाम॑ । गोभि॑र्-व॒पावा॒न्-मधु॑ना सम॒ञ्जन्न् । हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री य॑जति॒ प्रचे॑ताः ॥ ई॒डि॒तो दे॒वैर्.हरि॑वाꣳ अभि॒ष्टिः । आ॒जुह्वा॑नो ह॒विषा॒ शर्द्ध॑मानः **39**

TB 2.6.8.2

पु॒र॒दं॒रो म॒घवा॒न्. वज्र॑बाहुः । आया॑तु य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णः ॥ जु॒षा॒णो ब॒र॒.हिर्.हरि॑वान्न॒ इन्द्रः॑ । प्रा॒चीनꣳ॑ सीदत्प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः । उ॒रु॒व्यचाः॒ प्रथ॑मानꣳ स्यो॒नम् । आ॒दि॒त्यैर॒क्तं ॅवसु॑भिः स॒जोषाः॑ ॥ इन्द्रं॒ दुरः॑ कव॒ष्यो॑ धाव॑मानाः । वृषा॑णं ॅयन्तु॒ जन॑यः सु॒पत्नीः॑ । द्वारो॑ दे॒वीर॒भितो॒ विश्र॑यन्ताम् । सु॒वीरा॑ वी॒रं प्रथ॑माना॒ महो॑भिः । **40**

TB 2.6.8.3

उ॒षासा॒ नक्ता॑ बृह॒ती बृ॒हन्तो॑म् । पय॑स्वती सु॒दुघे॒ शूर॒मिन्द्र॑म् । पेश॑स्वती॒ तन्तु॑ना स॒म्ॅव्यय॑न्ती । दे॒वानां॑ दे॒वं ॅय॑जतः सुरु॒क्मे ॥ दैव्या॒ मिमा॑ना॒ मन॑सा पुरु॒त्रा । होता॑रा॒विन्द्रं॑ प्रथ॒मा सु॒वाचा॑ । मू॒र्द्धन्. य॒ज्ञस्य॒ मधु॑ना॒ दधा॑ना । प्रा॒चीनं॒ ज्योति॑र्.ह॒विषा॑ वृधातः ॥ ति॒स्रो दे॒वीर्.ह॒विषा॒ वर्द्ध॑मानाः । इन्द्रं॑ जुषा॒णा वृष॑णं॒ न पत्नीः॑ **41**

TB 2.6.8.4

अच्छि॑न्नं॒ तन्तुं॒ पय॑सा॒ सर॑स्वती । इडा॑ दे॒वी भार॑ती वि॒श्वतू॑र्तिः ॥ त्वष्टा॒ दध॒दिन्द्रा॑य॒ शुष्म॑म् । अपा॒कोऽचि॑ष्टुर्य॒शसे॑ पु॒रूणि॑ । वृषा॒ यज॒न् वृष॑णं॒ भूरि॑रेताः । मू॒र्द्धन्. य॒ज्ञस्य॒ सम॑नक्तु दे॒वान् ॥ वन॒स्पति॒-रव॑सृष्टो॒ न पाशैः॑ । त्मन्या॑ सम॒ञ्जञ्छ॑मि॒ता न दे॒वः । इन्द्र॑स्य ह॒व्यैर्ज॒ठरं॑ पृणा॒नः । स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑ ( ) ॥ स्तो॒काना॒मिन्दुं॒ प्रति॒ शूर॒ इन्द्रः॑ । वृ॒षा॒यमा॑णो वृष॒भ-स्तु॑रा॒षाट् । घृ॒त॒प्रुषा॒ मधु॑ना ह॒व्यमु॒न्दन्न् । मू॒र्द्धन्. य॒ज्ञस्य॑ जुषताꣳ स्वाहा॑ । **42**

(शर्द्धमानो - महोभिः - पत्नीर् - घृतेन चत्वारि च) **(A8)**

2.6.9 अनुवाकं 9 - ऐन्द्रे प्रश्नौ वपादीनां याज्यानुवाक्याः

TB 2.6.9.1

"आचर्र्षणिप्रा11", "विवेष यन्मा12" ॥ "तꣳ सद्वीचीः13" ॥ सत्यमित्तन्न त्वावाꣳ अन्यो अस्ति । इन्द्र देवो न मर्त्यो ज्यायान् । अहन्नहिं परिशयानमर्णः । अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम् ॥ प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून् । ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु । इन्द्राभर दक्षिणेना वसूनि । पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् ( ) ॥ स शेवृधमधिधा द्युम्नमस्मे । महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम् । रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन् । राये च नः स्वपत्या इषे धाः । **43**

(रेवतीनां चत्वारि च) **(A9)**

2.6.10 अनुवाकं 10 - ऐन्द्रे प्रश्नौ अनुयाजानामेकादश मैत्रावरुणप्रैषाः

TB 2.6.10.1

देवं बर्र्हिरिन्द्रꣳ सुदेवं देवैः । वीरवथ्-स्तीर्णं वेद्यामवर्द्धयत् । वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम् । राया बर्र्हिष्मतोऽत्यगात् । वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज । ॥ देवीर्द्वार इन्द्रꣳ संघाते । विङ्वीर्यामन्नवर्द्धयन् । आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण च मीविता अपावाणम् । रेणुककाटं नुदन्ताम् । वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज । **44**

TB 2.6.10.2

देवी उषासा नक्ता । इन्द्र यज्ञे प्रयत्यह्वेताम् । दैवीर्विशः प्रायासिष्टाम् । सुप्रीते सुधिते अभूताम् । वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ देवी जोष्ट्री वसुधिती । देवमिन्द्रमवर्द्धताम् । अयाव्यन्याऽघा द्वेषाꣳसि । आऽन्या वाक्षीद् वसु वार्याणि । यजमानाय शिक्षिते **45**

TB 2.6.10.3

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑ ॥ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे॑ । पय॒सेन्द्र॑मवर्द्धताम् । इष॒मूर्ज॑म॒न्या ऽवा॑क्षीत् । सग्धिꣳ॒ सपी॑तिम॒न्या । नवे॑न॒ पूर्वं॒ दय॑माने । पु॒रा॒णेन॒ नव॑म् । अधा॑ता॒-मूर्ज॑मू॒र्जाहु॑ती॒ वसु॒ वार्या॑णि । यज॑मानाय शिक्षि॒ते । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑ ॥ 46(10)ट्.भ्.2.6.10.4दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा । दे॒वमिन्द्र॑मवर्द्धताम् । ह॒ताघ॑शꣳ सा॒वाभा॑ष्टीं॒ वसु॒ वार्या॑णि । यज॑मानाय शिक्षि॒तौ । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑ ॥ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः । पति॒मिन्द्र॑मवर्द्धयन् । अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती॒ दिव॑म् । रु॒द्रैर्य॒ज्ञꣳ सर॑स्वती । इडा॒ वसु॑मती गृ॒हान् **47**

TB

0

TB 2.6.10.5

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ ॥ दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳस॑ः । त्रि॒व॒रू॒थ-स्त्रि॑वन्धु॒रः । दे॒वमिन्द्र॑मवर्द्धयत् । श॒तेन॑ शितिपृ॒ष्ठाना॒माहि॑तः । स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते । मि॒त्रावरु॒णेद॑स्य हो॒त्रमर्.ह॑तः । बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम् । अ॒श्विनाऽऽद्ध्र्य॑वम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑ । **48**

TB 2.6.10.6

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑ । हिर॑ण्यपर्णो॒ मधु॑शाखः सुपिप्प॒लः । दे॒वमिन्द्र॑मवर्द्धयत् । दिव॒मग्रे॑णाप्रात् । आऽन्तरि॑क्षं पृथि॒वीम॑दꣳहीत् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑ ॥ दे॒वं ब॒र॒.हिर्वारि॑तीनाम् । दे॒वमिन्द्र॑मवर्द्धयत् । स्वा॒स॒स्थ-मिन्द्रे॒णास॑न्नम् । अ॒न्या ब॒र॒.हीꣳष्य॒भ्य॑भूत् ( ) । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑ ॥ दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत् । दे॒वमिन्द्र॑मवर्द्धयत् । स्वि॑ष्टं कु॒र्वन्थ् स्वि॑ष्ट॒कृत् । स्वि॑ष्टम॒द्य क॑रोतु नः । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यजे॑ । **49**

special korvai

दे॒वं ब॒र्॒.हिर् दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वी उ॒षासा॒ नक्ता॑ दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा शिक्षि॒तौ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः पतिं॑ दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसो॑ दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिं॑र् दे॒वं ब॒र्॒.हिर्वारि॑तीनां दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद् दे॒वम् । वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वे॑तु । अ॒व॒र्द्ध॒य॒द॒व॒र्द्ध॒यन् त्रिर॑वर्द्धता॒मेको॑ ऽवर्द्धयꣳ श्च॒तुर॑वर्द्धयत् । वस्तो॒रा व॒थ्सेन॒ दैवी॒रया॒वीषꣳ॑ ह॒तास्पृ॑क्षच्छ॒तेन॒ दिव॒मिन्द्रꣳ॑ स्वास॒स्थꣳ स्वि॑ष्टम् । शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते शि॑क्षि॒तौ ।
(वि॒य॒न्तु॒ यज॑ - शिक्षि॒ते - शि॑क्षि॒ते व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑-गृ॒हान्.-वे॑तु॒ यजा॑-भू॒थ् षट्च॑) **(A10)**

2.6.11 अनुवाकं 11 - पशुत्रये प्रय जार्था मैत्रावरुणप्रैषाः

TB 2.6.11.1

होता॑ यक्षथ्-स॒मिधा॒ऽग्नि-मि॒डस्प॒दे । अ॒श्विनेन्द्रꣳ॒ सर॑स्वतीम् । अ॒जो धू॒म्रो न गो॒धूमैः॒ क्लैर्भे॑ष॒जम् । मधु॒ शष्पै॒र्न तेज॑ इन्द्रि॒यम् । पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑ । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्ष॒त्तनू॒नपा॒थ् सर॑स्वती । अवि॑र्मे॒षो न भे॑ष॒जम् । प॒था मधु॑म॒ता ऽऽभ॑रन्न् । अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्य॑म् **50**

TB 2.6.11.2

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर् भेष॒जं तोक्म॑भिः । पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑ । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्ष॒न्नरा॒शꣳस॒नं न॒ग्नहु॑म् । पतिꣳ॒ सुरा॑यै भेष॒जम् । मे॒षः सर॑स्वती भि॒षक् । रथो॒ न च॒न्द्र्यश्विनो॑र्व॒पा इन्द्र॑स्य वी॒र्य॑म् । बद॑रैरुप॒वाका॑भिर् भेष॒जं तोक्म॑भिः । पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑ । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ । **51**

TB 2.6.11.3

होता॑ यक्षदि॒डेडि॒त आ॒जुह्वा॑नः॒ सर॑स्वतीम् । इन्द्रं॒ बले॑न व॒र्द्धयन्न्॑ । ऋ॒ष॒भेण॒ गवे॑न्द्रि॒यम् । अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्य॑म् । यवैः॑ क॒र्कन्धु॑भिः । मधु॑ ला॒जैर्न मास॑रम् । पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑ । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्षद्-ब॒र्॒.हिः सु॒ष्टरी॒मोऽर्ण॑म्रदाः । भि॒षङ्गास॑त्या **52**

TB 2.6.11.4

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती । भिषग्धेनुः सरस्वती । भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम् । पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु । वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षद्दुरो दिशः । कवष्यो न व्यचस्वतीः । अश्विभ्यां न दुरो दिशः । इन्द्रो न रोदसी दुघे । दुहे कामान्थ् सरस्वती **53**

TB 2.6.11.5

अश्विनेन्द्राय भेषजम् । शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम् । पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु । वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षथ् सुपेशसोषे नक्तं दिवा । अश्विना संजानाने । समञ्जाते सरस्वत्या । त्विषिमिन्द्रे न भेषजम् । श्येनो न रजसा हृदा । पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु **54**

TB 2.6.11.6.

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षद्दैव्या होतारा भिषजाऽश्विना । इन्द्रं न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः । शूषꣳ सरस्वती भिषक् । सीसेन दुह इन्द्रियम् । पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु । वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत् तिस्रो देवीर्न भेषजम् । त्रयस्त्रिधातवोऽपसः । रूपमिन्द्रे हिरण्ययम् **55**

TB 2.6.11.7

अश्विनेडा न भारती । वाचा सरस्वती । मह इन्द्राय दधुरिन्द्रियम् । पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु । वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत्त्वष्टार-मिन्द्रमश्विना । भिषजं न सरस्वतीम् । ओजो न जूतिरिन्द्रियम् । वृको न रभसो भिषक् । यशः सुरया भेषजम् **56**

TB 2.6.11.8

श्रिया न मासरम् । पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु । वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षद्-वनस्पतिम् । शमितारꣳ शतक्रतुम् । भीमं न मन्युꣳ राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना भामं । सरस्वती

भि॒षक् । इन्द्रा॑य दुह इन्द्रि॒यम् । पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑ । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ । **57**

TB 2.6.11.9

होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य स्तो॒कानां॑म् । स्वाहा॒ मेद॑सां॒ पृथ॑क् । स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्यां॑म् । स्वाहा॑ मे॒षꣳ सर॑स्वत्यै । स्वाहा॑र्.ष॒भ-मिन्द्रा॑य सिꣳहाय॒ सह॑सेन्द्रि॒यम् । स्वाहा॒ऽग्निं न भे॑ष॒जम् । स्वाहा॒ सोम॑मिन्द्रि॒यम् । स्वाहेन्द्रꣳ॑ सु॒त्रामा॑णꣳ सवि॒तारं॒ वरु॑णं भि॒षजां॒ पतिं॑म् । स्वाहा॒ वन॒स्पतिं॑ प्रि॒यं पाथो॒ न भे॑ष॒जम् । स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान् **58**

TB 2.6.11.10

स्वाहा॒ऽग्निꣳ हो॒त्राज्जु॑षा॒णो अ॒ग्निर् भे॑ष॒जम् । पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑ । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वती॒मिन्द्रꣳ॑ सु॒त्रामा॑णम् । इ॒मे सोमाः॑ सु॒रामा॑णः । छागै॒र्न मे॒षैर्.ऋ॑ष॒भैः सु॒ताः । शष्पै॒र्न तोक्म॑भिः । ला॒जैर्मह॑स्वन्तः । मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः । शु॒क्राः पय॑स्वन्तो॒ऽमृताः॑ ( ) । प्रस्थि॑ता वो मधु॒श्चुतः॑ । तान॒श्विना॒ सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा । जु॒षन्ताꣳ॑ सौ॒म्यं मधु॑ । पिब॑न्तु॒ मद॑न्तु वि॒यन्तु॒ सोम॑म् । होत॒र्यज॑ । **59**

special korvai

स॒मिधा॒ऽग्निꣳ षट् । तनू॒नपा॑थ् स॒प्त । नरा॒शꣳस॒मृषिः॑ । इ॒डेडि॒तो यवै॑र॒ष्टौ । ब॒र्.हिः स॒प्त । दुरो॒ऽश्विना॑ शु॒क्रन्नव॑ । सु॒पेश॑सो॒षे नक्त॒मृषिः॑ । दैव्या॒ होता॑रा॒ सीसे॑न॒ रसः॑ । ति॒स्रस्त्वष्टा॑रम॒ष्टाव॑ष्टौ । वन॒स्पति॒मृषिः॑ । अ॒ग्निं त्रयो॑दश । अ॒श्विना॒ द्वाद॑श॒ त्रयो॑दश । स॒मिधा॒ऽग्निं बद॑रै॒र् बद॑रै॒र् यवै॑र॒श्विना॒ त्विषि॑म॒श्विना॒ न भे॑ष॒जꣳ रू॒पम॒श्विना॑ भी॒मं भाम॑म् ।

(वी॒र्यं - ॑वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॒ - नास॑त्या॒ - सर॑स्वती॒ - मधु॑ - हिर॒ण्यय॑ं - भेष॒जं - ॑वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यजा॑ - ज्य॒पा - न॒मृता॒ः पञ्च॑ च) **(A11)**

2.6.12 अनुवाकं 12 - पशुत्रये प्रयाजयाज्या आप्रियः

TB 2.6.12.1

समिद्धो अग्निरश्विना । तप्तो घर्मो विराट्थ् सुतः । दुहे धेनुः सरस्वती । सोमꣳ शुक्रमिहेन्द्रियम् ॥ तनूपा भिषजा सुते । अश्विनोभा सरस्वती । मद्धा रजाꣳसीन्द्रियम् । इन्द्राय पथिभिर् वहान् ॥ इन्द्रायेन्दुꣳ सरस्वती । नराशꣳसेन नग्नहुः **60**

TB 2.6.12.2

अधातामश्विना मधु । भेषजं भिषजा सुते ॥ आजुह्वाना सरस्वती । इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम् । इडाभिरश्विनाविषम् । समूर्जꣳ सꣳ रयिं दधुः ॥ अश्विना नमुचेः सुतम् । सोमꣳ शुक्रं परिस्रुता । सरस्वती तमाभरत् । बर्हिषेन्द्राय पातवे । **61**

TB 2.6.12.3

कवष्यो न व्यचस्वतीः । अश्विभ्यां न दुरो दिशः । इन्द्रो न रोदसी दुघे । दुहे कामान्थ्-सरस्वती ॥ उषासा नक्तमश्विना । दिवेन्द्रꣳ सायमिन्द्रियैः । सजानाने सुपेशसा । समञ्जाते सरस्वत्या ॥ पातं नो अश्विना दिवा । पाहि नक्तꣳ सरस्वति **62**

TB 2.6.12.4

दैव्या होतारा भिषजा । पातमिन्द्रꣳ सचा सुते ॥ तिस्रस्रेधा सरस्वती । अश्विना भारतीडा । तीव्रं परिस्रुता सोमम् । इन्द्राय सुषवुर्मदम् ॥ अश्विना भेषजं मधु । भेषजं नः सरस्वती । इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम् । रूपꣳ रूपमधुः सुते ( ) ॥ ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः । शशमानः परिस्रुता । कीलालमश्विभ्यां मधु । दुहे धेनुः सरस्वती ॥ गोभिर्न सोममश्विना । मासरेण परिष्कृता । समधाताꣳ सरस्वत्या । स्वाहेन्द्रे सुतं मधु । **63**

(नग्नहुः - पातवे - सरस्व - त्यधुः सुतेऽष्टौ च) **(A12)**

2.6.13 अनुवाकं 13 - पशुत्रये वपादीनां याज्यानुवाक्याः

TB 2.6.13.1

अ॒श्विना॑ ह॒विरिं॑न्द्रि॒यम् । नमु॑चेर्द्वि॒या सर॑स्वती । आ शु॒क्रमा॑सु॒राद्व॒सु । म॒घमिन्द्रा॑य जभ्रिरे ॥ यम॒श्विना॒ सर॑स्वती । ह॒विषेन्द्र॒-मव॑र्द्धयन् । स बि॑भेद ब॒लं (व॒लं) म॒घम् । नमु॑चावासु॒रे सचा॑ । तमिन्द्रं॑ प॒शवः॒ सचा॑ ॥ अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती **64**

TB 2.6.13.2

दधा॑ना अ॒भ्य॑नूषत । ह॒विषा॑ य॒ज्ञिमि॑न्द्रि॒यम् ॥ य इन्द्रं॑ इन्द्रि॒यं द॒धुः । स॒वि॒ता वरु॑णो॒ भगः॑ । स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्प॑तिः । यज॑मानाय सश्चत ॥ स॒वि॒ता वरु॑णो॒ दध॑त् । यज॑मानाय दा॒शुषे॑ । आद॑त्त॒ नमु॑चे॒र्वसु॑ । सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम् । **65**

TB 2.6.13.3

वरु॑णः क्ष॒त्रमि॑न्द्रि॒यम् । भगे॑न सवि॒ता श्रियं॑म् । सु॒त्रामा॒ यशं॑सा॒ बल॑म् । दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत ॥ अश्वि॑ना॒ गोभि॑रिन्द्रि॒यम् । अश्वे॑भिर् वी॒र्यं॑ बल॑म् । ह॒विषेन्द्र॑ꣳ सर॑स्वती । यज॑मान-मवर्द्धयन् ॥ ता नास॑त्या सु॒पेशं॑सा । हिर॑ण्यवर्तनी॒ नरा॑ ( ) । सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती । इन्द्र॒ कर्म॑सु नोऽवत ॥ ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा । सा सु॒दुघा॒ सर॑स्वती । स वृ॑त्र॒हा श॒तक्र॑तुः । इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम् । **66**

(उ॒भा सर॑स्वती॒ - बल॑मिन्द्रि॒यं - नरा॒ षट्च॑) **(A13)**

2.6.14 अनुवाकं 14 - पशुत्रये अनूयाजप्रैषाः

TB 2.6.14.1

दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्वती । सु॒दे॒वमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑ । तेजो॒ न चक्षु॑र॒क्ष्योः । ब॒र्॒हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ ॥ दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑ । भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती । प्रा॒णं न वी॒र्यं॑ न॒सि । द्वारो॑ दधुरिन्द्रि॒यम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ । **67**

TB 2.6.14.2

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑ । भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती । बलं॒ न वाच॑मा॒स्ये॑ । उ॒षाभ्यां॑ दधुरिन्द्रि॒यम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ ॥ दे॒वी जोष्ट्री॑ अ॒श्विना॑ । सु॒त्रामेन्द्रे॒ सर॑स्वती । श्रोत्रं॒ न कर्ण॑यो॒र्यशः॑ । जोष्ट्री॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ । **68**

TB 2.6.14.3

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे॑ । पय॒सेन्द्रꣳ॒ सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भि॒षजा॑ऽवत । शु॒क्रं न ज्योति॒ः स्तन॑यो॒राहु॑ती धत्त इन्द्रि॒यम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ ॥ दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑ । होता॑रा॒विन्द्र॑-म॒श्विना॑ । व॒ष॒ट्कारैः॒ सर॑स्वती । त्विषिं॒ न हृद॑ये म॒तिम् । होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ । **69**

TB 2.6.14.4

दे॒वी-स्ति॒स्र-स्ति॒स्रो दे॒वीः । सर॑स्वत्य॒श्विना॒ भार॒तीडा॑ । शूषं॒ न मद्ध्ये॒ नाभ्या॑म् । इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ ॥ दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑ । त्रि॒व॒रू॒थः सर॑स्वत्या॒ऽश्विभ्या॑मीयते॒ रथः॑ । रेतो॒ न रू॒पम॒मृतं॑ ज॒नित्र॑म् । इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑ । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ । **70**

TB 2.6.14.5

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑ । हिर॑ण्यपर्णो अ॒श्विभ्या॑म् । सर॑स्वत्याः सुपिप्प॒लः । इन्द्रा॑य पच्यते॒ मधु॑ । ओजो॒ न जू॒तिमृ॑ष॒भो न भामम् । वन॒स्पति॑र्नो॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑ । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑ ॥ दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनाम् । अ॒द्ध्वरे स्ती॒र्णम॒श्विभ्या॑म् । ऊर्ण॑म्रदाः॒ सर॑स्वत्याः **71**

TB 2.6.14.6.

स्योनमिन्द्र ते सदः । ईशायै मन्युꣳ राजानं बर्हिषा दधुरिन्द्रियम् । वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज ॥ देवो अग्निः स्विष्टकृत् । देवान्.यक्षद्-यथायथम् । होतारा-विन्द्रमश्विनौ । वाचा वाचꣳ सरस्वतीम् । अग्निꣳ सोमꣳ स्विष्टकृत् । स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामा सविता वरुणो भिषक् । इष्टो देवो वनस्पतिः ( ) । स्विष्टा देवा आज्यपाः । इष्टो अग्निरग्निनौ । होता होत्रे स्विष्टकृत् । यशो न दधदिन्द्रियम् । ऊर्जमपचितिꣳ स्वधाम् । वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज । **72**

special korvai

(देवं बर्हिर् देवीर् द्वारो देवी उषासावश्विना देवी जोष्ट्र देवी ऊर्जाहूती देवा देवानां भिषजा वषट्कारैर् देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः सरस्वती देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनां देवोअग्निः स्विष्टकृद् देवान्) ।

special korvai

(समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्याश्विना सर्वं वियन्तु । द्वारस्तिस्रः संर्व वियन्तु । अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम् । नक्तंपूर्वः सरस्वति । अन्यत्र सरस्वति । भिषक् पूर्वं दुह इन्द्रियं । अन्यत्र दधुरिन्द्रियम् । सौत्रामण्याꣳ सुतासुती । अञ्जन्त्ययं यजमानः)

(द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज - जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज -होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजे - न्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज - सरस्वत्या - वनस्पतिः षट्) **(A14)**

2.6.15 अनुवाकं 15 - सूक्तवाकप्रैषः

TB 2.6.15.1

अग्निमद्य होतारमवृणीत । अयꣳ सुतासुती यजमानः । पचन् पक्तीः । पचन् पुरोडाशान् । गृह्णन् ग्रहान् । बद्धन्नश्विभ्यां छागꣳ सरस्वत्या इन्द्राय । बद्धन्थ् सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्विभ्याम् । बद्धन्निन्द्रायर्षभ-मश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै । सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत् । अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय **73**

TB 2.6.15.2

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याम् । इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै । अक्षꣳस्तान्मेदस्तः प्रति पचताऽग्रभीषुः । अवीवृधन्त ग्रहैः । अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा । सोमान्थ्-सुराम्णः । उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्न् । अवीवृधन् ताङ्गूषैः । त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणां नपादवृणीत । अयꣳ सुतासुती यजमानः ( ) । बहुभ्य आसंगतेभ्यः । एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति । ता या देवा देवदानान्यदुः । तान्यस्मा आ च शास्व । आ च गुरस्व । इषितश्च होतरसि भद्रवाच्यायै प्रेषितो मानुषः । सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि । **74**

(इन्द्राय - यजमानः सप्त च) **(A15)**

2.6.16 अनुवाकं 16 - पितृयज्ञ्याज्यानुवाक्याः

TB 2.6.16.1

"उशन्तस्त्वा हवामह14", "आ नो अग्ने सुकेतुना15" । "त्वꣳ सोम महे भगं16","त्वꣳ सोम प्रचिकितो मनीषा17" । "त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे18", "त्वꣳ सोम पितृभिः समविदानः19" । "बर्हिषदः पितर20", "आऽहं पितॄन्21" । "उपहूताः पितरो22", "ऽग्निष्वात्ताः पितरः23" ॥ अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे । नराशꣳसे सोमपीथं य आशुः । ते नो अवन्तः सुहवा भवन्तु । शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः **75**

TB 2.6.16.2

अꣳहोमुचः पितरः सोम्यासः । परेऽवरेऽमृतासो भवन्तः । अधिब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान् ॥ वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः करम्भम् । उदीराणा अवरे परे च । अग्निष्वात्ता ऋतुभिः समविदानाः । इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम् ॥ "यदग्ने कव्यवाहन24, "त्वमग्न ईडितो जातवेदः25" । "मातलीकव्यैः26" ॥ ये तातृपुर्देवत्रा जेहमानाः ( ) । होत्रावृधः स्तोमतष्टासो अर्कैः । आऽग्ने

याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ् । सत्यैः कव्यैः पितृभिर्-घर्मसद्भिः ॥ हव्यवाहमजरं पुरुप्रियम् । अग्निं घृतेन हविषा सपर्यन्न् । उपासदं कव्यवाहं पितॄणाम् । स नः प्रजां वीरवतीꣳ समृण्वतु । **76**

(अनग्निष्वात्ता - जेहमानाः सप्त च) **(A16)**

2.6.17 अनुवाकं 17 - ऐन्द्रो पशौ एकादश प्रयाजाः

TB 2.6.17.1

होता यक्षदिडस्पदे । समिधानं महद्यशः । सुषमिद्धं वरेण्यम् । अग्निमिन्द्रं वयोधसम् । गायत्रीं छन्द इन्द्रियम् । त्र्यविं गां वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षच्छुचिव्रतम् । तनूनपातमुद्भिदम् । यं गर्भमदितिर्दधे **77**

TB 2.6.17.2

शुचिमिन्द्रं वयोधसम् । उष्णिहं छन्द इन्द्रियम् । दित्यवाहं गां वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षदीडेन्यम् । ईडितं वृत्रहन्तमम् । इडाभिरीड्यꣳ सहः । सोममिन्द्रं वयोधसम् । अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियम् । त्रिवथ्सं गां वयो दधत् **78**

TB 2.6.17.3

वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षथ् सुबर्हिषदम् । पूषण्वन्त-ममर्त्यम् । सीदन्तं बर्हिषि प्रिये । अमृतेन्द्रं वयोधसम् । बृहतीं छन्द इन्द्रियम् । पञ्चाविं गां वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षद् व्यचस्वतीः । सुप्रायणा ऋतावृधः **79**

TB 2.6.17.4

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः । ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम् । पङ्क्तिं छन्द इहेन्द्रियम् । तुर्यवाहं गां वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षथ्-सुपेशसे । सुशिल्पे बृहती उभे । नक्तोषासा न

दर्.शते । विश्वमिन्द्रं वयोधसम् । त्रिष्टुभं छन्द इन्द्रियम् **80**

TB 2.6.17.5

पष्ठवाहं गां वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत् प्रचेतसा । देवानामुत्तमं यशः । होतारा दैव्या कवी । सयुजेन्द्रं वयोधसम् । जगतीं छन्द इहेन्द्रियम् । अनड्वाहं गां वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षत् पेशस्वतीः **81**

TB 2.6.17.6.

तिस्रो देवीर्.हिरण्ययीः । भारतीर्-बृहतीर्महीः । पतिमिन्द्रं वयोधसम् । विराजं छन्द इहेन्द्रियम् । धेनुं गां न वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षथ् सुरेतसम् । त्वष्टारं पुष्टिवर्द्धनम् । रूपाणि बिभ्रतं पृथक् । पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम् **82**

TB 2.6.17.7

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम् । उक्षाणं गां न वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ होता यक्षच्छतक्रतुम् । हिरण्यपर्ण-मुक्थिनम् । रशनां बिभ्रतं वशिम् । भगमिन्द्रं वयोधसम् । ककुभं छन्द इहेन्द्रियम् । वशां वेहतं गां न वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज ( ) ॥ होता यक्षथ्-स्वाहाकृतीः । अग्निं गृहपतिं पृथक् । वरुणं भेषजं कविम् । क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम् । अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम् । बृहदृषभं गां वयो दधत् । वेत्वाज्यस्य होतर्यज । **83**

special korvai

इडस्पदेऽग्निं गायत्रीं त्र्यविम् । शुचिव्रतꣳ शुचिमुष्णिहं दित्यवाहम् । ईडेन्यꣳ सोम-मनुष्टुभं त्रिवथ्सम् । सुबर्.हिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम् । व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्राह्मणः पाङ्क्तिमिह तुर्यवाहम् । सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम् । प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानड्वाहम् । पेशस्वतीस्तिस्रो भारतीः पतिं विराजमिह धेनुं न । सुरेतसं त्वष्टारं पुष्टिं द्विपदमिहोक्षाणं न ।

श॒तक्र॑तुं॒ भग॒मिन्द्रं॑ क॒कुभ॑मि॒ह व॒शां ॅवे॒हतं॒ गां न । स्वाहा॑कृतीः क्ष॒त्रमति॑च्छन्दसं बृ॒हदृ॑ष॒भं गां ॅवयः॑ । इ॒न्द्रि॒यमुषि॑वसु॒नव॑द॒शेहे॑न्द्रिय॒मष्ट॑ नव दश॒ गां न वयो॒ दध॒थ् सर्व॑वेतु ।
(द॒धे - दध॑द् - ऋता॒वृध॑ - इन्द्रि॒यं - पेश॑स्वतीर् - वयो॒धसं॒ - ॅवेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ स॒प्त च॑) **(A17)**

2.6.18 अनुवाकं 18 - ऐन्द्रो पशौ प्रयाजयाज्याः

TB 2.6.18.1

समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑ । सुष॑मिद्धो॒ वरे॑ण्यः । गा॒य॒त्री छन्द॑ इन्द्रि॒यम् । त्र्यवि॒र्गौर्वयो॑ दधुः ॥ तनू॒नपा॒-च्छुचि॑व्रतः । त॒नू॒नपाच्च॒ (त॒नू॒पाच्च) सर॑स्वती । उ॒ष्णिक्छन्द॑ इन्द्रि॒यम् । दि॒त्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः ॥ इडा॑भिर॒ग्निरीड्यः॑ । सोमो॑ दे॒वो अम॑र्त्यः **84**

TB 2.6.18.2

अ॒नु॒ष्टुप्छन्द॑ इन्द्रि॒यम् । त्रि॒व॒थ्सो गौर्वयो॑ दधुः ॥ सु॒ब॒र्.हिर॒ग्निः पू॑ष॒ण्वान् । स्ती॒र्ण-ब॑र्.हि॒रम॑र्त्यः । बृ॒ह॒ती छन्द॑ इन्द्रि॒यम् । पञ्चा॑वि॒र् गौर्वयो॑ दधुः ॥ दुरो॑ दे॒वीर्दिशो॑ म॒हीः । ब्र॒ह्मा दे॒वो बृह॒स्पतिः॑ । प॒ङ्क्तिः छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम् । तु॒र्य॒वाड् गौर्वयो॑ दधुः । **85**

TB 2.6.18.3

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा । विश्वे॑ दे॒वा अम॑र्त्याः । त्रि॒ष्टुप् छन्द॑ इन्द्रि॒यम् । प॒ष्ठ॒वाद्गौर्वयो॑ दधुः ॥ दैव्या॑ होतारा भिषजा । इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा । जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम् । अ॒न॒ड्वान्-गौर्वयो॑ दधुः ॥ ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती । भार॑ती म॒रुतो॒ विशः॑ **86**

TB 2.6.18.4

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम् । धे॒नुर्गौर्न वयो॑ दधुः ॥ त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒ अद्भु॑तः । इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्द्ध॑ना । द्वि॒पाच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम् । उ॒क्षा गौर्न वयो॑ दधुः ॥ श॒मि॒ता नो॒ वन॒स्पतिः॑ । स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भग॑म् । क॒कुच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम् । व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुः ( ) ॥ स्वाहा॑ य॒ज्ञं ॅवरु॑णः । सु॒क्ष॒त्रो भे॑ष॒जं

कंरत् । अतिंः छन्दा॒ः छन्दं॑ इन्द्रि॒यम् । बृ॒हद्दं॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः । **87**

(अमं॑र्त्य - स्तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधु॒र् - विशो॑ - व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुश्च॒त्वारिं॑ च) **(A18)**

2.6.19 अनुवाकं 19 - ऐन्द्रो पशौ वपादीनां यज्यानुवाक्याः

TB 2.6.19.1

व॒स॒न्तेन॒र्तुनां॑ दे॒वाः । वसं॑वस्त्रि॒वृतां॑ स्तु॒तम् । र॒थ॒न्त॒रेण॒ तेज॑सा । ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः ॥ ग्री॒ष्मेणं॑ दे॒वा ऋ॒तुनां॑ । रु॒द्राः पं॑चद॒शे स्तु॒तम् । बृ॒ह॒ता यशं॑सा॒ बलं॑म् । ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः ॥ व॒र॒.षाभिं॑र्. ऋ॒तुनां॑ऽऽदि॒त्याः । स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तम् **88**

TB 2.6.19.2

वै॒रू॒पेणं॑ वि॒शौज॑सा । ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः ॥ शा॒र॒देन॒र्तुनां॑ दे॒वाः । ए॒क॒विꣳश ऋ॒भवं॑ः स्तु॒तम् । वै॒रा॒जेनं॑ श्रि॒या श्रियं॑म् । ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः ॥ हे॒म॒न्तेन॒र्तुनां॑ दे॒वाः । म॒रुतं॑स्त्रिण॒वे स्तु॒तम् । बले॑न॒ शक्क॑री॒ः सहं॑ः । ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः ( ) ॥ शै॒शि॒रेण॒र्तुनां॑ दे॒वाः । त्र॒य॒स्त्रिꣳशे॑ ऽमृतꣳ स्तु॒तम् । स॒त्येनं॑ रे॒वतीं॑ः क्ष॒त्रम् । ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः । **89**

special korvai

(व॒स॒न्तेनं॑ ग्री॒ष्मेणं॑ व॒र॒.षाभिं॑ः शार॒देनं॑ हेम॒न्तेनं॑ शैशि॒रेण॒ षट्)

(स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तꣳ - सहो॑ ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुश्च॒त्वारिं॑ च) **(A19)**

2.6.20 अनुवाकं 20 - ऐन्द्रो पशौ अनूयाजानां मैत्रावरिणप्रैषाः

TB 2.6.20.1

दे॒वं ब॒र॒.हिरिन्द्रं॑ वयो॒धसं॑म् । दे॒वं दे॒वमं॑वर्द्धयत् । गा॒य॒त्रिया छन्दं॑सेन्द्रि॒यम् । तेज॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दधं॑त् । व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयं॑स्य वेतु॒ यजं॑ ॥ दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसं॑म् । दे॒वीर्दे॒व-मं॑वर्द्धयन्न् । उ॒ष्णिहा॒

छन्दसेन्द्रियम् । प्राणमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज । **90**

TB 2.6.20.2

देवी देवं वयोधसम् । उषे इन्द्रमवर्द्धताम् । अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम् । वाचमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ देवी जोष्ट्री देवमिन्द्रं वयोधसम् । देवी देवमवर्द्धताम् । बृहत्या छन्दसेन्द्रियम् । श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज । **91**

TB 2.6.20.3

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम् । देवी देवमवर्द्धताम् । पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियम् । शुक्रमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसम् । देवा देवमवर्द्धताम् । त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम् । त्विषिमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज । **92**

TB 2.6.20.4

देवी-स्तिस्र-स्तिस्रो देवीर्वयोधसम् । पतिमिन्द्र-मवर्द्धयन्न् । जगत्या छन्दसेन्द्रियम् । बलमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज ॥ देवो नराशꣳसो देवमिन्द्रं वयोधसम् । देवो देवमवर्द्धयत् । विराजा छन्दसेन्द्रियम् । रेत इन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज । **93**

TB 2.6.20.5

देवो वनस्पतिर्-देवमिन्द्रं वयोधसम् । देवो देवमवर्द्धयत् । द्विपदा छन्दसेन्द्रियम् । भगमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसम् । देवो (देवं) देवमवर्द्धयत् । ककुभा छन्दसेन्द्रियम् । यश इन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ( ) ॥ देवो अग्निः स्विष्टकृद्-देवमिन्द्रं वयोधसम् । देवो देवमवर्द्धयत् । अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम् । क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत् । वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज । **94**

special korvai

(दे॒वं ब॒र्॒हिर् गा॑यत्रि॒या तेजः॑ । दे॒वीर्द्वार॑ उ॒ष्णिहा॑ प्रा॒णम् । दे॒वी दे॒वमु॒षे अ॑नु॒ष्टुभा॒ वाच॑म् । दे॒वी जोष्ट्री॑ बृह॒त्या श्रोत्र॑म् । दे॒वी ऊ॒र्जाहू॑ती प॒ङ्क्त्या शु॒क्रम् । दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा त्रि॒ष्टुभा॒ त्विषि॑म् । दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः पति॑ं जग॑त्या॒ बल॑म् । दे॒वो नरा॒शꣳसो॑ वि॒राजा॒ रेतः॑ । दे॒वो वन॒स्पति॑र् द्वि॒पदा॒ भग॑म् । दे॒वं ब॒र्॒हिर् वारि॑तीनां क॒कुभा॒ यशः॑ । दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृदति॑च्छन्दसा क्ष॒त्रम् । वे॒तु वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर् वीता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वे॑तु । अ॒व॒र्द्ध॒य॒द॒व॒र्द्ध॒यꣳ श्च॒तुर॑वर्द्धता॒मेको॑ ऽवर्द्धयꣳ श्च॒तुर॑वर्द्धयत् ।)

(वि॒य॒न्तु॒ यज॑ - वीता॒ँयज॑-वीता॒ँयज॑-वेतु॒ यज॑-वेतु॒ यज॒ पञ्च॑ च) **(A20)**

PrapAtaka Korvai with starting words of 1 to 20 anuvAkams :-

(स्वा॒द्वीं त्वा॒ - सोमः॒ - सुरा॑वन्तꣳ - सीसे॑न - मि॒त्रो॑ऽसि॒ - यद् दे॑वा॒ - होता॑ यक्षथ् स॒मिधेन्द्रꣳ - समि॑द्ध॒ इन्द्र॒ - आच॑र्॒षणि॒प्रा - दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्रꣳ॑ सुदे॒वꣳ - होता॑ यक्षथ् स॒मिधा॒ऽग्निꣳ - समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना॒ - ऽश्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यं - दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्व - त्या॒ग्निम॒ - द्योशन्तो॒ - होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे - समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑ - वस॒न्तेन॑ - दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्रं॑ वयो॒धसं॑ विꣳश॒तिः)

korvai with starting words of 1, 11, 21 series of daSinis :-

(स्वा॒द्वीं त्वाऽ - मी॑ मदन्त पि॒तरः॒ - साम्रा॑ज्याय - पू॒तं प॒वित्रे॑ण॒ वाज्य॑ - मु॒षासा॒नक्ता॒ - बद॑रै॒ - रधा॑तामश्विना॑ - दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑ - पष्ठ॒वाहं॒ गां - दे॒वी दे॒वं वयो॒धसं॒ चतु॑र्नवतिः)

first and last word 2nd aShTakam 6th prapAtakam :-

(स्वा॒द्वीन्त्वा॑ - वेतु॒ यज॑)

॥ हरिः॑ ॐ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः ॥

Appendix (of Expansions) ट्.भ्.2.6.3.4 "अग्न॒ आयूꣳषि पव॒से 3","ऽग्ने॒ पव॑स्व4" अग्न॒ आयूꣳषि पवस॒ आ सु॒वोर्ज॒मिषं॑ च नः । आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुनां॑ ॥ 3
अग्ने॒ पव॑स्व॒ स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्यं॑ । दध॒त् पोषꣳ॑ र॒यिं मयि॑ ॥ 4 (Appearing in T.S.1.3.14.8) ट्.भ्.2.6.3.4 "पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑5" "पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः6" पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑ । प॒वित्रे॑ण॒ विच॑र्.षणिः । यः पोता॒ स पु॑नातु मा ॥ 5
पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः । पु॒नन्तु॒ मन॑ वो धि॒या । पु॒नन्तु॒ विश्व॑ आ॒यवः॑ ॥ 6 (Both appearing in T.B.1.4.8.1)
ट्.भ्.2.6.3.4 "जात॑वेदः प॒वित्र॑व॒द्7" "यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑8" जात॑वेदः प॒वित्र॑वत् । प॒वित्रे॑ण पुनाहि मा । शु॒क्रेण॑ देव॒ दीद्य॑त् । अग्ने॒ क्रत्वा॒ क्रतूꣳरनु॑ ॥ 7 यत्ते॑ प॒वित्र॑-म॒र्चिषि॑ । अग्ने॒ वित॑तमन्त॒रा । ब्रह्म॒ तेन॑ पुनीमहे ॥ 8 (Both appearing in T.B.1.4.8.2)
ट्.भ्.2.6.3.4 "उ॒भाभ्यां॑ देव सवितर्9" "वैश्वदे॒वी पु॑न॒ती10" उ॒भाभ्यां॑ देव सवितः । प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च । इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे ॥ 9
वै॒श्व॒दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त् । यस्यै॑ ब॒ह्वी-स्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः । तया॒ मद॑न्तः सध॒माद्ये॑षु । व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम् ॥ 10 (Both appearing in T.B.1.4.8.2) ट्.भ्.2.6.9.1 "आच॑र्.षणि॒प्रा11" आच॑र्.षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम् । राजा॑ कृष्टी॒नां पु॑रुहू॒त इन्द्रः॑ । स्तु॒तः श्र॑व॒स्यन्नव॒सोप॑म॒द्रिक् । यु॒क्त्वा हरी॒ वृष॒णा ऽऽया॑ह्य॒र्वाङ् ॥ 11 (Appearing in T.B.2.4.3.11) ट्.भ्.2.6.9.1 "वि॒वेष॒ यन्मा॑12" वि॒वेष॒ यन्मा॑ धि॒षणा॑ ज॒जान॒ स्तवै॑ पु॒रा पार्या॒दिन्द्र॒ मह्नः॑ । अꣳह॑सो॒ यत्र॑ पी॒पर॒द्यथा॑ नो ना॒वेव॒ यान्त॑ मु॒भये॑ हवन्ते ॥ 12 (Appearing in T.S.1.6.12.3) ट्.भ्.2.6.9.1 "तꣳ स॒ध्रीचीः॑13" तꣳ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॒ वृष्णि॑यानि । पौꣳस्या॑नि नि॒युतः॑ सश्चु॒रिन्द्र॑म् । स॒मु॒द्रं न सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः । उ॒रु॒व्यच॑स॒गिरः॒ आवि॑शन्ति ॥ 13 (Appearing in T.B.2.4.5.2) ट्.भ्.2.6.16.1 "उ॒शन्त॑स्त्वा हवामह॒14" उ॒शन्त॑स्त्वा हवामह उ॒शन्तः॒ समि॑धीमहि । उ॒शन्नु॑श॒त आ व॑ह पि॒तॄन् ह॒विषे॒ अत्त॑वे ॥ 14 (Appearing in T.S. 2.6.12.1) ट्.भ्.2.6.16.1 "आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑15""त्वꣳ सो॑म म॒हे भगं॒16" आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑ । र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम् । मा॒र्डी॒कं धे॑हि जी॒वसे॑ ॥ 15

त्वꣳ सोम॑ म॒हे भग॑म् । त्वं ँयून॑ ऋताय॒ते । दक्षं॑ दधासि जी॒वसे॑ ॥ 16 (Both appearing in T.B.2.4.5.3) ट्.भ्.2.6.16.1 "त्वꣳ सोम॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा17", "त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒18" त्वꣳ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा त्वꣳ रजि॑ष्ठ॒मनु॑ नेषि॒ पन्था॑म् । तव॒ प्रणी॑ती पि॒तरो॑ न इन्दो दे॒वेषु॒ रत्न॑म भजन्त॒ धीराः॑ ॥ 17

त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ कर्मा॑णि च॒क्रुः प॑वमान॒ धीराः॑ । व॒न्वन्नवा॑तः परि॒धीꣳ रपो॑र्णु वी॒रेभि॒रश्वै॑र्म॒घवा॑ भवा नः ॥ 18 (Both appearing in T.S.2.6.12.1) ट्.भ्.2.6.16.1 "त्वꣳ सोम॑ पि॒तृभिः॑ सम्ँविदा॒नः19" त्वꣳ सो॑म पि॒तृभिः॑ सँविदा॒नोऽनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आ त॑तन्थ । तस्मै॑ त इन्दो ह॒विषा॑ विधेम व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णां ॥ 19 (Appearing in T.S.2.6.12.2) ट्.भ्.2.6.16.1 "बर्.हि॑षदः पितर॒20", "आऽहं पि॒तॄन॒21", "उप॑हूताः पि॒तरो22" बर्.हि॑षदः पितर ऊ॒त्य॑र्वागि॒मा वो॑ ह॒व्या च॑कृमा जु॒षध्व॑म् । त आ ग॒ताऽव॑सा॒ शं त॑मे॒नाथा॒स्मभ्य॒ꣳ शं ँयोर॑र॒पो द॑धात ॥ 20 (Appearing in T.S.2.6.12.2)

आऽहं पि॒तॄन्थ्सु॑वि॒दत्रा॑ꣳ अवित्सि॒ नपा॑तं च वि॒क्रम॑णं च॒ विष्णोः॑ । ब॒र्.हि॒षदो॒ ये स्व॒धया॑ सु॒तस्य॒ भज॑न्त पि॒त्वस्त इ॒हाऽऽग॑मिष्ठाः ॥ 21 (Appearing in T.S.2.6.12.3) उप॑हूताः पि॒तरः॑ सो॒म्यासो॑ बर्.हि॒ष्ये॑षु नि॒धिषु॑ प्रि॒येषु॑ । त आ ग॑मन्तु त इ॒ह श्रु॑व॒न्त्वधि॑ ब्रुवन्तु॒ ते अ॑वन्त्व॒स्मान् ॥ 22 (Appearing in T.S.2.6.12.3)

ट्.भ्.2.6.16.1 "ऽग्नि॑ष्वात्ताः पितरः23" अग्नि॑ष्वात्ताः पितर॒ एह ग॑च्छत॒ सदः॑ सदः सदत सुप्रणीतयः । अ॒त्ता ह॒वीꣳषि॒ प्रय॑तानि ब॒र्.हिष्यथा॑ र॒यिꣳ सर्व॑वीरं दधातन ॥ 23 (Appearing in T.S.2.6.12.2) ट्.भ्.2.6.16.2 "यद॑ग्ने कव्यवाहन॒24, "त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवेदः25", "मात॑लीकु॒व्यैः26" यद॑ग्ने कव्यवाहन पि॒तॄन् यक्ष्यृ॑ता॒वृधः॑ । प्र च॑ ह॒व्यानि॑ वक्ष्यसि दे॒वेभ्य॑श्च पि॒तृभ्य॒ आ ॥ 24] त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवे॒दोऽवा॑ड्ढ॒व्यानि॑ सुर॒भीणि॑ कृ॒त्वा । प्रादाः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धया॒ ते अ॑क्षन्न॒द्धि त्वं दे॑व॒ प्रय॑ता ह॒वीꣳषि॑ । 25 मात॑ली कु॒व्यैर्य॒मो अङ्गि॑रोभि॒ र्बृह॒स्पति॒र् ऋक्व॑भि र्वा॑वृधा॒नः । या॑ꣳश्च॑ दे॒वा वा॑वृ॒धुर्ये च॑ दे॒वान्थ् स्वाहा॒ऽन्ये स्व॒धया॒ऽन्ये म॑दन्ति ॥ 26 (ThE abOvE 3 appearing in T.S.2.6.12.5) =

2.7 द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः - सवा एकाहविशेषाः

2.7.1 अनुवाकं 1 - बृहस्पतिसवः

TB 2.7.1.1

त्रिवृथ्-स्तोमो भवति । ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत् । ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे ॥ अग्निष्टोमः सोमो भवति । ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः । ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे ॥ रथंतरꣳ साम भवति । ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम् । ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे ॥ परिस्रजी होता भवति **1**

TB 2.7.1.2

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः । एतद् वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम् । रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे ॥ बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति । स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत् । तमाऽहरत् । तेनायजत । ततो वै स देवानां पुरोधा-मगच्छत् । यः पुरोधाकामः स्यात् । स बृहस्पतिसवेन यजेत **2**

TB 2.7.1.3

पुरोधामेव गच्छति ॥ तस्य प्रातस्सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु । एकादश दक्षिणा नीयन्ते । एकादश माध्यंदिने सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु । एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु । त्रयस्त्रिꣳशथ्-संपद्यन्ते । त्रयस्त्रिꣳशद् वै देवताः । देवता एवावरुन्धे ॥ अश्वश्चतुस्त्रिꣳशः । प्राजापत्यो वा अश्वः **3**

TB 2.7.1.4

प्रजापति-श्चतुस्त्रिꣳशो देवतानां । यावतीरेव देवताः । ता एवावरुन्धे ॥ कृष्णाजिने ऽभिषिञ्चति । ब्रह्मणो वा एतद्-रूपम् । यत् कृष्णाजिनम् । ब्रह्मवर्चसेनैवैनꣳ समर्द्धयति ॥ आज्येनाभिषिञ्चति । तेजो वा आज्यम् । तेज एवास्मिन् दधाति ( ) । **4**

(होता॑ भवति - यजेत॒ - वा अश्वो॑ - दधाति) **(A1)**

2.7.2 अनुवाकं 2 - वैश्यसवः

TB 2.7.2.1

यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति । अ॒ग्निमु॑खा॒ ह्यृद्धिः॑ ॥ अथ॒ यत् पौ॒ष्णः । पुष्टि॒र्वै पू॒षा । पुष्टि॒र्-वैश्य॑स्य । पुष्टि॑मे॒वाव॑रुन्धे ॥ प्र॒स॒वाय॑ सावि॒त्रः ॥ अथ॒ यत् त्वा॒ष्ट्रः । त्वष्टा॒ हि रू॒पाणि॑ विकु॒रोति॑ ॥ नि॒र्व॒रु॒ण॒त्वाय॑ वारु॒णः **5**

TB 2.7.2.2

अथो॒ य ए॒व कश्च॒ सन्थ्सू॒यते॑ । स हि वा॑रु॒णः ॥ अथ॒ यद् वै॑श्वदे॒वः । वै॒श्व॒दे॒वो हि वैश्य॑ः ॥ अथ॒ यन् मा॑रु॒तः । मा॒रु॒तो हि वैश्य॑ः ॥ स॒प्तैतानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति । स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुत॑ः ॥ पृश्नि॑ः पष्ठौ॒ही मा॑रु॒त्याल॑भ्यते । विड्वै म॒रुत॑ः ( ) ॥ विश॑ ए॒वैतन्-म॑द्ध्य॒तो॑ऽभिषि॑च्यते । तस्मा॒द् वा ए॒ष वि॒शः प्रि॒यः । वि॒शो हि म॑द्ध्य॒तो॑ऽभिषि॒च्यते॑ ॥ ऋ॒ष॒भ॒चर्मे॑ऽद्ध्य॒भिषि॑ञ्चति । स हि प्र॑जनयि॒ता ॥ द॒द्धाऽभिषि॑ञ्चति । ऊग्वा अ॒न्नाद्यं॒ दधि॑ । ऊ॒र्जैवैन॑-म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्द्धयति । **6**

(वा॒रु॒णो - विड्वै म॒रुतो॒ऽष्टौ च॑) **(A2)**

2.7.3 अनुवाकं 3 - ब्राह्मणसवः

TB 2.7.3.1

यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति । आ॒ग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः ॥ अथ॒ यथ् सौ॒म्यः । सौ॒म्यो हि ब्रा॑ह्म॒णः ॥ प्र॒स॒वायै॒व सा॑वि॒त्रः ॥ अथ॒ यद् बा॑र्.हस्प॒त्यः । ए॒तद्वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीय॑म् ॥ अथ॒ यद॑ग्नीषो॒मीय॑ः । आ॒ग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः । तौ य॒दा स॒गंच्छे॑ते **7**

TB 2.7.3.2

अथ॑ वी॒र्या॑वत्तरो भवति ॥ अथ॒ यथ् सा॑रस्व॒तः । ए॒तद्धि प्र॒त्यक्षं॑ ब्राह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीय॑म् ॥ नि॒र्व॒रु॒ण॒त्वायै॒व वा॑रु॒णः । अथो॒ य ए॒व कश्च॒ सन्थ्सू॒यते॑ । स हि वा॑रु॒णः ॥ अथ॒ यद् द्या॑वापृथि॒व्यः॑ । इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्र॒मुद॑यच्छत् । तं द्यावा॑पृथि॒वी नान्व॑मन्येताम् । तमे॒तेनै॒व भा॑ग॒धेये॒ना-न्व॑मन्येताम् **8**

TB 2.7.3.3

वज्र॑स्य॒ वा ए॒षोऽनुमा॒नाय॑ । अनु॑मतवज्रः सूयाता॒ इति॑ ॥ अ॒ष्टावे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति । अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री । गा॒य॒त्री ब्र॑ह्मवर्च॒सम् । गा॒य॒त्रि॒यैव ब्र॑ह्मवर्च॒समव॑रुन्धे ॥ हिर॑ण्येन घृ॒तमुत् पु॑नाति । तेज॑स ए॒व रु॒चे ॥ कृ॒ष्णा॒जि॒नेऽभिषि॑ञ्चति । ब्रह्म॑णो॒ वा ए॒तद्रू॑ख्सा॒मयो॑ रू॒पम् ( ) । यत् कृ॑ष्णाजि॒नम् । ब्रह्म॑न्ने॒वैन॑-मृख्सा॒मयो॒-रद्भ्य॒भिषि॑ञ्चति ॥ घृ॒तेना॒-भिषि॑ञ्चति । तथा॑ वी॒र्या॑वत्तरो भवति । **9**

(स॒गंच्छे॑ते - भाग॒धेये॒नान्व॑मन्येताꣳ- रू॒पं च॒त्वारि॑ च) **(A3)**

2.7.4 अनुवाकं 4 - सोमसवः

TB 2.7.4.1

न वै सोमे॑न॒ सोम॑स्य स॒वोऽस्ति॑ । ह॒तो ह्ये॑षः । अ॒भिषु॑तो॒ ह्ये॑षः । न हि ह॒तः सू॒यते॑ । सौ॒मीꣳ सू॒तव॑शा॒माल॑भते । सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः । रेत॑ ए॒व तद्-द॑धाति ॥ सौ॒म्यर्चा ऽभिषि॑ञ्चति । रे॒तो॒धा ह्ये॑षा । रेत॒ः सोम॑ः ( ) । रेत॑ ए॒वास्मि॑न् दधाति ॥ यत् किञ्च राज॒सूय॑मृ॒ते सोम॑म् । तथ् सर्वं॑ भवति ॥ अषा॑ढं॒ युथ्सु पृत॑नासु॒ पप्रि॑म् । सु॒व॒र॒.षाम॒फ्स्वां॒ वृ॒जन॑स्य गो॒पाम् । भ॒रे॒षु॒जाꣳ सु॑क्षि॒तिꣳ सु॒श्रव॑सम् । जय॑न्तं॒ त्वामनु॑ मदेम सोम । **10**

(रेत॒ः सोम॑ः स॒प्त च॑) **(A4)**

2.7.5 अनुवाकं 5 - पृथिसवः

TB 2.7.5.1

यो वै सोमेन सूयते । स देवसवः । यः पशुना सूयते । स देवसवः । य इष्ट्या सूयते । स मनुष्यसवः । एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन् । ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत । यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति । तासाꣳ सर्वासाꣳ सूयते **11**

TB 2.7.5.2

य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ॥ नाराशꣳस्यर्चा ऽभिषिञ्चति । मनुष्या वै नराशꣳसः । निह्नुत्य वावैतत् । अथाभिषिञ्चति ॥ यत् किञ्च राजसूय-मनुत्तरवेदीकम् । तथ् सर्वं भवति ॥ ये मे पञ्चाशतं ददुः । अश्वानाꣳ सधस्तुतिः ( ) । द्युमदग्ने महि श्रवः । बृहत् कृधि मघोनाम् । नृवदमृत नृणाम् । **12**

(सूयते - सधस्तुतिस्त्रीणि च) **(A5)**

2.7.6 अनुवाकं 6 - गोसवः

TB 2.7.6.1

एष गोसवः । षड्विꣳश उक्थ्यो बृहथ् सामा । पवमाने कण्वरथन्तरं भवति ॥ यो वै वाजपेयः । स सम्राट्थ्सवः । यो राजसूयः । स वरुणसवः । प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी । स्वाराज्यं गौरेव ॥ गौरिव भवति **13**

TB 2.7.6.2

य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ॥ उभे बृहद्-रथन्तरे भवतः । तद्धि स्वाराज्यम् ॥ अयुतं दक्षिणाः । तद्धि स्वाराज्यम् ॥ प्रतिधुषा ऽभिषिञ्चति । तद्धि स्वाराज्यम् ॥ अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति । इयं वाव रथन्तरम् **14**

TB 2.7.6.3

असौ बृहत् । अनयोरेवैन-मनन्तर्हित-मभिषिञ्चति ॥ पशुस्तोमो वा एषः । तेन गोसवः । षड्विꣳशः सर्वः ॥ रेवज्जातः सहसा वृद्धः । क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः । महान् महित्वे तस्तभानः । क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि । प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चा-मीत्याह ( ) ॥ स्वाराज्य-मेवैनं गमयति । **15**

(इव भवति - रथन्तर - माहैकं च) **(A6)**

2.7.7 अनुवाकं 7 - ओदनसवमन्त्राः

TB 2.7.7.1

सिꣳहे व्याघ्र उत या पृदाकौ । त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या । इन्द्रꣳया देवी सुभगा जजान । सा न आगन् वर्चसा सम्विदाना ॥ या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम् । अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ । इन्द्रꣳया देवी सुभगा जजान । सा न आगन् वर्चसा सम्विदाना ॥ या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये । त्विषि-रश्वेषु पुरुषेषु गोषु **16**

TB 2.7.7.2

इन्द्रꣳया देवी सुभगा जजान । सा न आगन् वर्चसा सम्विदाना ॥ रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे । वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । इन्द्रꣳया देवी सुभगा जजान । सा न आगन् वर्चसा सम्विदाना ॥ राडसि विराडसि । सम्राडसि स्वराडसि ॥ इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तꣳ श्रीणामि । इन्द्राय त्वौजस्वत ओजसवन्तꣳ श्रीणामि **17**

TB 2.7.7.3

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तꣳ श्रीणामि । इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तꣳ श्रीणामि ॥ तेजोऽसि । तत् ते प्रयच्छामि । तेजस्वदस्तु मे मुखम् । तेजस्वच्छिरो अस्तु मे । तेजस्वान्

वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ् । तेज॑सा॒ संपि॑पृग्धि मा ॥ ओजो॑ऽसि । तत् ते॒ प्रय॑च्छामि **18**

TB 2.7.7.4

ओज॑स्वदस्तु मे॒ मुखं॑म् । ओज॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे । ओज॑स्वान्. वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ् । ओज॑सा॒ संपि॑पृग्धि मा ॥ पयो॑ऽसि । तत्ते॒ प्रय॑च्छामि । पय॑स्वदस्तु मे॒ मुखं॑म् । पय॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे । पय॑स्वान्. वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ् । पय॑सा॒ संपि॑पृग्धि मा । **19**

TB 2.7.7.5

आयु॑रसि । तत् ते॒ प्रय॑च्छामि । आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुखं॑म् । आयु॑ष्म॒च्छिरो॑ अस्तु मे । आयु॑ष्मान्. वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ् । आयु॑षा॒ संपि॑पृग्धि मा ॥ इ॒मम॑ग्न॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से कृधि । प्रि॒यꣳ रेतो॑ वरुण सोम राजन् । मा॒तेवा॑स्मा अदिते॒ शर्म॑ यच्छ । विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथा॑ ऽस॑त् । **20**

TB 2.7.7.6

आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि । स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॒मायु॑रसि ॥ यतो॒ वातो॒ मनो॑ जवाः । यतः॒ क्षर॑न्ति॒ सिन्ध॑वः । तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा । अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा ॥ स॒मु॒द्र इ॑वासि ग॒ह्वनां॑ । सोम॑ इवा॒स्यदा॑भ्यः । अ॒ग्निरि॑व वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ् । सूर्य॑ इव॒ ज्योति॑षा वि॒भूः । **21**

TB 2.7.7.7

अ॒पां ँयो द्रव॑णे॒ रसः॑ । तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑ । तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साय॑ गृह्णामि । अ॒पां ँय ऊ॒र्मौ रसः॑ । तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑ । ओज॑से वी॒र्या॑य गृह्णामि । अ॒पां ँयो म॑द्ध्य॒तो रसः॑ । तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑ । पुष्ट्यै॑ प्र॒जन॑नाय गृह्णामि । अ॒पां ँयो य॒ज्ञियो॒ रसः॑ ( ) । तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑ । आयु॑षे दीर्घायु॒त्वाय॑ गृह्णामि । **22**

(गोष् - वोज॑स्वन्तꣳ श्रीणा॒ - म्योजो॑ऽसि॒ तत्ते॒ प्रय॑च्छामि॒ - पय॑सा॒ संपि॑पृग्धि॒ मा-सं॑द् - वि॒भूर् -

य॒ज्ञियो॒ रसो॒ द्वे च॑) **(A7)**

2.7.8 अनुवाकं 8 - ओदनसवगता स्थारोहणमन्त्राः

TB 2.7.8.1

अ॒भिप्रेहि॑ वी॒रय॑स्व । उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा ॥ आति॑ष्ठ मित्र॒वर्द्ध॑नः । तुभ्यं॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन् ॥ "अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावभि॑त॒27" "आति॑ष्ठ वृत्रह॒न्-रथ॑म्28" ॥ आ॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॒ विश्वे॑ अभूषन् । श्रियं॒ वसा॑नश्चरति॒ स्वरो॑चाः । म॒हत्-तद॒स्यासु॑रस्य॒ नाम॑ । आ वि॒श्वरू॑पो अ॒मृता॑नि तस्थौ ॥ अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॒ बृह॒स्पतिः॑ **23**

TB 2.7.8.2

अनु॒ सोमो॒ अन्व॒ग्निरा॑वीत् । अनु॑ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा अ॑वन्तु । अनु॑ स॒प्त राजा॑नो॒ य उ॒ताभिषि॑क्ताः ॥ अनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम् । अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी वि॒श्वश॑भूं । सूर्यो॒ अहो॑भि॒रनु॑ त्वाऽवतु । च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रै॒रनु॑ त्वाऽवतु ॥ द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा । शु॒क्रो बृ॒हद्-दक्षि॑णा त्वा पिपर्तु । अनु॑ स्व॒धा चि॑किताꣳ सोमो॑ अ॒ग्निः ( ) । आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थ॑म् । **24**

(बृह॒स्पतिः॒ - सोमो॑ अ॒ग्निरेक॑ च) **(A8)**

2.7.9 अनुवाकं 9 - ओदनसवः

TB 2.7.9.1

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत । ता अ॑स्माथ्-सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्न् । स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒न-म॑पश्यत् । सोऽन्न॑ भू॒तोऽ॑तिष्ठत् । ता अ॒न्यत्रा॒न्नाद्य॒मवि॑त्त्वा । प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त । अन्न॑मे॒वैन॑ भू॒तं पश्य॑न्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते । य ए॒तेन॒ यज॑ते । य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ ॥ सर्वा॒ण्यन्ना॑नि भवन्ति **25**

TB 2.7.9.2

सर्वे पुरुषाः । सर्वाण्येवान्नान्यवरुन्धे । सर्वान् पुरुषान् ॥ राडसि विराडसीत्याह । स्वाराज्यमेवैनं गमयति ॥ यद्धिरण्यं ददाति । तेजस्तेनावरुन्धे । यत्तिसृधन्वम् । वीर्यं तेन । यदष्ट्राम् **26**

TB 2.7.9.3

पुष्टिं तेन । यत्-कमण्डलुम् । आयुष्टेन ॥ यद्धिरण्यमाबद्धाति । ज्योतिर्वै हिरण्यम् । ज्योतिरेवास्मिन्-दधाति । अथो तेजो वै हिरण्यम् । तेज एवात्मन् धत्ते ॥ यदोदनं प्राश्नाति । एतदेव सर्वमवरुद्ध्य **27**

TB 2.7.9.4

तदस्मिन्-नेकधाऽधात् ॥ रोहिण्यां कार्यः । यद्ब्राह्मण एव रोहिणी । तस्मादेव । अथो वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति ॥ उद्यता सूर्येण कार्यः । उद्यन्तं वा एतꣳ सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति ॥ दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति । य एवं वेद ॥ ब्रह्मवादिनो वदन्ति **28**

TB 2.7.9.5

अवेत्योऽवभृथा(3) ना(3) इति । यद्-दर्भपुञ्जीलैः पवयति । तथ् स्विदेवावैति । तन्नावैति ॥ त्रिभिः पवयति । त्रय इमे लोकाः । एभिरेवैनं लोकैः पवयति । अथो अपां वा एतत् तेजो वर्चः । यद्-दुर्भाः । यद्-दर्भपुञ्जीलैः पवयति ( ) । अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति । **29**

(भव - न्त्यष्ट्रा - मवरुद्ध्य - वदन्ति - दुर्भा यद् दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च) **(A9)**

2.7.10 अनुवाकं 10 - पञ्चशारदीयविधिः

TB 2.7.10.1

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्थ्-स्यामिति । स एतं पञ्चशारदीय-मपश्यत् । तमाऽहरत् । तेनायजत । ततो वै स बहोर्भूया-नभवत् । यः कामयेत बहोर्भूयान्थ्-स्यामिति । स पञ्चशारदीयेन यजेत

। बहोरेव भूयान् भवति ॥ मरुथ् स्तोमो वा एषः । मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः । **30**

TB 2.7.10.2

बहुर्भवति । य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ॥ पञ्चशारदीयो भवति । पञ्च वा ऋतवः समॅवथ्सरः । ऋतुष्वेव सँवथ्सरे प्रतितिष्ठति । अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः । पाङ्क्तो यज्ञः । यज्ञमेवावरुन्धे ॥ सप्तदशꣳ स्तोमा नातियन्ति ( ) । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । **31**

(भूयिष्ठा - यन्ति द्वे च) **(A10)**

2.7.11 अनुवाकं 11 - पञ्चशारदीयगतपशुविधिः

TB 2.7.11.1

अगस्यो मरुद्भ्य उक्षणः प्रौक्षत् । तानिन्द्र आदत्त । त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त । तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम् । ताञ्छान् तानुपाह्वयत । यत् कयाशुभीयं भवति शान्त्यै ॥ तस्मादेत ऐन्द्रा मारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति । त्रयः प्रथमेऽहन्नालभ्यन्ते । एवं द्वितीये । एवं तृतीये **32**

TB 2.7.11.2

एवं चतुर्थे । पञ्चोत्तमेऽहन्नालभ्यन्ते । वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः ॥ वर्षिष्ठः समानानां भवति । य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ॥ स्वाराज्यं वा एष यज्ञः । एतेन वा एकयावा कान्दमः स्वाराज्य-मगच्छत् ॥ स्वाराज्यं गच्छति । य एतेन यजते **33**

TB 2.7.11.3

य उ चैनमेवं वेद ॥ मारुतो वा एष स्तोमः । एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन् । भूयिष्ठः समानानां भवति । य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ॥ पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः । आ पञ्चमात्-पुरुषादन्नमत्ति । य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ( ) ॥ सप्तदशꣳ स्तोमा नातियन्ति

। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः । प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑ । **34**

special korvai
(अ॒गस्त्य॒ः स्वारा॑ज्यं मारु॒तः प॑ञ्चशार॒दीयो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञः स॑प्तद॒शंप्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑)
(तृ॒तीये॑ - गच्छति॒ य ए॒तेन॒ यज॑ते - ऽत्ति॒ य ए॒तेन॒ यज॑ते॒ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॒ त्रीणि॑ च) **(A11)**

2.7.12 अनुवाकं 12 - अग्निष्टुद्यागे ग्रहाणां पुरोरुचः

TB 2.7.12.1
अ॒स्याजरा॑सो द॒मा म॒रित्राः॑ । अ॒र्चद्धू॑मासो अ॒ग्नयः॑ पाव॒काः । श्वि॒ची॒चयः॑ श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवः॑ । व॒न॒र॒.षदो॑ वा॒यवो॒ न सोमाः॑ ॥ यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा । यजा॑ दे॒वाꣳ ऋ॒तं बृ॒हत् । अग्ने॒ यक्षि॒ स्वं दम॑म् ॥ अश्वि॑ना॒ पिब॑तꣳ सु॒तम् । दीद्य॑ग्नी शुचि व्रता । ऋ॒तुना॑ यज्वाहसा । **35**

TB 2.7.12.2
द्वे विरू॑पे चरतः॒ स्वर्थे॑ । अ॒न्याऽन्या॑ व॒त्सम॒ुप॑धापयेते । हरि॑र॒न्यस्या॑ भव॑ति स्व॒धावान्॑ । शु॒क्रो अ॒न्यस्या॑ दद्दशे सु॒वर्चाः॑ ॥ पू॒र्वा॒परं॒ च॑रतो मा॒ययै॒तौ । शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑यातो अ॒द्धुरम् । विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒चष्टे॑ । ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑ ॥ त्रीणि॑ श॒ता त्रीष॒हस्रा॑ण्य॒ग्निम् । त्रिꣳ॒शच्च॑ दे॒वा नव॑ चासपर्यन्न् **36**

TB 2.7.12.3
औक्ष॑न्-घृ॒तैरास्तृ॑णन्-ब॒र्॒.हिर॑स्मै । आदिद्धोता॑रं॒ न्य॑षादयन्त ॥ अ॒ग्निना॒ऽग्निः समि॑द्ध्यते । क॒विर्-गृ॒हप॑ति॒र्युवा॑ । ह॒व्य॒वाड्-जु॒ह्वा॑स्यः ॥ अ॒ग्निर्-दे॒वानां॑ ज॒ठर॑म् । पू॒तद॑क्षः क॒विक्र॑तुः । दे॒वो दे॒वेभि॒रागम॑त् ॥ अ॒ग्निश्रियो॑ म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः । आ त्वे॒षमु॒ग्रमव॑ ईमहे व॒यम् **37**

TB 2.7.12.4

ते स्वानिनो रुद्रियां वर्.षनिर्णिजः । सिꣳहा न हेषक्रतवः सुदानवः ॥ यदुत्तमे मरुतो मद्ध्यमे वा । यद्वाऽवमे सुभगासो दिविष्ठ । ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य । अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजामः ॥ ईडे अग्निꣳ स्ववसं नमोभिः । इह प्रसप्तो विचयत्कृतं नः । रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः । प्रदक्षिणिन्-मरुताꣳ स्तोममृद्ध्याम् । **38**

TB 2.7.12.5

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः । देवैरग्ने सयावभिः । आसीदन्तु बर्.हिषि । मित्रो वरुणो अर्यमा । प्रातर्यावाणो अद्धरम् ॥ विश्वेषा-मदितिर्-यज्ञियानाम् । विश्वषा-मतिथिर्-मानुषाणाम् । अग्निर्-देवानामव आवृणानः । सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ॥ त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः **39**

TB 2.7.12.6

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः । नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे । कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः ॥ त्वामग्न आदित्यास आस्यम् । त्वां जिह्वाꣳ शुचयश्चक्रिरे कवे । त्वाꣳ रातिषाचो अद्धरेषु सश्चिरे । त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम् ॥ नि त्वा यज्ञस्य साधनम् । अग्ने होतार-मृत्विजम् । वनुष्वद्-देव धीमहि प्रचेतसम् ( ) । जीरं दूतममर्त्यम् । **40**

(यज्ञवाहसा - ऽसपर्यन् - वय - मृद्ध्यां - भिक्षमाणाः - प्रचेतसमेकं च) **(A12)**

2.7.13 अनुवाकं 13 - इन्द्रस्तुद्यागे ग्रहाणां पुरोरुचः

TB 2.7.13.1

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि । वायुर्न नियुतो नो अच्छ । पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे । इन्द्र स्वाहा ररिमा ते मदाय ॥ कस्य वृषा सुते सचा । नियुत्वान् वृषभो रणत् । वृत्रहा सोमपीतये ॥ इन्द्रं वयं महाधने । इन्द्रमर्भे हवामहे । युजं वृत्रेषु वज्रिणम् । **41**

TB 2.7.13.2

द्वितायो वृत्रहन्तमः । विद इन्द्रः शतक्रतुः । उप नो हरिभिः सुतम् ॥ स सूर आजनयञ्ज्योतिरिन्द्रम् । अया धिया तरणिरद्रिबर्हाः । ऋतेन शुष्मीनवमानो अर्कैः । व्युस्रिधो अस्रो अद्रिर्बिभेद ॥ उत त्यदाश्वश्वियम् । यदिन्द्र नाहुषीष्वा । अग्रे विक्षु प्रतीदयत् । **42**

TB 2.7.13.3

भरेष्विन्द्रꣳ सुहवꣳ हवामहे । अꣳहोमुचꣳ सुकृतं दैव्यञ्जनम् । अग्निं मित्रं वरुणꣳ सातये भगम् । द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये ॥ महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं विविद्वान् । आदित् सखिभ्यश्च रथꣳ समैरत् । इन्द्रो नृभिरजनद्-दीद्यानः साकम् । सूर्यमुषसं गातुमग्निम् ॥ उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वान् । सुवर्व-ज्ज्योतिरभयꣳ स्वस्ति **43**

TB 2.7.13.4

ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू । उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता ॥ आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः । ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि । वरीवृजथ् स्थविरेभिः सुशिप्र । अस्मे दधद्-वृषणꣳ शुष्मिन्द्र ॥ इन्द्राय गाव आशिरम् । दुदुह्रे वज्रिणे मधु । यथ् सीमुपह्वरेऽविदत् ॥ तास्ते वज्रिन् धेनवो जोजयुर्नः ( ) **44**

TB 2.7.13.5

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः । अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः । पूर्णा इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य ॥ इमां ते धियं प्रभरे महो महीम् । अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे । तमुथ्सवे च प्रसवे च सासहिम् । इन्द्रं देवासः शवसा मदन्ननु । **45**

(वज्रिण - मयथ् - स्वस्ति - जोजयुर्नः - +सप्त च) **(A13)**

2.7.14 अनुवाकं 14 - अप्तोर्यामाविधिः

TB 2.7.14.1

प्रजापतिः पशूनसृजत । तेऽस्माथ् सृष्टाः परांञ्च आयन्न् । तानग्निष्टोमेन नाप्नोत् । तानुक्थ्येन नाप्नोत् । तान्थ् षोडशिना नाप्नोत् । तान्रात्रिया नाप्नोत् । तान्थ् सन्धिना नाप्नोत् । सोऽग्निमब्रवीत् । इमान्म ईफ्सेति । तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन नाप्नोत् **46**

TB 2.7.14.2

स इन्द्रमब्रवीत् । इमान्म ईफ्सेति । तानिन्द्रः पञ्चदशेन स्तोमेन नाप्नोत् । स विश्वान् देवा-नब्रवीत् । इमान्म ईफ्सतेति । तान्. विश्वे देवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाप्नुवन्न् । स विष्णुमब्रवीत् । इमान्म ईफ्सेति । तान्. विष्णुरेकविꣳशेन स्तोमेनाप्नोत् । वारवन्तीयेनावारयत ( ) **47**

TB 2.7.14.3

इदं विष्णुर् विचक्रम इति व्यक्रमत ॥ यस्मात् पशवः प्र प्रेव भ्रꣳशेरन्न् । स एतेन यजेत ॥ यदाप्नोत् । तदप्तोर्यामस्याप्तोर्यामत्वम् ॥ एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा । यं काम-मकामयन्त तमाप्नुवन्न् । यं कामं कामयते । तमेतेनाप्नोति । **48**

(स्तोमेन नाप्नो - दवारयत - +नव च) **(A14)**

2.7.15 अनुवाकं 15 - राजाभिषेकः

TB 2.7.15.1

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः । ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम् । नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि । मा देवानां मिथुया कर्म भागम् ॥ सावीर्.हि देव प्रसवाय पित्रे । वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै । अथास्मभ्यꣳ सवितः सर्वताता । दिवे दिव आसुवा भूरिपश्चः ॥ भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः । स भूताना-मधिपतिर्-बभूव **49**

TB 2.7.15.2

तस्य॑ मृ॒त्यौ च॑रति राज॒सूय॑म् । स राजा॑ रा॒ज्य-मनु॑मन्यतामि॒दम् ॥ येभि॒ः शिल्पै॑ः पप्रथा॒नामदृ॑ꣳहत् । येभि॒र्द्र्याम॒भ्यपि॑ꣳशत्-प्र॒जाप॑तिः । येभि॒र्वाचं॑ वि॒श्वरू॑पाꣳ स॒मव्य॑यत् । तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ समङ्ग्धि ॥ येभि॑रादि॒त्यस्तप॑ति॒ प्रके॒तुभि॑ः । येभि॒ः सूर्यो॑ दद॒शे चि॒त्रभा॑नुः । येभि॒र्वाचं॑ पुष्क॒लेभि॒रव्य॑यत् । तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ समङ्ग्धि । **50**

TB 2.7.15.3

आऽयं भा॑तु॒ शव॑सा॒ पञ्च॑ कृ॒ष्टीः । इन्द्र॑ इव ज्ये॒ष्ठो भ॑वतु प्र॒जावान्॑ । अ॒स्मा अ॑स्तु पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु । आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थे॑म् ॥ यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नाव॑त् । इ॒न्द्रि॒याव॑त्-पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु । यस्मि॒न्थ् सूर्या॒ अपि॑ताः स॒प्त सा॒कम् । तस्मि॒न्-राजा॑न॒-मधि॒विश्र॑ये॒मम् ॥ द्यौर॑सि पृथि॒व्य॑सि ॥ व्या॒घ्रो वैया॒घ्रेऽधि॑ **51**

TB 2.7.15.4

विश्र॑यस्व॒ दिशो॑ म॒हीः । विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु । मा त्वद्-रा॒ष्ट्रमधि॑भ्रशत् ॥ या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा संबभू॒वुः । या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः । ता सा॑ं त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा । अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा । अ॒भि त्वा॒ वर्च॑सा सिचं दि॒व्येन॑ । पय॑सा स॒ह । यथाऽऽसा॑ राष्ट्र॒वर्द्ध॑नः **52**

TB 2.7.15.5

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत् । इन्द्रं॑ विश्वा॑ अवीवृधन् । स॒मु॒द्र व्य॑चसं॒ गिर॑ः । र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम् । वाजा॑नाꣳ सत् प॑ति॒ं पति॑म् । वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा । रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा । आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॒भिषि॑ञ्चन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा । विश्वे॑ त्वा दे॒वा उ॑त्तर॒तो॑ऽभिषि॑ञ्च॒न्-त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा । बृह॒स्पति॑-स्त्वो॒परि॑ष्टा-द॒भिषि॑ञ्चतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा । **53**

TB 2.7.15.6

अ॒रु॒णं त्वा॒ वृक॑मु॒ग्रं ख॑जं क॒रम् । रोच॑मानं म॒रुता॒मग्रे॑ अ॒र्चिषः॑ । सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं॒ विषासहिम् । इन्द्र॑मु॒क्थ्येषु॑ नाम॒हूत॑मꣳ हुवेम ॥ प्र बा॒हवा॑ सिसृतं जी॒वसे॑ नः । आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षतं घृ॒तेन॑ । आ नो॒ जने॑ श्रवयतं॒ युवाना । श्रु॒तं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा ॥ इन्द्र॑स्य ते वीर्य॒कृतः॑ । बा॒हू उ॒पाव॑हरामि ( ) । **54**

(ब॒भू॒ - वाव्य॑य॒त् तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि॒ - वैया॒घ्रेऽधि॑ - राष्ट्र॒वर्द्ध॑नः॒ - पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सो॒ - पाव॑हरामि) **(A15)**

2.7.16 अनुवाकं 16 - राजाभिषेकाङ्गं रथारोहणम्

TB 2.7.16.1

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व । उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा ॥ आति॑ष्ठ वृत्र॒हन्त॑मः । तुभ्यं॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन् ॥ अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावभितो॒ रथं॒ यौ । ध्वा॒न्तं॒ वा॑ता॒ग्रमनु॑सं॒ चर॑न्तौ । दू॒रे हे॑ति-रिन्द्रि॒यावा॑न् पत॒त्री । ते नो॒ऽग्नयः॒ पप्र॑यः पारयन्तु ॥ नम॑स्त ऋषे गद । अव्य॑थायै (अव्य॑धायै) त्वा स्व॒धायै॑ त्वा **55**

TB 2.7.16.2

मा न॑ इन्द्रा॒भित॒स्त्व-दृ॒ष्वारि॑ष्टासः । ए॒वा ब्र॑ह्म॒न्तवेद॑स्तु ॥ तिष्ठा॒ रथे॒ अधि॒ यद्-वज्र॑हस्तः ॥ आ र॒श्मीन्दे॑व युवसे॒ स्वश्वः॑ ॥ "आति॑ष्ठ वृत्रहन् 29", "ना॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॑ 30" । "अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒ 31]". "त्वनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णौ 32" ॥ द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा । शु॒क्रो बृ॒हद्-दक्षि॑णा त्वा पिपर्तु । अनु॑ स्व॒धा चिकिताꣳ॒ सोमो॑ अ॒ग्निः । अनु॑ त्वाऽवतु सवि॒ता स॒वेन॑ । **56**

TB 2.7.16.3

इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन् । स॒मु॒द्र व्य॑चसं॒ गिरः॑ । र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम् । वाजा॑नाꣳ॒ सत् प॑तिं॒ पति॑म्

॥ परि॑ मा से॒न्या घोषाः॑ । ज्यानां॑ वृञ्जन्तु गृ॒द्धवः॑ । मे॒थि॒ष्ठाः पिन्व॑माना इ॒ह । मां गोप॑तिम॒भि सम्वि॑शन्तु ॥ तन्मेऽनु॑मति॒-रनु॑मन्यताम् । तन्मा॒ता पृ॑थि॒वी तत् पि॒ता द्यौः **57**

TB 2.7.16.4

तद्गावा॑णः सोम॒सुतो॑ मयो॒भुवः॑ । तद॑श्विना शृणुतꣳ सौभगा यु॒वम् ॥ "अव॑ते॒ हेड॒ 33", "उदु॑त्त॒मम् 34" ॥ ए॒ना व्या॒घ्रं प॑रिषस्वजा॒नाः । सिꣳ॒हꣳ हि॑न्वन्ति मह॒ते सौभ॑गाय । स॒मु॒द्रं न सु॒हवं॑ तस्थि॒वाꣳस॑म् । म॒र्मृ॒ज्यन्ते॑ द्वी॒पिन॑म॒फ्स्व॑न्तः ॥ उद॒सावे॑तु॒ सूर्यः॑ । उदि॒दं मा॑म॒कं वचः॑ । उदि॑हि देव सूर्य ( ) । स॒ह व॒ग्गुना॒ मम॑ । अ॒हं वा॒चो वि॒वाच॑नम् । मयि॒ वाग॑स्तु धर्ण॒सिः । यन्तु॑ न॒दयो॒ वर्ष॑न्तु प॒र्जन्याः॑ । सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धयो भवन्तु ॥ अन्न॑वतामोद॒नव॑ताम॒मिक्ष॑वताम् । ए॒षाꣳ राजा॑ भूयासम् । **58**

(स्व॒धायै॑ त्वा - स॒वेन॒ - द्यौः - सू॑र्य स॒प्त च॑) **(A16)**

2.7.17 अनुवाकं 17 - राजाभिषेकाङ्गं वपनम्

TB 2.7.17.1

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमास॑त । येभि॒राभृ॑तं॒ यदि॒दं वि॒रोच॑ते । तेभ्यो॑ जुहोमि बहु॒धा घृ॒तेन॑ । रा॒यस्पोषे॑णे॒मं वर्च॑सा॒ सꣳसृ॑जाथ ॥ नर्ते ब्रह्म॑ण॒स्तप॑सो विमो॒कः । द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॑ग्रा । प्रकेशाः॑ सु॒वते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति । तेषां॑ ब्र॒ह्मेदीशे॒ वप॑नस्य॒ नान्यः ॥ आरो॑ह॒ प्रोष्ठं॒ विष॑हस्व॒ शत्रून्॑ । अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॑ग्रा **59**

TB 2.7.17.2

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑ । अथा॑ मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त् ॥ येनाव॑पथ् सवि॒ता क्षु॒रेण॑ । सोम॑स्य॒ राज्ञो॒ वरु॑णस्य वि॒द्वान् । तेन॑ ब्रह्माणो वपते॒दम॒स्योर्जे॑मम् । र॒य्या वर्च॑सा॒ सꣳसृ॑जाथ ॥ मा ते॒ केशा॒नन्वि॑ गा॒द्वर्च॑ ए॒तत् । तथा॑ धा॒ता क॑रोतु ते । तुभ्य॒मिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑ । स॒वि॒ता वर्च॑

आद॑धात् । **60**

TB 2.7.17.3

तेभ्यो॑ नि॒धानं॑ बहु॒धा व्यैच्छन्न् । अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी अ॒पः सुवः॑ । दु॒र्भ॒स्त॒म्बे वी॒र्य॑कृते नि॒धाय॑ । पौ॒ꣳस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ सꣳसृ॑जाथ ॥ बलं॑ ते बाहु॒वोः स॑वि॒ता द॑धातु । सोम॑स्त्वाऽनक्तु॒ पय॑सा घृ॒तेन॑ । स्त्री॒षु रू॒पम॑श्विनै॒त-न्निध॑त्तम् । पौ॒ꣳस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ सꣳसृ॑जाथ ॥ यथ् सी॒मन्तं॒ कङ्क॑तस्ते लि॒लेख॑ । यद्वा॑ क्षु॒रः प॑रिव॒वर्ज॒ वपꣳ॑स्ते ( ) । स्त्री॒षु रू॒पम॑श्विनै॒त-न्निध॑त्तम् । पौ॒ꣳस्ये॑ने॒मꣳ सꣳसृ॑जाथो वी॒र्ये॑ण । **61**

special korvai

(ये के॒शिनो॒ नर्ते मा ते॒ बलं॒ यथ् सी॒मन्तं॒ पञ्च॑)

(अवा॑स्राग्दी॒क्षा वा॒शिनी॒ ह्यु॑ग्रा-ऽऽद॑धाद्-व॒वर्ज॒ वपꣳ॑स्ते॒ द्वे च॑) **(A17)**

2.7.18 अनुवाकं 18 - विघ्नाख्य एकाहविशेषः

TB 2.7.18.1

इन्द्रं॒ वै स्वा विशो॑ म॒रुतो॒ नापा॑चायन्न् । सोऽन॑पचाय्यमान ए॒तं वि॑घ॒नम॑पश्यत् । तमाऽह॑रत् । तेना॑यजत । तेनै॒वासां॒ तꣳ सꣳस्त॒म्भं व्य॑हन्न् । यद् व्यहन्न् । तद्-वि॑घ॒नस्य॑ विघन॒त्वम् ॥ वि पा॒प्मानं॒ भ्रातृ॑व्यꣳ हते । य ए॒तेन॒ यज॑ते । य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ । **62**

TB 2.7.18.2

यꣳ राजा॑नं॒ विशो॒ नाप॒चाये॑युः । यो वा॑ ब्राह्म॒णस्तम॑सा पा॒प्मना॒ प्रावृ॑तः॒ स्यात् । स ए॒तेन॑ यजेत । वि॒घ॒नेनै॒वैन॑द्-वि॒हत्य॑ । वि॒शामाधि॑पत्यं गच्छति ॥ तस्य॒ द्वे द्वा॑द॒शे स्तो॒त्रे भव॑तः । द्वे च॑तुर्विꣳ॒शे । औद्भि॑द्यमे॒व तत् । ए॒तद्वै क्ष॒त्रस्यौद्भि॑द्यम् । यद॑स्मै॒ स्वा विशो॑ ब॒लिꣳ हर॑न्ति । **63**

TB 2.7.18.3

हरन्त्यस्मै विशो बलिम् । ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति । य एवं वेद ॥ प्रबाहुग्वा अग्रे क्षत्राण्यातेपुः । तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त । न वा इमानि क्षत्राण्य भूवन्निति । तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम् । आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते । य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद । **64**

TB 2.7.18.4

तद् यथा ह वै सचाक्रिणौ कप्लकावुपा-वहितौ स्यातां । एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ । अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते । पाप्मनोऽपहत्यै ॥ अप पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते । य एतेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ॥ तद् यथा ह वै सूतग्रामण्यः । एवं छन्दाꣳसि । तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः **65**

TB 2.7.18.5

सतोबृहतीषु स्तुवते सतो बृहन् । प्रजया पशुभि-रसानीत्येव ॥ व्यतिषक्ताभिः स्तुवते । व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा । विशैवैनं क्षत्रेण व्यतिषजति ॥ व्यतिषक्ताभिः स्तुवते । व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः संजातैः । सजातैरेवैनं व्यतिषजति ॥ व्यतिषक्ताभिः स्तुवते । व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः ( ) । व्यतिषक्ता-भिरेवास्य पाप्मनो नुदते । **66**

(वेद - हरन् - त्येनमेवं वेदा - भ्यूढः - पाप्मभिरेकं च) **(A18)**

PrapAtaka Korvai with starting words of 1 to 18 anuvAkams :-

(त्रिवृद् - यदाग्नेयोऽग्निमुखा ह्यृद्धिर् - यदाग्नेय आग्नेयो - न वै सोमेन - यो वै सोमे - नैष गोसवः - सिꣳहे - ऽभिप्रेहि मित्रवर्द्धनः - प्रजापतिस्ता ओदनं - प्रजापतिरकामयत बहोर् भूया - नगस्त्यो - ऽस्याजरास - स्तिष्ठा हरी - प्रजापतिः पशून् - व्याघ्रोऽयम - भिप्रेहि वृत्रहन्तमो - ये केशिन - इन्द्रं वा अष्टादश)

korvai with starting words of 1, 11, 21 series of daSinis :-
(त्रि॒वृद् - यो वै सोमे॒ - नायु॑रसि वि॒श्वायु॑र् - ब॒हुर् भ॑वति॒ - तिष्ठा॒ हरी॒ रथ॒ - आऽयं भा॑तु॒ - तेभ्यो॑ नि॒धानꣳ॒ षट्थ्ष॑ष्टिः)

first and last word 2nd aShTakam 6th prapAtakam :-
(त्रि॒वृत् - पा॒प्मनो॑ नुदते)

॥ हरिः॑ ॐ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः ॥
Appendix (of Expansions) ट्.भ्.2.7.8.1 "अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्काव॒भित॒27 अ॒ङ्कौन्य॒ङ्का व॒भितो॒ रथं॒ ॅयौ ध्वा॒न्तं ॅवा॑ता॒ग्रमनु॑ स॒चर॑न्तौ दू॒रे हे॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न् पत॒त्री ते नो॒ऽग्नयः॒ पप्र॑यः पारयन्तु ॥ 27
(Appearing in T.S. 1.7.7.2), (AlsO samE appearing abovE, in T.B.2.7.16.1)